

พิจารณาตัดสินใจแก้ไขปัญหาในทุกขั้นตอน แต่ไม่มีการยอมรับ ทำให้การแก้ไขปัญหาระหว่างรัฐกับประชาชนไม่มีความคืบหน้าเท่าที่ควร

2.3.3 ปัญหา และผลกระทบจากการประกอบกิจการอุตสาหกรรมเมืองทิน

พื้นที่ลุ่มน้ำเชินถือได้ว่าเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายและอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็น ดิน น้ำ ป่าไม้ และทรัพยากรเรื่องธาตุ อย่างไรก็ได้ จากอดีตจนถึงปัจจุบันพบว่าสถานภาพของทรัพยากร และความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติถือได้ว่าอยู่ในภาวะวิกฤต เนื่องจากรัฐ มองทรัพยากรในเชิงมูลค่าทางเศรษฐกิจและเป็นภัยต่อสิ่งแวดล้อมเพื่อพัฒนาประเทศ ทรัพยากรเรื่องธาตุจึงถูก รัฐนำมาใช้ประโยชน์ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ดังจะเห็นได้จากนโยบายพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ตั้งแต่ฉบับที่ 1 (ปีพ.ศ. 2504-2509) จนถึงแผนพัฒนาฉบับที่ 9 (ปีพ.ศ. 2545-2549) โดยมี สาระสำคัญในการสำรวจแหล่งแร่ต่างๆ และการสนับสนุนการทำอุตสาหกรรมเมืองเรื่องของเอกสาร

พื้นที่ลุ่มน้ำเชินตอนต้น มีลักษณะทางธรณีวิทยาเป็นภูเขาหินปูน จึงทำให้กรรมอุตสาหกรรม พื้นฐานและการเหมืองแร่ (กพร.) (กรมทรัพยากรธรณีเดิม) ได้สำรวจและประกาศเป็นเขตแหล่งแร่ ชนิดหินปูนเพื่ออุตสาหกรรมก่อสร้าง ในพื้นที่อำเภอสาร จังหวัดชัยภูมิ และอำเภอภูผาม่าน จังหวัด ขอนแก่น จำนวนทั้งสิ้น 9 แห่ง มีปริมาณหินสำรองจำนวน 101.18 ล้านเมตริกตัน ครอบคลุมพื้นที่ จำนวน 4,729 ไร่ ซึ่งการดำเนินการดังกล่าวทำให้บริษัทเอกชนเข้ามายื่นขอประมาณบัตรเพื่อประกอบการ โรงโม่และระเบิดและย่อยหินในพื้นที่ลุ่มน้ำเชินตอนต้น จำนวน 6 ราย รายละอีดปีกภูตานตาราง ข้างล่าง

ตารางที่ 2.4 แสดงแหล่งหินจังหวัดชัยภูมิ (เขตลุ่มน้ำเชินตอนต้น)

ลำดับ	ชื่อแหล่งหิน	ที่ตั้ง	พื้นที่ (ไร่)	ปริมาณสำรอง		หมายเหตุ
				ล้านเมตริกตัน	เบอร์เซ็นต์	
1	บ้านโคก	อ.ค่อนสาร	625	4.8	17.62	
2	บ้านถ้ำเงิน	อ.ค่อนสาร	400	6.41	23.53	บ้านวังปลา กวนในปัจจุบัน
3	บ้านวังน้ำอุ่น	อ.ค่อนสาร	300	5.59	20.52	กำลังขอต่อประมาณบัตร
4	ภูผาเบี้ยด	อ.ค่อนสาร	165	0	0	เตรียมเสนอยกเลิก
5	ภูราก	อ.ค่อนสาร	940	9	33.04	ปัจจุบันเป็นพื้นที่ของสวน ปาค่อนสาร
6	หัวยน้ำสุ	อ.ค่อนสาร	1,150.00	1.44	5.29	มีการคัดค้านการขอ ประมาณบัตร

รวม	3,580.00	27.24	100	
-----	----------	-------	-----	--

ที่มา : ปรับปรุงจากข้อมูลกรมอุตสาหกรรมพื้นฐานและการเหมืองแร่ , 2547

ตารางที่ 2.5 แสดงแหล่งทินจังหวัดขอนแก่น (เขตลุ่มน้ำเชินตอนต้น)

ลำดับ	ชื่อแหล่งทิน	ที่ตั้ง	พื้นที่ (ไร่)	ปริมาณหินสำรอง		หมายเหตุ
				ล้านเมตริกตัน	ร้อยละ	
1	ภูกลางดง	อ.ภูผาม่าน	204	12.93	18.48	
2	ภูถ้ำแกลบ	อ.ภูผาม่าน	525	27.38	37.03	
3	ภูผาคำ	อ.ภูผาม่าน	420	33.63	45.48	
รวม 3 แหล่ง			1,149	73.94	100	

ที่มา : ปรับปรุงจากข้อมูลกรมอุตสาหกรรมพื้นฐานและการเหมืองแร่ , 2547

ตารางที่ 2.6 : แสดงรายชื่อการขอประทานบัตรประกอบอุตสาหกรรมเหมืองหิน ชนิดหินปูนเพื่ออุตสาหกรรมก่อสร้าง ในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำเชินตอนต้น

ที่	หมายเลข ประทานบัตร	ชื่อผู้ถือประทานบัตร	ที่ตั้ง	ชนิดแร่	เนื้อที่ (ไร่-งาน-ตร.ว.)
1	31428/15381	นางวัชราณ์ ผ่องไส	ต.นาฝ่าย อ.ภูผาม่าน จ. ขอนแก่น	หินปูน ชนิดหินปูนเพื่อ ^{อุตสาหกรรมก่อสร้าง}	49 – 3 - 06
2	15518/15458	หจก. ภักดี แผ่นดิน ขอนแก่น จำกัด	ต.วังสวាប อ.ภูผาม่าน จ.ขอนแก่น	หินปูน ชนิดหินปูนเพื่อ ^{อุตสาหกรรมก่อสร้าง}	143 – 3 - 69
3	15519/15459	หจก. ภักดี แผ่นดิน ขอนแก่น จำกัด	ต.วังสวាប อ.ภูผาม่าน จ.ขอนแก่น	หินปูน ชนิดหินปูนเพื่อ ^{อุตสาหกรรมก่อสร้าง}	148 – 2 - 02
4	31430/15461	โรงโน้มหิน หจก.ชุมแพ รุ่งเรือง จำกัด	ต.นาฝ่าย อ.ภูผาม่าน จ. ขอนแก่น	หินปูน ชนิดหินปูนเพื่อ ^{อุตสาหกรรมก่อสร้าง}	20 – 0 - 00
5	31435/15462	โรงโน้มหิน หจก.ชุมแพ รุ่งเรือง จำกัด	ต.นาฝ่าย อ.ภูผาม่าน จ. ขอนแก่น	หินปูน ชนิดหินปูนเพื่อ ^{อุตสาหกรรมก่อสร้าง}	29 – 2 - 10
6	29716/15570	นายธวัชชัย ตันคง จำรัสกุล	ต.ทุ่งนาเลา อ.ค่อนสาร จ.ชัยภูมิ	หินปูน ชนิดหินปูนเพื่อ ^{อุตสาหกรรมก่อสร้าง}	88 – 2 - 33
รวมผู้ถือประทานบัตรทั้งสิ้น 6 ราย ในพื้นที่ 3 ตำบล 2 อำเภอ 2 จังหวัด เนื้อที่ 480 – 1 – 20 ไร่					

ที่มา : ปรับปรุงจากข้อมูลกรมอุตสาหกรรมพื้นฐานและการเหมืองแร่ , 2547

ในเขตพื้นที่ศึกษาวิจัยบ้านน้ำอุ่น หมู่ 9 ต.ทุ่นนาเลา อ.ค่อนสาร จ.ชัยภูมิ ได้ประกาศแหล่งหินบ้านวังน้ำอุ่น รวมเนื้อที่ 300 ไร่ โดยมีปริมาณหินสำรองจำนวน 5.59 ล้านเมตริกตัน และในปี 2523 ได้ให้บริษัทเอกชนขออนุญาตประทานบัตรเพื่อประกอบการเหมืองหิน ชนิดหินบุนเพื่ออุตสาหกรรมก่อสร้าง ในนามห้างหุ้นส่วนจำกัดโรงโม่หินศักดิ์ชัย (1992) ตามทะเบียนโรงงานเลขที่ 3-3(1)-1/27 ชก. เนื้อที่ 88 ไร่ 2 งาน 88 ตารางวา

ผลจากการอนุญาตให้เอกชนเข้าดำเนินการโรงโม่หินในพื้นที่ “ภูถ้ำแกลบ” บ้านน้ำอุ่น ที่ผ่านมาได้เกิดผลกระทบต่อความมั่นคงในชีวิต และทรัพย์สินของชาวบ้านที่ตั้งชุมชนอยู่ใกล้เคียง รวมถึงได้สร้างความเสียหายต่อระบบนิเวศน์ซึ่งเป็นเขตตันน้ำลำธารที่สำคัญของลำน้ำเชิน และเป็นการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมอย่างรุนแรง โดยมีพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบในเขตตำบลทุ่นนาเลา และเขตตำบลค่อนสาร ประมาณ 20 หมู่บ้าน 3,000 ครอบครัว โดยสามารถจำแนกเป็นภูมภาคที่ได้ดังต่อไปนี้

1.) แรงระเบิดทำให้หินกระเด็นตกลงสู่บ้านเรือนราษฎร พื้นที่ทำการเกษตร และ แหล่งน้ำ ผุดขึ้นมาติดข้องชุมชน ซึ่งสถานที่ตั้งขอโรงโม่หินห่างจากที่ตั้งของชุมชน คุ้มติดบุน บ้านน้ำอุ่นเพียง 200 เมตร และห่างจากบ้านน้ำอุ่นประมาณ 1 กิโลเมตร โดยในการระเบิดหินแต่ละครั้ง แรงระเบิดทำให้ก้อนหินกระเด็นตกลงสู่บ้านเรือนราษฎร การระเบิดหินทำให้เกิดฝุ่นละอองกระจายเป็นบริเวณกว้างครอบคลุมพื้นที่ทำการเกษตรของชาวบ้าน และพื้นดินญูบดวัล สงผลให้พืชที่ปลูกไม่เจริญเติบโต นอกจากนี้ การระเบิดหินทำให้เกิดการทำลายทับถมและทำลายเส้นทางไหลของแหล่งน้ำผุดใต้ดินอย่างน้อย 4 แห่ง ได้แก่ น้ำผุดฝายข่าคุม น้ำผุดทับลา นำผุดนาวงเดือน และน้ำผุดน้ำพุหินลาด ซึ่งชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ในการดำรงชีพ ทำการเกษตร และเป็นสถานที่ท่องเที่ยวของชุมชน

2.) ผลกระทบต่อระบบนิเวศน์ และทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลาย พื้นที่ตั้งและประกอบการระเบิดและอยู่หินเป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติภูเขากำลัง ซึ่งจากสภาพความสมบูรณ์ทางระบบนิเวศน์ ป่าไม้ สัตว์ป่า และเป็นแหล่งตันน้ำลำธารที่สำคัญ ซึ่งในอดีตก่อนมีการระเบิดหินได้เคยพบร่องรอยฝูงสัตว์ป่า อาทิ พบผูงลิงป่าจำนวนมาก และพบเห็นสัตว์ป่าหายากออกหากินในบริเวณที่เป็นที่ตั้งของโรงโม่หินป่าจุบัน อาทิ เลียงผา และจากความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรที่มีอยู่ถือได้ว่าเป็นแหล่งที่ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ในการเก็บหาของป่า อาทิ หน่อไม้ สมุนไพร เห็ดต่าง ๆ และพืชผักป่าต่างๆ ในการดำรงชีพ อีกทั้ง พื้นที่ดังกล่าวบ่อยครั้งถือได้ว่าเป็นพื้นที่มีภูมิทัศน์ที่สวยงามเพราะเป็นภูเขาหินปูนซึ่งมีความหลับซับซ้อน และยังประกอบด้วยถ้ำขนาดใหญ่จำนวนมากที่มีกัลุ่มหินยักษ์ที่มีความสวยงาม หมายความว่าเป็นแหล่งหินที่มีคุณภาพดี

3.) ผลกระทบต่อแหล่งโบราณคดี และศาสนาสถานของชุมชน จากการบอกร่างของชาวบ้าน และลงสำรวจพื้นที่ พบร้า มีวัตถุโบราณภายในถ้ำที่กระจายอยู่ในเขตพื้นที่ประกอบการระเบิดและย่อยหิน อาทิ กำไลข้อมือ มีด ขوان ครก สา กะ เป็นต้น ซึ่งจากการสำรวจแหล่งโบราณคดี ในถ้ำ จำนวน 3 แห่ง ได้แก่ ถ้ำแกลบ ถ้ำเพีย และถ้ำไม่มีชื่อ ในเขตและรอบบริเวณที่เอกชนเข้าดำเนินการประกอบกิจการเหมืองหิน ของสำนักงานศิลปกรที่ 12 นครราชสีมา ในเดือนมีนาคม 2548 พบรายละเอียดดังต่อไปนี้

3.1) ถ้ำแกลบ พบร่องรอยการฝังศพ เศษภาชนะดินเผา เนื้อดินผิงเรียบ ความหนา 0.3 – 1 เซนติเมตร เนื้อแร่ร่อง ไม่เคลือบ ผิวเรียบ ตกแต่งลายขุดขีด ลายปั้นแบบ กำไลสำริดมีลายเป็นปล้อง และเงิน และโครงกระดูกมนุษย์ (จากการสัมภาษณ์) จากการวินิจฉัยพบว่า แหล่งโบราณคดีดังกล่าวอยู่ในยุคประวัติศาสตร์ ช่วงเวลาประมาณพุทธศตวรรษที่ 19 – 24 โดยมีลักษณะทางสังคมเป็นสังคมเกษตรกรรมและสังคมเมือง ลักษณะทางวัฒนธรรมและเทคโนโลยีเป็นแบบล้านช้าง – รัตนโกสินทร์ ซึ่งเจ้าหน้าที่สันนิษฐานว่า ถ้ำแห่งนี้อาจเป็นที่อยู่อาศัยชั่วคราว ที่ฝังศพของคนในพื้นที่ใกล้เคียง รวมถึงใช้เก็บของมีค่า

3.2) ถ้ำไม่มีชื่อ พบเศษภาชนะดินเผา เนื้อดิน ผิวเรียบ ความหนา 0.5 – 1.2 เซนติเมตร เนื้อแร่ร่อง ผิงเรียบ ไม่เคลือบ ความหนา 0.8 – 1 เซนติเมตร และชิ้นส่วนกระดูกสัตว์ ได้แก่ เต่า และกวาง แหล่งโบราณคดีดังกล่าวอยู่ในยุคประวัติศาสตร์ ช่วงเวลาประมาณพุทธศตวรรษที่ 19 – 24 โดยมีลักษณะทางสังคมเป็นสังคมเกษตรกรรมและสังคมเมือง ลักษณะทางวัฒนธรรมและเทคโนโลยีเป็นแบบล้านช้าง – รัตนโกสินทร์ ซึ่งเจ้าหน้าที่สันนิษฐานว่า ถ้ำแห่งนี้อาจเป็นที่อยู่อาศัยชั่วคราว ที่ฝังศพของคนในพื้นที่ใกล้เคียง

3.3) ถ้ำเพีย พบเศษภาชนะดินเผาเนื้อแร่ร่อง ผิวเรียบ ไม่เคลือบ ความหนา 1.1 เซนติเมตร และเครื่องใช้สำริดลักษณะเป็นแผ่นกลมมีขอบ 2 ชิ้น จากการวินิจฉัยพบว่า แหล่งโบราณคดีดังกล่าวอยู่ในยุคประวัติศาสตร์ ช่วงเวลาประมาณพุทธศตวรรษที่ 19 – 24 โดยมีลักษณะทางสังคมเป็นสังคมเกษตรกรรมและสังคมเมือง ลักษณะทางวัฒนธรรมและเทคโนโลยีเป็นแบบล้านช้าง – รัตนโกสินทร์ ซึ่งเจ้าหน้าที่สันนิษฐานว่า ถ้ำแห่งนี้อาจเป็นที่อยู่อาศัยชั่วคราว

จากผลกระทบที่รู้สึกได้ให้เอกชนเข้าประกอบการเหมืองหิน ทำให้ชาวบ้านร่วมกันได้คัดค้านตั้งแต่ปี พ.ศ. 2545 เป็นต้นมา ปัจจุบันได้มีการชะลอการให้อนุญาตต่อประทานบัตรของเอกชน ซึ่งจากการสัมภาษณ์ชาวบ้าน และลงสำรวจพื้นที่ พบร้า ชุมชนได้สะท้อนให้เห็นถึงความแตกต่างที่เกิดขึ้นภายหลังการปฏิการประกอบอุตสาหกรรมเหมืองหินในพื้นที่ตำบลทุ่งนาเลา อำเภอคอนสาร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผลที่เกิดขึ้นต่อแหล่งต้นน้ำลำธารในบริเวณบ้านตادสูง ได้แก่ ชำนาคม ซึ่งเป็นต้นน้ำที่เหลลงสู่ห้วยน้ำพุ และลงลำน้ำเชิน ในเขตตำบลคอนสาร และตำบลคงบัง ตามลำดับ โดยชำนาคมอยู่ห่างจากโรงโน้เพียง 50 เมตร พบร้า น้ำผุดฟ่ายข้าม อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของโรงโน้

บริเวณคุ้มติดสูงปริมาณ และคุณภาพน้ำเริ่มพื้นฟู และมีน้ำไหลภายหลังหยุดระเบิดและย่อหย่อนของ โกรโม่ ซึ่งสามารถเปรียบกับช่วงดำเนินการของโกรโม่ดังดังนี้

ตารางที่ 2.7 : แสดงการพื้นตัวของน้ำผุดฝ่ายข้ามภัยหลังการหยุดระเบิดหิน

ช่วงเวลา (พ.ศ.)	ปริมาณน้ำ	คุณภาพน้ำ
ก่อนปี 2545	น้ำแห้งขอด	มี浑水และวัชพืชขึ้นแทน
2545	เริ่มน้ำ	มี浑水ขึ้น มีสาหร่ายขึ้น น้ำขุ่น
2546	ปริมาณน้ำน้อย น้ำผุดไม่เหลือ	มีสาหร่ายพืชน้ำหนาแน่น
2547	ปริมาณน้ำพอใช้ น้ำผุดเริ่มเหลือ	สาหร่ายพืชน้ำลดลง น้ำใสขึ้น
2548	ปริมาณน้ำพอใช้ในการเกษตร	น้ำใสขึ้น

ที่มา : จากการสัมภาษณ์นายสมควร เดชวิจารณ์, 2548

นอกจากนี้ยังพบว่า พื้นที่บริเวณรอบโกรโม่หินตั้งแต่หยุดประกอบการ จะพบว่องรอยสัตว์ป่า เช่น 豪猪 ชุมชนอยู่อาศัยด้วยความสงบขึ้น แต่ยังหวานแหววไม่มีความมั่นคงในชีวิตและทรัพย์สิน เนื่องจากยังไม่มีการยกเลิกโกรโม่โดยเด็ดขาด ทั้งนี้ ชาวบ้านมีความต้องการที่จะจัดการพื้นที่ ดังกล่าว เนื้อที่ประมาณ 1,142 ไร่ เป็นป่าชุมชน โดยความร่วมมือขององค์กรชาวบ้าน และองค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่นต่อไป

2.3.4 ปัญหาเศรษฐกิจ และภาระหนี้สิน

ปัจจุบัน อาชีพและรายได้ของเกษตรกรส่วนใหญ่ในชนบท นอกจากการทำการทำผลิต ทั้งการทำไร่ ทำนา การประกอบหัตถกรรมแล้ว ยังต้องพึ่งพาがらงแรงงานของครอบครัวในการแสวงหารายได้ จากการรับจำทั้งใน และนอกภาคเกษตร ซึ่งถือได้ว่าเป็นรายได้หลักที่ได้ใช้จ่ายในระดับครอบครัว โดยในรอบปีหนึ่งๆ ภายนหลังจากเสร็จสิ้นฤดูทำการผลิต แรงงานของครอบครัวต้องออกเดินทางรับจำทั้ง ในต่างถิ่น ทั้งงานก่อสร้าง ตัดอ้อยรับจำ หรือแรงงานภาคฤดูกาล สำหรับเป็นต้น

กล่าวเฉพาะพื้นที่คุณน้ำเชิงตอนต้น อาชีพส่วนใหญ่ของเกษตรกรยังคงเป็นการทำนา ทำไร่ โดยชาวบ้านในพื้นที่รับจะประกอบอาชีพทำนา และไร่อ้อยเป็นหลัก หลังฤดูทำนาจะปลูกถั่วเหลือง พริก ส่วนพื้นที่ลาดเชิงเขา และที่สูงจะทำไร่ข้าวโพด และพืชเศรษฐกิจอื่นๆ เช่น ยางพารา ผักชี เป็นต้น การปลูกข้าวไร่จะทำไว้กินในครอบครัวเท่านั้น ซึ่งจะเห็นได้ว่าพืชที่ปลูกส่วนใหญ่จะเป็นพืชเศรษฐกิจ ที่ได้รับการส่งเสริมจากภาครัฐและเอกชนทั้งสิ้น ทำให้ชาวบ้านต้องพึ่งปัจจัยการผลิตจากภายนอกเป็น

หลัก ตั้งแต่ขั้นตอนการเตรียมพื้นที่ก่อนการผลิต ช่วงระหว่างการผลิต และหลังการผลิต ซึ่งสามารถศึกษาจากกรณีการผลิตข้าวโพดของเกษตรกรในพื้นที่ได้ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ตารางที่ 2.8 : แสดงกระบวนการผลิตข้าวโพดของเกษตรกรในพื้นที่ลุ่มน้ำเขินตอนต้น

กระบวนการผลิต	ปัจจัยการผลิต	
	ภายใน	ภายนอก
1.) ช่วงก่อนการผลิต		
1.1) ค่าเมล็ดพันธุ์		ซื้อจากพ่อค้าที่บ้านหัน อ.ชุมแพทั้งเงินสดและเงินผ่อน
1.2) ค่าแรงงาน	แรงงานในครอบครัว	จ้างแรงงานในชุมชน
1.3) ค่าเครื่องจักร	บางส่วนใช้รถไถตัวเอง	ค่าจ้างรถไถจากคนในท้องถิ่น
1.4) ค่าปุ๋ย		ซื้อจากพ่อค้าที่บ้านหัน อ.ชุมแพทั้งเงินสดและเงินผ่อน
2.) ช่วงระหว่างการผลิต		
2.1) ยาปราบศัตรูพืช		ซื้อจากตลาดค่อนสาร / บ้านหัน และชุมแพ
2.2) ค่าปุ๋ย		ซื้อจากตลาด ประสบผลประโยชน์ 400 บาท
2.3) ค่าด้วยหญ้า	แรงงานในครอบครัว	จ้างแรงงานในชุมชน
2.4) ค่าจ้างช่างยาฆ่าแมลง		จ้างแรงงานในชุมชน
3.) ช่วงหลังการผลิต		
3.1) ค่าเก็บเกี่ยว	แรงงานในครอบครัว	จ้างแรงงานในชุมชน
3.2) ค่าเครื่องสี		จ้างงานนายทุนในท้องถิ่น
3.3) ค่าขนส่ง		จ้างงานนายทุนในท้องถิ่น

ที่มา : จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านทุ่งลุยลาย อ.คอนสาร และชาวบ้านอำเภอเขื่อนหน้าหวาน

จากการณ์ตัวอย่างกระบวนการผลิตข้าวโพด จะเห็นว่าในเกือบทุกขั้นตอนการผลิตต้องพึ่งปัจจัยจากภายนอกทั้งสิ้น ยกเว้นกำลังแรงงานของตัวเองเท่านั้นที่เข้าไปมีส่วนในการกิจกรรมการผลิตในแปลงเกษตร และกลุ่มคนที่เป็นผู้ยึดกุมกระบวนการผลิตทั้งหมดของเกษตรกร ส่วนใหญ่จะมีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจร่วมกันในระดับท้องถิ่น กล่าวคือ เป็นนายหน้าในการจัดหาเมล็ดพันธุ์ เครื่องจักร ยาปราบศัตรูพืชมาให้เกษตรกร ทั้งโดยการซื้อเงินสด และเงินผ่อน เมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตได้แล้วก็อยหักค่าใช้จ่ายทั้งหมดที่แหล่งรับซื้อผลผลิตของชาวบ้าน (ผู้รับซื้อผลผลิตกับผู้ขายปัจจัยการผลิตส่วนใหญ่เป็นคนเดียวกัน) ในบางกรณีชาวบ้านจะยืมเงินแปร่แก่ (พ่อค้านายทุน) เพื่อมาใช้ในการลงทุนทางการเกษตร และใช้จ่ายในครัวเรือนก่อน เมื่อนำผลผลิตมาขายค่อยจ่ายเงินคืน ซึ่งบางครั้งไม่สามารถจ่ายคืนได้

ทั้งหมด ต้องมีค่าเวลาในปีต่อไป และเงื่อนไขดังกล่าวเกณฑ์รายนั้นต้องมีพันธะผูกพันกับนายทุนต่อไปไม่สิ้นสุด หากมีภาระหนี้สินเพิ่มมากขึ้นจำต้องนำที่ดินขายให้นายทุนคนนั้น โดยตัวเองต้องเป็นแรงงานในที่ดินแปลงเดิมต่อไป หรือในบางกรณีที่ไม่ขายที่ดิน แต่จะไม่สามารถเปลี่ยนไปทำการผลิตอย่างอื่นได้ในที่ดินตนเอง นอกจากจะต้องชำระค่าใช้จ่ายทั้งหมดให้กับนายทุนเสร็จสิ้นก่อน กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ เกษตรกรไม่มีสิทธิ์ที่จะตัดสินใจทำการผลิตในแปลงที่ดินของตนเอง คนที่มีอำนาจตัดสินใจจะเป็นนายทุนที่เป็นเจ้าหนี้ ซึ่งโดยพฤตินัยชาวบ้านก็คือแรงงานในภาคเกษตรนั่นเอง

จากรายละเอียดข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงภาวะเสี่ยงทางด้านเศรษฐกิจของเกษตรกร และแนวโน้มที่จะนำมาสู่ปัญหาหนี้สิน และการเปลี่ยนสภาพการถือครองที่ดินของเกษตรกรในพื้นที่ลุ่มน้ำเข็นในอนาคต ซึ่งปัจจุบันก็เกิดสภาพการณ์ดังกล่าวในหลายพื้นที่ เช่น พื้นที่อำเภอหนองนา จังหวัดเพชรบูรณ์ บ้านทุ่งลุยลาย อ.คอนสาร เป็นต้น และการผลิตพืชเศรษฐกิจชนิดอื่นๆ ในพื้นที่ลุ่มน้ำเชินตอนต้น ทั้งข้าวโพด ถั่วเหลือง พ稷 ยางพารา (กำลังได้รับความนิยม) ก็มีสภาพการพัฒนาปัจจัยการผลิตที่ไม่แตกต่างกัน แต่ยังไงก็ตาม ปัจจัยที่นำมาสู่ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ และหนี้สินของเกษตรกรมีความแตกต่างหากหลาย ทั้งปัจจัยภายในและภายนอก เช่น ภาระค่าใช้จ่ายในระดับครัวเรือนด้านต่างๆ ค่าใช้จ่ายในการลงทุนเพื่อทำการผลิต และค่าใช้จ่ายส่วนเกินที่เกิดจากภาระหนี้สิน เป็นต้น

นอกจากนี้ ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ และหนี้สินของชุมชนเป้าหมายในการศึกษาวิจัยยังเกิดจากปัจจัยด้านการจัดการทรัพยากรที่ไม่เป็นธรรมตั้งแต่อดีตเป็นต้นมา กล่าวคือ กรณีชาวบ้านวังมน ต.วังสวะ อ.ภูมิภาค บ้านห้วยสนามทราย บ้านห้วยทรายทอง ต.ทุ่งพระ อ.คอนสาร กว่าร้อยละ 80 ของจำนวนครัวเรือน และชาวบ้านทุ่งลุยลาย ต.ทุ่งลุยลาย บางส่วน ซึ่งเดิมชาวบ้านมีที่ดินทำกินเป็นของตัวเอง ต่อมาประมาณ ปี พ.ศ. 2529 ได้ถูกเจ้าหน้าที่ป่าไม้อพยพออกจากพื้นที่ทำกิน ที่อยู่อาศัยเดิมกระทั่งปัจจุบันยังไม่มีการจัดทำที่ดินรองรับตามข้อตกลง ทำให้เกิดปัญหาไร้ที่ดินทำกิน ต้องประกอบอาชีพรับจ้างแรงงานเป็นหลัก หรือบางส่วนดำรงชีพด้วยการเก็บหาของป่าขาย เป็นต้น สภาพดังกล่าวเป็นปัจจัยสำคัญที่นำมาสู่ปัญหาความไม่มั่นคงทางด้านเศรษฐกิจ และภาระหนี้สินของสมาชิกในชุมชน ดังรายละเอียดภาระหนี้สินของเกษตรกรในชุมชนเป้าหมายการศึกษาวิจัยตามตาราง

ตารางที่ 2.9 แสดงภาระหนี้สินเฉลี่ยของเกษตรกรในชุมชนเป้าหมาย ปี พ.ศ. 2548

ลำดับ	หมู่บ้าน	จำนวนครัวเรือน	หนี้ในระบบ (เฉลี่ย 1 ครอบครัว)	หนี้นอกระบบ (เฉลี่ย 1 ครอบครัว)	เฉลี่ยหนี้สินรวม
1	บ้านห้วยสนามทราย	144	20,000	15,000	35,000
2	บ้านทุ่งลุยลาย	383	30,000	15,000	45,000
3	บ้านน้ำอุ่น	158	25,000	20,000	45,000
4	บ้านวังปลาภั่ว	93	30,000	15,000	45,000

5	บ้านห้วยทรายทอง	207	30,000	30,000	60,000
6	บ้านวังมน	87	20,000	20,000	40,000
รวม	6 หมู่บ้าน	1,072	155,000	110,000	270,000

ที่มา ; จากการสัมภาษณ์ผู้นำหมู่บ้าน (เป็นค่าประมาณการ)

2.3.5 ปัญหาน้ำแล้ง และปริมาณน้ำไม่เพียงพอต่อการผลิตทางการเกษตร

ปัญหาน้ำแล้ง ถือเป็นปัญหาสำคัญที่ชาวบ้านในพื้นที่ลุ่มน้ำเขินตอนต้นประสมมาโดยตลอด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงฤดูแล้ง ช่วงเดือนกุมภาพันธ์ – มิถุนายน ของทุกปี สาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิด ปัญหาน้ำแล้ง และปริมาณน้ำไม่เพียงพอต่อการผลิตทางการเกษตร สามารถสรุปได้ดังนี้

1.) สภาพทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่ลุ่มน้ำเขินตอนต้น ในทางอุทกวิทยาพื้นที่ลุ่มน้ำเขินตอนต้น ในเขตคำภีร์ของแม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำป่าสัก ถือเป็นเขตเงาฝน (Rain Shadow) ทั้งนี้ เนื่องจากสภาพภูมิประเทศตั้งอยู่ด้านทิศตะวันตกของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีเทือกเขาเพชรบูรณ์เป็นแนวกั้นระหว่างภาคเหนือตอนล่างกับภาคอีสาน โดยทดสอบจากด้านตะวันตกไปตะวันออก ทำให้แห้งไกรจากแนวพายุเดรสชัน ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยต่อปีจีน้อยโดยมีปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยที่คำภีร์ของแม่น้ำป่าสักประมาณ 943.20 มิลลิเมตรต่อปี คำภีร์ของแม่น้ำป่าสักประมาณ 1,034 มิลลิเมตรต่อปีตามลำดับ

2.) ลักษณะทางกายภาพและภูมิสัณฐานของพื้นที่ลุ่มน้ำเขินตอนต้น พื้นที่ลุ่มน้ำเขินตอนต้น ถือเป็นเขตที่สูงและภูเขาด้านตะวันตกของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และเขตที่สูงภาคกลางต่อเนื่อง กับเขตที่สูงและภูเขาภาคเหนือ โดยลักษณะภูมิประเทศของพื้นที่ต้นน้ำจะเป็นภูเขาสูงสลับกับหุบเขา มีลำห้วยสาขาให้ลงสู่ลุ่มน้ำเขิน เช่น ห้วยตาดพ้า ห้วยตาดหมอก ห้วยสังขะยวน ห้วยน้ำสุ เป็นต้น พื้นที่ส่วนใหญ่มีความสูงมากกว่า 500 เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลาง จากนั้นจะลดลงมาทิศตะวันออก ซึ่งเป็นพื้นที่หุบเขาและที่ราบเชิงต่ำที่มีความอุดมสมบูรณ์ของดิน และทະลุนนาวทิวเขา ที่กันลงสู่พื้นที่ราบลุ่มในเขตคำภีร์ของแม่น้ำป่าสัก และคำภีร์ของแม่น้ำป่าสักตามลำดับ

จากสภาพภูมินิเวนน์อยของพื้นที่ลุ่มน้ำเขินตอนต้นทั้ง 3 ส่วนดังกล่าวข้างต้น จะเห็นว่ามี ความแตกต่างกันในด้านความสูงของพื้นที่ โครงสร้างของดิน ทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งรูปแบบและ ลักษณะการไหลของน้ำจากพื้นที่สูงลงมาอย่างพื้นราบ ที่มีความเร็วและแรง ตามลักษณะซึ่งของลำน้ำ ” เขิน ” ที่มีความหมายว่า “ บิน ” หรือ “ ร่อน ” จากที่สูงลงมา ซึ่งปัจจัยดังกล่าวมีส่วนสำคัญในการกำหนด รูปแบบ และลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินของเกษตรกรในแต่ละภูมิเวนน์อยในพื้นที่ลุ่มน้ำเขิน ตอนต้น กล่าวคือ พื้นที่สูงแบบคำภีร์ของแม่น้ำห้วยน้ำ บ้านทุ่งลุยลาย อ.คำภีร์ ที่มีเศรษฐกิจหลักจะเป็น ข้าวโพด พื้นที่หุบเขา เช่น บริเวณริมห้วยสุ จะปลูกข้าวโพด พริก มะเขือ และพืชผักเศรษฐกิจอื่นๆ ส่วน พื้นที่ราบคำภีร์ของแม่น้ำป่าสัก และภูมิภาคอื่นๆ จะปลูกข้าว อ้อย ถั่วเหลือง พริก เป็นต้น

3.) นโยบายการจัดการทรัพยากร่น้ำของรัฐ นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2516 เป็นต้นมา ภายหลังการเปิดใช้เขื่อนฯพักรณ์ อำนวยการบริหารจัดการน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำพริม และน้ำเชิน อยู่ภายใต้การตัดสินใจของการไฟฟ้าผลิตเป็นหลัก โดยเขื่อนดังกล่าวมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อผลิตกระแสไฟฟ้าโดยการปล่อยน้ำผ่านโรงไฟฟ้าและลงสู่ลำห้วยสุ และลำน้ำเชินตามลำดับ หากปริมาณน้ำไม่เพียงพอต่อการผลิตกระแสไฟฟ้าเขื่อนก็จะไม่ปล่อยน้ำลงมา ในขณะที่ความต้องการน้ำของเกษตรกรเพื่อทำการผลิตมีปริมาณมากขึ้น โดยเฉพาะช่วงฤดูแล้งภัยหลังการเก็บเกี่ยวช้าบ้านจะเริ่มปลูกถัวเหลืองทำให้เกิดปัญหามาโดยตลอด

4.) รูปแบบ และวิถีการผลิตของเกษตรกร ที่ปรับเปลี่ยนจากการผลิตแบบ “ไฮดอยู่ เอ็ดกิน” มาสู่ระบบการผลิตแบบ “ทำมา ค้าขาย” โดยการปลูกพืชเศรษฐกิจ ที่มีลักษณะเป็น “พืชเชิงเดียว” เช่น อ้อย ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ พริก ถัวเหลือง เป็นต้น ซึ่งมีความจำเป็นต้องใช้น้ำในปริมาณที่มาก ทำให้เกิดภาระขาดแคลนน้ำโดยเฉพาะในช่วงฤดูแล้งของทุกปี

กล่าวโดยสรุป สาเหตุและปัจจัยทั้ง 4 ส่วนหลักๆ ข้างต้น มีผลต่อปัญหาน้ำแล้ง และปริมาณน้ำไม่เพียงพอต่อความต้องการทางการเกษตร ของเกษตรกรในเขตลุ่มน้ำเชินตอนต้น ที่จะต้องพิจารณามาตรการและแนวทางการแก้ไขปัญหา ทั้งในมิติการจัดการทรัพยากรโดยรวมของระบบนิเวศน์ การพัฒนาระบบการผลิต และการใช้ประโยชน์ที่ดินต่อไป

2.5 บทสรุป

จากปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในลุ่มน้ำเชินไม่ว่าจะเป็นปัญหาการจัดการน้ำที่ไม่เป็นธรรม ปัญหาการขาดความมั่นคงในการถือครองและการใช้ประโยชน์ในที่ดิน ซึ่งเกิดจากพื้นที่ส่วนใหญ่ยังทับซ้อนสิทธิกับพื้นที่ของรัฐ ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ป่าไม้ พื้นที่สาธารณะ พื้นที่ชลประทาน เป็นต้น ทำให้ชุมชนในลุ่มน้ำเชินไม่สามารถวางแผนและกำหนดรูปแบบการดำรงชีพการใช้ประโยชน์ในที่ดินได้อย่างอิสระ และมีปัญหาพิพาทและกระทบกระแทกเจ้าหน้าที่ของรัฐอยู่ตลอด ประกอบกับวิถีและรูปแบบการผลิตแบบยังชีพ พอยู่ พอกิน แบบอดีตถูกเปลี่ยนเป็นการผลิตเพื่อขายและสนองกลไกตลาดเป็นหลักโดยไม่สามารถกำหนด ชนิดพืช ราคาขาย และกลไกตลาดได้ ซึ่งปัจจัยเหล่านี้ส่วนหนึ่งล้วนเป็นผลมาจากการการตรวจสอบสิ่งแวดล้อมให้ปลูกพืชเพื่อการพาณิชย์เพื่อป้อนโรงงานอุตสาหกรรมของทั้งภาครัฐและภาคเอกชนทั้งสิ้น ประกอบเกษตรกรเองไม่สามารถครอบครองปัจจัยการผลิตได้ทำให้ต้นใช้ต้นทุนในการผลิตสูง ทำให้วิถีการผลิตไม่คุ้มทุนไม่สามารถนำรายได้มาตอบสนองความต้องการพื้นฐานของครอบครัวได้ จึงจำเป็นต้องกู้ยืมเงินมาเพื่อใช้จ่ายในครอบครัวและนำมาเป็นทุนในการผลิตในรอบปีต่อไป ผลงานให้เกิดภาระหนี้สินสะสมเรื่อยมา หากมองในมิติของความอดุลสมบูรณ์ของทรัพยากรแล้วในพื้นที่ลุ่มน้ำเชิน อย่างไรก็ตามจะเห็นได้ว่าที่ผ่านมาชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำเชินไม่สามารถเข้าถึงและเข้าไปใช้ประโยชน์จากทรัพยากรได้เท่าที่ควรเนื่องจาก ระบบที่เปลี่ยนไป ภูมิอากาศที่เปลี่ยนแปลง ภัยธรรมชาติที่เพิ่มขึ้น ทำให้เกิดภัยแล้งและภัยน้ำท่วมที่รุนแรงขึ้น ทำให้เกิดปัญหามากมาย

ในการจัดการ ห่วงกันและแบ่งชิงทรัพยากรไปจากชาวบ้าน ซึ่งเปรียบเสมือน “ปูโสมเผาทรัพย์” ส่งผลให้ชาวบ้านเองต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบการดำรงอยู่ด้วยการอพยพแรงงานออกจากชุมชนเข้าสู่เมืองใหญ่ๆ และเป็นแรงงานรับจำจ้างในภาคการเกษตร รวมถึงการอพยพย้ายถิ่นฐานกังวลภัย ทั้งนี้จากปัจจัยที่กล่าวมาข้างต้นล้วนส่งผลให้เกิดปัญหาสังคมในระดับต่างๆ ตามมา ไม่ว่าจะเป็นระบบเครือญาติขาดการติดต่อสัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่อง ชุมชนไม่สามารถกำหนดรายการและแผนการพัฒนาชุมชน พ่อแม่ ลูกต้องแยกกันอยู่ เด็กขาดความอบอุ่น รวมถึงการสืบทอดภูมิปัญญา ใจรีต ประเพณี และวัฒนธรรมดั้งเดิมถูกละเลยไม่มีการสืบท่องากวุ่นต่อวุ่นและมีแนวโน้มจะเลือนหายไปในที่สุด

บทที่ 3

ทางเลือกในการแก้ไขปัญหาของชุมชน

จากสภาพปัญหาและสาเหตุของพื้นที่ลุ่มน้ำเชิงตอนต้น จะเห็นว่ามีปัญหาหลักๆ 5 ส่วน ได้แก่ ปัญหารากฐานที่ไม่เป็นธรรม และขาดการมีส่วนร่วมของประชาชน ปัญหาระบบที่ดินในเขตป่า และสิทธิในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน ปัญหาและผลกระทบจากการประกอบอุตสาหกรรมเหมืองหิน ปัญหานี้สิน และเศรษฐกิจ และปัญหาน้ำแล้ง และปริมาณน้ำไม่เพียงพอต่อความต้องการในภาคเกษตรฯ ซึ่งหากกล่าวให้ถึงที่สุดจะพบว่า ปัญหาทั้งหมดดังกล่าวมีความสัมพันธ์ และผลกระทบต่อสถานภาพของทรัพยากรธรรมชาติ และคุณภาพชีวิตของประชาชน ชุมชนอย่างแยกไม่ออก ทั้งนี้ สามารถพิจารณากรอบความคิดและหลักการที่เป็นสาเหตุแห่งปัญหาได้ดังต่อไปนี้

1.) กระบวนการตัดสินใจเชิงนโยบายการจัดการทรัพยากรที่ขาดการมีส่วนร่วมของประชาชน ชุมชน ทั้งดิน น้ำ ป่าไม้ และแร่ธาตุ กระทั้งนำมาสู่ผลกระทบต่อชุมชน ดังจะเห็นได้จากการประกาศเขตป่าตามกฎหมายทับซ้อนกับที่ดินทำกิน ที่อยู่อาศัยของชุมชน การให้เอกสารขอประทานบัตรเพื่อประกอบกิจการอุตสาหกรรมเหมืองหิน การจัดการทรัพยากรน้ำ เป็นต้น ในอีกด้านหนึ่ง การตัดสินใจดังกล่าวเป็นการดำเนินการที่ปฏิเสธ และไม่ยอมรับในภูมิปัญญาการจัดการทรัพยากรของชุมชน

2.) แนวคิด และนโยบายการจัดการทรัพยากร และการพัฒนาของรัฐมีความขัดแย้งกันเอง โดยด้านหนึ่งมุ่งเน้นการอนุรักษ์พื้นที่เป็นหลัก เช่น การประกาศกำหนดเขตอนุรักษ์ตามกฎหมาย โดยไม่ได้พิจารณาข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการถือครอง ทำประโยชน์ของราษฎร อีกด้านหนึ่งกลับมุ่งเน้นการใช้ประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจอย่างสุดข้า ทั้งการอนุญาตให้เอกชนใช้ที่ดินของรัฐเข้าทำประโยชน์ในรูปแบบต่างๆ หรือมุ่งส่งเสริมการปลูกพืชเชิงเดียวชนิดเข้มข้น จำพวก อ้อย ยางพารา เป็นต้น ทั้งนี้ไม่ได้มีการผสมผสาน หรือการพิจารณามาตรการ กลไก ที่สร้างแรงจูงใจในการพัฒนาการผลิต หรือทางเลือกการจัดการทรัพยากรที่อยู่บนพื้นฐานของการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน

3.) การขาดระบบ และกระบวนการติดตาม ประเมินผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม และการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและมีประสิทธิภาพ เนื่องจาก ตลอดช่วงที่ผ่านมาเมื่อก่อตั้งปัญหาหรือผลกระทบหน่วยงานรัฐและผู้เกี่ยวข้องขาดการวิเคราะห์ปัญหา และจัดระบบการติดตามแก้ไขปัญหายังมีประสิทธิภาพ มุ่งแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า เฉพาะส่วนเป็นหลัก ทำให้การดำเนินงานไม่สามารถหาข้อผูกติดได้ ดังจะเห็นได้จาก การจัดการปัญหาภาวะขาดแคลนน้ำใช้ในการเกษตร การแก้ไขปัญหาพื้นที่ป่าไม้ เป็นต้น

จากปัญหาที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ถือเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นทั่วไปในชุมชนชนบท ซึ่งในพื้นที่เป้าหมายในการศึกษาครั้งนี้ก็ไม่ได้แตกต่างกัน สภาพปัญหาเหล่านี้ได้ซ้อนทับอยู่บนแบบแผนการผลิต และภูมิปัญญา ความรู้ และวิถีชีวิตของชุมชนที่ได้มีการสืบทอดปฏิบัติกันมาหลายชั่ว

อายุคน ทำให้ภาพทั้งสองด้านมีลักษณะตัดกัน หรือผสมกลมกลืนกันจนแยกแยะลำบาก ดังนั้น หากพิจารณาถึงทางเลือก และมาตรการจัดการทรัพยากรของชุมชน จึงจำเป็นต้องตรวจสอบถึงพื้นฐานความรู้ ภูมิปัญญา และวิถีการผลิตของแต่ชุมชนที่ดำเนินต่อเนื่องมาจากการดีตึงปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถานภาพในปัจจุบันว่ายังมีประสิทธิภาพ หรือสามารถทำหน้าที่แก้ไขปัญหาด้านต่างๆ ได้มากน้อยแค่ไหน อย่างไร ทั้งในมิติเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

จากการศึกษาในพื้นที่ลุ่มน้ำเชินตอนต้นพบว่า จากปัจจัยต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น ฐานทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ ความเป็นมาของชุมชนที่เก่าแก่ มีการสะสมภูมิปัญญา และการปรับตัวให้สอดคล้องกับวิถีและระบบนิเวศในลุ่มน้ำเชินอย่างสำคัญ ในด้าน เศรษฐกิจ ด้านสังคม การเมือง วัฒนธรรมความเชื่อ และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เหมาะสมสอดคล้องกับชุมชนในท้องถิ่นอยู่แล้วดังนี้

3.1 ด้านเศรษฐกิจ

3.1.1. การเกษตรแบบสวนหลังบ้านของไทยตอนสาร

สวนหลักสวนพืช ถือเป็นระบบการผลิตแบบสวนหลังบ้านที่เกิดขึ้นพร้อมกับการตั้งเมืองคอนสารในช่วง 200 ปีที่ผ่านมา โดยมีหลักฐานและคำบอกเล่าของคนรุ่นก่อนเกี่ยวกับการตั้งเมืองคอนสารว่าได้อพยพโยกย้ายมาจากเมืองนครไห (อำเภอครุฑ์ จังหวัดพิษณุโลกในปัจจุบัน) พร้อมกับนำมาก พลู และไม้แสนคำ ซึ่งเป็นสวนประกอบในการเคี้ยวมากของคนโบราณมาด้วย แล้วนำมาปลูกในบริเวณบ้าน ประกอบกับพื้นที่อำเภอคอนสารมีทรัพยากรธรรมชาติและดินอุดมสมบูรณ์ ทำให้หากา พลูสามารถเจริญเติบโตได้อย่างรวดเร็ว ซึ่งในช่วงนั้นจะนำมาใช้ประโยชน์ในการเคี้ยวในระดับบุคคล และครอบครัวเท่านั้น ต่อมาในช่วงปี พ.ศ. 2470 – 2480 มีกลุ่มคนภูวน (เวียดนาม) ได้อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่อำเภอคอนสาร และได้มีการนำมากมาหันเป็นแวง แล้วตากแห้ง หรือที่เรียกว่า “หมากอีเปี๊ะ” (อีเปี๊ะ เป็นภาษาจีน หมายถึง เหรียญแบบฯ อย่างเหรียญอีเปี๊ะของคนจีน) ที่ชื่อว่า หมากอีเปี๊ะ เพราะมันแบบเหมือนเหรียญกษาปณ์ ทำให้หากาสามารถเก็บไว้ได้นาน และนำไปแลกเปลี่ยน ซื้อขายกันได้ อีกทั้งยังเป็นการเพิ่มมูลค่าให้กับผลมากอีกด้วย จนกระทั่งปัจจุบันมากได้กลายเป็นพืชเศรษฐกิจที่มีความสำคัญของชาวบ้านและส่งขายไปยังต่างประเทศ ซึ่งในประเทศไทย มีการปลูกมากกระจายอยู่ทั่วทุกภาคของประเทศไทย แต่ที่เป็นแหล่งผลิตมากที่สำคัญของประเทศไทยมีอยู่เพียงไม่กี่แห่ง ได้แก่ จังหวัดนนทบุรี จังหวัดปทุมธานี จังหวัดฉะเชิงเทรา จังหวัดพัทลุง และจังหวัดชัยภูมิ

ทั้งนี้ พัฒนาการและการปรับเปลี่ยนรูปแบบของสวนหลัก-สวนพืช ในเขตลุ่มน้ำเชินตอนต้นสามารถจำแนกออกเป็น 3 ช่วง คือ

(1.) **สวนมากดั้งเดิม** คือมีอายุมากกว่า 100 ปีขึ้นไป มีลักษณะเป็นสวนมากที่เก่าแก่ ต้นมากที่ขึ้นมีหลายขนาด มีความหลากหลายทางพันธุกรรมสูง มีความหนาแน่นของพืชพรรณพื้นที่เพาะปลูกค่อนข้างมาก

(2.) **สวนมากรุ่นกลาง** คือประมาณ 30 ปีขึ้นไป มีการบำรุงรักษาสวนมากขึ้นกว่าเดิม และเก็บนิยมปลูกพืชอื่นๆ เสริม เช่น กล้วย ผักพื้นบ้าน ผลไม้ เป็นต้น แต่สวนมากในรุ่นกลางจะมีพืชพันธุ์ที่หนาแน่นอยกว่าสวนมากดั้งเดิม และปลูกเพื่อเชิงการค้ามากกว่า

(3.) **สวนมากรุ่นใหม่** ระยะเวลาปลูกประมาณ 1- 20 ปี ลักษณะการปลูกมีเป้าหมาย เชิงธุรกิจเป็นหลัก เช่น พื้นที่สำหรับหัวย่าง มีการจัดการสวนแบบการทำเกษตรเชิงเดียว มีการใส่ปุ๋ย วน้ำ ขยายลูกหมาก และพันธุ์มาก

ในอดีต การปลูกสวนมาก สวนพุดที่ค่อนสารมีระบบการปลูกฝากร คือ บ้านที่ไม่มีที่ทำกิน จะนำพันธุ์มาปลูกฝากในที่ดินของเครือญาติ หรือเพื่อนบ้าน เมื่อผลิตออกออกผลก็จะมาเก็บไปกิน หรือแบ่งปันให้เจ้าของสวนตามสมควร ซึ่งลักษณะดังกล่าวจะท่อนถึงการสร้างความผูกพันเชื่อมโยง ของชุมชนได้อย่างแน่นแฟ้น มีการพึ่งพาอาศัยกัน แต่ปัจจุบันระบบของการปลูกฝากไม่มีให้เห็นแล้ว ที่เคยปลูกฝากก็เลิกไป เพราะเรื่องการใช้สิทธิความเป็นเจ้าของที่ดิน แต่อย่างไรก็ตาม การปลูกสวนมากสวนพุดของไทยค่อนสาร ถือได้ว่าเป็นระบบการผลิตที่เชื่อประโยชน์ในทางเศรษฐกิจระดับ ครอบครัว โดยไม่ได้ลงทุนบำรุงดูแลมากนัก เพียงแต่นำเมล็ด หรือต้นกล้าลงปลูกในพื้นที่ที่เท่านั้น ส่วน ในเรื่องราคา ถ้าเป็นลูกหมากจะขายในราคากลาง 100 ลูก ต่อ 20 – 30 บาท นอกจากนี้ การปลูกหมากยังช่วยสร้างความสมดุลของสิ่งแวดล้อมโดยรวมในพื้นที่ และลักษณะการปลูกที่ผสมผสาน ทำให้เกิดความหลากหลายพืชพันธุ์ สามารถนำมาใช้สอยได้เป็นอย่างดี

ในพื้นที่ศึกษาวิจัย มีหมู่บ้านเป้าหมายที่ปลูกหมากมาตั้งแต่อดีตพร้อมกับการตั้งหมู่บ้าน คือ บ้านน้ำอุ่น ต.ทุ่งนาเลา อ.ค่อนสาร โดยชาวบ้านจะปลูกเกือบทุกหลังค่าเรือน มีความหนาแน่นของต้นหมาก และพืชผสมอื่นๆ สูง ประกอบกับหมู่บ้านแห่งนี้มีลำหัวสาขาใหญ่ผ่าน และมีแหล่งน้ำผุดในบริเวณหมู่บ้าน จึงมีความอุดมสมบูรณ์ อันดับรองลงมาคือบ้านวังปลา กวน บ้านวังมน ตามลำดับ ส่วนบ้านอื่นๆ ได้แก่ บ้านทุ่งลุยลาย บ้านหัวยสนาหมวย และบ้านหัวยหมวยทอง มีการปลูกหมากในปริมาณน้อย เนื่องจากอยู่บ้านที่สูงหรือที่ดอน และเป็นหมู่บ้านตั้งใหม่ ช่วงหลังปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา

คุณค่าและประโยชน์ของการปลูกสวนมากสวนพุด นั้น นอกจากจะสร้างเศรษฐกิจเป็นรายได้เสริมแล้วยังพบว่าหมากยังเป็นพืชสมุนไพร และสามารถใช้ประโยชน์ในด้านอื่นๆ อีกมากมาย ซึ่งมากเป็นพืชเศรษฐกิจเดียวที่สำคัญ แล้วปัล์ม ซึ่งได้ดีในสภาพดินที่ชุ่มน้ำ และมีน้ำได้ดีสูง แหล่งปลูกหมากที่สำคัญได้แก่พื้นที่ลุ่มน้ำเข็นตอนต้น โดยเฉพาะเขต อำเภอค่อนสาร จังหวัดชัยภูมิ สภาพภูมิอากาศของค่อนสารเอกรังแทรกต่างจากที่อื่นๆ คือ มี草原น้ำได้ดีมาก ก็เป็นน้ำผุดมากมาย ในเขตอำเภอค่อนสาร จึงมีความชุ่มน้ำสูง ระบบการผลิตก็มีลักษณะเฉพาะ โดยเฉพาะการปลูก

หนากปลูกพู เนื่องมาจากการพัฒนาและดินเนาะสมต่อการเจริญเติบโตของต้นมาก ซึ่งถ้าหากนำมากไปปลูกในส่วนอื่นๆ ของทางอีสานก็จะเกิดขึ้นได้ แต่คงให้ผลผลิตไม่ดีพอเท่าหากที่ค่อนสาร

หากเป็นพืชที่คุ้งบคนไทยมานาน เม้าว่าในปัจจุบันคนรุ่นใหม่ไม่นิยมกินมาก แต่เป็นผลมากยังเป็นที่ต้องการของตลาด ทั้งในประเทศและต่างประเทศทั้งในรูปของมากสด และมากแห้ง ซึ่งใช้ในอุตสาหกรรมฟอกหนัง ฟอกเส้นใย และทำยาไวรัสโรค

ผลมาก เป็นยาสมุนไพรใช้ในการปฐมพยาบาลเบื้องต้นได้ เช่น ใช้สมานแผล แก้ท้องเสียรักษาโรคเหงือกและฟัน เป็นต้น

หากผลอ่อน ใช้เคี้ยว และทำยาได้

กากมาก เป็นอีกผลผลิตหนึ่งของต้นมากที่นำมาทำใบวนยาสูบ เนื่องกับใบจากใบตอง และให้กลิ่นหอม แต่จะต้องใช้ใบที่หล่นมาใหม่ๆ เพราะสะอาด

หัวมาก (ยอดอ่อนของมาก) ซึ่งต้นมากหนึ่งต้นจะมีเพียงยอดเดียว เอาไปแกงกินได้ แต่เมื่อกินยอดแล้ว ต้นก็จะตาย

การปลูกมากของชาวค่อนสารนั้นจะไม่แยกปลูกออกจากบ้าน จึงเรียกได้ว่าเป็น “ระบบเกษตรแบบสวนหลังบ้าน” ที่มีพืชผักแทบทุกอย่าง ขึ้นอยู่กับว่าบ้านนั้นจะขยันสรราหะไวมากปลูก เพราะพื้นที่สวนมากจะมีความชุ่มชื้นปลูกอะไรก็ขึ้น เราจะพบว่าบางสวนมีตั้งแต่ผักสวนครัวจนถึงไม้ผลยืนต้น เรียกได้ว่า อย่างกินอะไรเข้าสวน มีเก็บทุกอย่าง จากการสัมภาษณ์ คุณตาเหลือต่อ腔นา อายุ 84 ปี อุยที่บ้านหัวยแล้ง ต. ทุ่งนาเลา อ.ค่อนสาร จ.ชัยภูมิ บ้านหัวยแล้งเป็นหมู่บ้านหนึ่งที่ปลูกมากนาน และมีสวนมากรุ่นดั้งเดิม คุณตาได้เล่าเรื่องในช่วงที่ชาวเวียดนามเข้ามายัง ในตอนนั้น เข้ามาแล้วก็มารับซื้อมากไปมากมายไม่รู้เอาไปทำอะไร สงสัยว่าจะเอาไปขาย เห็นเข้าซื้อแล้วก็เอาไปหันเป็นแวร์ฯ แต่ก่อนเจ้าก็หันไม่เป็นหวอก แต่พอรู้ว่าเขารับซื้อมากที่หันแล้ว เจ้าก็พากันทำทุกครัวเรือน แล้วก็ปลูกมากเพิ่มมากขึ้นด้วย เพราะเห็นว่าขายได้เงินเป็นทอง

ดังนั้นจึงถือว่ามาก เป็นพืชที่สร้างรายได้เสริมให้กับชาวค่อนสารเป็นอย่างดี ทั้งยังประยุกต์ต้นทุน แรงงาน และเก็บผลผลิตได้ทุกปี

ระบบการค้าขายมากของชาวค่อนสาร

การปลูกมากพูในรูปแบบตั้งเดิมจะเรียกว่าเป็นการทำเกษตรก็จะไม่ค่อยถูกนัก แต่เป็นการปลูกตามบริบทเชี่ยมากกว่า คล้ายกับพืชผักสวนครัว ทุกบ้านต้องมีสวนมากสวนพู โดยการปลูกและการจัดการไม่ต้องมีการดูแลมาก แต่มาวันนี้สวนมากที่ปลูกทิ้งๆ ไว้ กลับสร้างรายได้

ให้พอกุนเจือครอปครัว แม้จะไม่เป็นกอบเป็นกำเหมือนกับการปลูกพืชเศรษฐกิจอย่างอื่น แต่ก็ไม่ได้สร้างหนี้สินเหมือนกับพืชอย่างอื่นด้วยเช่นกัน อีกทั้งก็ให้ประโยชน์ในด้านต่างๆ มากมาย

หากสามารถใช้ประโยชน์ได้ทั้งต้น ตั้งแต่ผลอ่อน หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า หมากน้อย เก็บขายให้กับชาวใต้หวัน เพราะในเอเชียไม่ได้มีแต่ประเทศไทยเท่านั้นที่กินมาก แต่ในใต้หวันเองยังแปรลักษณะได้ด้วย คือ วัยรุ่นไปจนถึงคนชรา กินมาก แต่เป็นหมากน้อยพอคำ มีร้านขายเป็นแบบมนิช้อปเล็กๆ ขายแต่หมากพู ลูกอม ของแก้วงแก้ผู้ที่ขับรถ เพราะหมากมีสารกระตุ้นระบบประสาทส่วนกลาง เมื่อกินบุหรี่ ดังนั้นจึงเป็นที่นิยมของวัยรุ่นในใต้หวัน

จากการสัมภาษณ์ผู้ที่ทำธุรกิจกับสวนหมากสวนพูลามานา อย่างเช่น **คุณสมบัติ ปราบ พาล** ที่อยู่บ้านหัวนาม่วง ตำบลคอนสาร เล่าให้ฟังว่า รับซื้อและขายหมากมานานกว่า 20 ปี โดยแรกๆ นั้นก็จะเอาที่สวนของตนเองไปขายก่อน หลังจากนั้นกิจการเริ่มดีขึ้นจึงเริ่มรับซื้อของคนอื่นๆ ด้วย มากที่คอนสารจะเป็นมากที่มีคุณภาพดี และราคาจะถูกกว่าที่อื่น เนื่องจากออกในถูกฝัน และที่คอนสารนับได้ว่าปลูกกันทุกครัวเรือน เวลาหามากออกครั้งหนึ่งก็จะออกพร้อมกันทำให้มีปริมาณมาก และราคาถูก มากที่รับซื้อจะมีหลายช่วง เรียกได้ว่า รับซื้อขายกันตั้งแต่ลูกเล็กๆ ไปจนถึงมากสุด สามารถซื้อขายได้ตลอดทั้งปี และปัจจุบันค้าขายมากอย่างเป็นจริงเป็นจัง และเป็นอาชีพ “รายได้จากการขายหมากตกลเดือนหนึ่งไม่ต่ำกว่าหมื่นบาท ตลาดส่วนใหญ่ที่ไปส่งขายอยู่ที่เพชรบูรณ์ ชุมแพ และขอนแก่น ทั้งมากสด และหมากแห้ง ผลหมากสามารถขายได้ถึง 4 รุ่น คือ

หมากน้อย เป็นมากที่มีขนาดเท่ากับปากราก จะรับซื้อในช่วงกลางเดือนเมษายนจนถึงปลายเดือนพฤษภาคม โดยจะมีชาวใต้หวันมาซื้ออีกที่หนึ่ง ราคาขายกิโลกรัมละ 27 - 40 บาท

ส่วนมากใหญ่ (มากเคี้ยว) จะเป็นมากที่ใช้กินสด รับซื้อกันตั้งแต่เดือนกรกฎาคมถึงเดือนมกราคม ราคาขาย 100 ลูก 15 - 45 บาท แล้วแต่เกรดของมาก

หลังจากนั้นจะรับซื้อจำนวนมากจากภาคใต้มาขาย ซึ่งมีราคาที่สูงกว่าทางตอนสารมาก คือ 100 ลูก 40 - 100 บาท

หมากเหลือง เป็นมากที่แก่จัดมีลักษณะแข็งมาก เปลือกสีเหลือง ผิวน้ำในลูกจะลายเป็นส่วนผสมของสีทุกชนิด เนื่องจากทำให้สีติดดีและคงทน ใช้สำหรับทำอุตสาหกรรมสีย้อมผ้า ส่งไปประเทศอินเดีย การรับซื้อราคาก็ต่างกันตรงที่ ถ้าเป็นมากซึ่ก ผ้าคริ่งราคาก็จะอยู่ที่กิโลกรัมละ 3 - 5 บาท ถ้าเป็นมากกลม เอาเปลือกออกกิโลกรัมละ 15 - 20 บาท

หมากอีเปะ ขายกิโลกรัมละ 15 บาทขึ้นไป

สำหรับตลาดที่ส่งขาย อยู่ที่ ภูเขียว แก้งคร้อ ชัยภูมิ ชุมแพ ภูเรียง ขอนแก่น อุดรธานี และจังหวัดเลย

ระบบการรับซื้อ จะเน้นส่วนทั้งปีจากเจ้าของสวน โดยการจ่ายเงินวดเดียว และผู้รับซื้อเนماก็จะสามารถนำไปเก็บผลผลิตจากสวนได้ทั้งปี ซึ่งจะเนماซื้อกันในราคา 3-4 หมื่นบาท ต่อสวน ที่มีพื้นที่ประมาณ 8-10 ไร่ สำหรับรายได้ของผู้ทำกิจการด้านค้าขายมากจะมีรายได้เฉลี่ยประมาณ 1-2 แสนบาท ต่อปี

นอกจากหากิจกรรมที่ทำรายได้เป็นกอบเป็นกำให้กับผู้ทำธุรกิจด้านนี้แล้ว พลูที่ถือว่าเป็นของที่คู่กับหากิจกรรมที่ทำรายได้ให้กับผู้ทำธุรกิจด้านนี้ เช่นกัน คุณสมพร มีระหันนกอก อัญมณหัวนำม่วง เเละให้ฟังว่า ได้ขายทั้งพลูสดและพลูน้ำ รายได้ประมาณ 5,000 บาทต่อเดือน โดยจะรับซื้อพลูสด จากสวนในราคากิจกรรมที่ 4 บาท และพลูน้ำ 1 บาท 50 สตางค์ ในหน้าฝน และ 3 บาทในหน้าแล้ง ตลาดที่ขายส่งสวนใหญ่อยู่ที่โคราช อำเภอประทาย และอำเภอปัว นอกจากคุณสมพรจะขายพลูแล้ว ยังขายหากิจกรรมแห่งตัวว่า “หากิจกรรมพลูเป็นของคู่กันถ้าขายอย่างเดียวคงหนึ่งก็อยู่ไม่รอด” คุณสมพรกล่าว พลูของทางตอนสารมีความพิเศษ ตรงที่มีใบแข็ง และหากว่าทางอื่น สามารถนำมานึ่งได้ ส่วนของภาคอื่น จะอ่อนและบางกว่า เมื่อนึ่งแล้วจะเหลือไม่ได้

3.1.2. ระหัดวิดน้ำ : ภูมิปัญญาการจัดการน้ำของชุมชน

ลุ่มน้ำเชินเป็นลำน้ำขนาดกลาง ที่มีความกว้างไม่มากนัก ทำให้กระแสน้ำมีความเรียบและแรงโดยเฉพาะในช่วงฤดูฝน คนในชุมชนจึงมีการคิดคันเครื่องมือ เพื่อนำน้ำมาใช้ประโยชน์ในด้านการเกษตรซึ่งถือเป็นอาชีพหลักตามลักษณะทั่วไปของสังคมเกษตรกรรม การทำระหัดวิดน้ำจึงเป็นเทคโนโลยีพื้นบ้านอีกชนิดหนึ่งที่มีการประดิษฐ์คิดคันขึ้น โดยระหัดจะต้องสร้างในบริเวณที่มีความลาดเอียงน้อย เนื่องจากการไหลของน้ำจะแรง ทำให้ระหัดห埙ได้ดี จึงจะสามารถทนได้ดี ระหัดวิดน้ำเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชน ที่มีการปรับวิถีการผลิตให้สอดคล้องกับลักษณะของภูมิประเทศ และข้อจำกัดทางธรรมชาติในท้องถิ่นของลุ่มน้ำเชิน กล่าวคือ บริเวณที่ราบลุ่มฝั่งล่างแต่ช่วงกลางค่อนสารลงไปจะมีลักษณะเป็นที่ราบลุ่ม และมักจะเกิดปัญหาน้ำท่วมในฤดูฝนทุกปี จึงทำให้ชาวบ้านต้องปรับตัว โดยอาศัยระหัดวิดน้ำในการวัดน้ำเข้าบ้านเพื่อทำการก่อนที่จะเข้าช่วงกลางฤดูฝนที่มีฝนตกชุดและเกิดน้ำท่วม น้ำหลา กือ ตั้งแต่ช่วงเดือน พฤษภาคม ที่ฝนยังไม่รุกมาก ก็จะเริ่มหว่านกล้า พอถึงเดือนมิถุนายน ก็จะปักจำพอดี และมีเวลาให้ต้นข้าวปรับตัว และแข็งแรงพอที่จะต้านทานน้ำที่หลาท่วมพื้นที่ ซึ่งหากใช้วิธีนี้ก็จะสามารถเร่งการเจริญเติบโตของต้นข้าวให้แข็งแรงก่อนที่จะถึงช่วงเดือนกรกฎาคม ต้นข้าวจะได้รับความชุ่มชื้นต่อเนื่องและเจริญเติบโตอย่างต่อเนื่อง สามารถลดความเสี่ยงจากน้ำท่วมได้ ผลิตผลิตไม่เสียหายจากน้ำท่วมในปีนั้นๆ (สมภาษณ์นายทองดี เหลาทอง ,2548)

จากการศึกษาและสำรวจบริเวณลุ่มน้ำเชิน พบร่วมกับชาวบ้านรอบบริเวณพื้นที่ลำน้ำเชินจะนิยมใช้ระหัดวิดน้ำกันทั่วไป จากคำบอกเล่ามีอยู่ไม่น้อยกว่า 100 ตัว โดยเฉพาะจะกระจุกตัวอยู่บริเวณพื้นที่ที่ไม่มีความลาดเอียงมากนัก ตั้งแต่เขตตำบลทุ่งพระ อำเภอคอนสาร จังหวัดชัยภูมิ ลงมาถึงเขตตำบลอุดมแพ อำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น ซึ่งถือเป็นเขตลุ่มน้ำเชินตอนกลาง

การใช้ระหัดวิดน้ำ เป็นการลดการใช้พลังงานและลดต้นทุนการผลิต กล่าวคือ การใช้ระหัดวิดน้ำเป็นการปรับเปลี่ยนงานตามธรรมชาติมาใช้ในการดำรงชีวิตในสังคมเกษตรกรรม ซึ่งในปัจจุบันได้เกิดวิกฤตราษฎรน้ำมัน และค่าไฟฟ้าที่สูงขึ้น ทำให้ชาวบ้านที่ทำการเกษตรกรรมต้องแบกรับภาระของต้นทุนในการเกษตรเพิ่มขึ้นเป็นทวีคูณ เนื่องจากพัฒนาการด้านเทคโนโลยีในการใช้ประโยชน์จากน้ำ อาทิ เครื่องสูบน้ำ ได้รับความนิยมจากชาวบ้านมากขึ้น ซึ่งนั่นหมายความว่าการผลิตที่เปลี่ยนแปลงไปและต้นทุนการผลิตที่เพิ่มขึ้นด้วยเช่นกัน ดังนั้นการใช้ระหัดวิดน้ำซึ่งเป็นการปรับเปลี่ยนงานตามธรรมชาติมาใช้ในการดำรงชีวิตในสังคมเกษตรกรรม เป็นทางเลือกหนึ่งในการปรับตัวของชาวบ้าน ในภาวะวิกฤตราษฎรน้ำมัน และค่าไฟฟ้าที่สูงขึ้น

ปัจจุบัน ในพื้นที่ลุ่มน้ำเชินมีระหัดวิดน้ำที่สามารถใช้งานได้เหลือเพียงตัวเดียว ของนายทองดี เหลาทอง ชาวบ้านตำบลโนนสะอด อ.ชุมแพ จ.ขอนแก่น ตั้งอยู่ในเขตตำบลบัง อำเภอคอนสาร จังหวัดชัยภูมิ ซึ่งระหัดตัวดังกล่าวใช้มาตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2487 รุ่นพ่อของนายทองดี ปัจจุบันมีการปรับปรุงวัสดุคุุปกรณ์ให้สามารถใช้งานได้นานขึ้น โดยการเปลี่ยนดุมระหัด จากไม้เนื้อแข็ง เป็นเหล็ก และเปลี่ยนเสาหัดเป็นเสาปูน ส่วนการใช้ประโยชน์จากระหัด จะใช้ผันน้ำจากลำน้ำเชินมาสู่แปลงเกษตรของเกษตรกร ซึ่งระหัดตัวหนึ่งสามารถใช้ได้หลายแปลง และส่วนใหญ่ที่นาของชาวบ้านที่ติดต่อกันจะเป็นเครือญาติกันเอง ทำให้เกิดวัฒนธรรมในการเอาแรงงานในภาคเกษตร ทั้งการลงแขก ดำเนิน เกี่ยวข้าว การซ้อมระหัด การลงเก็บวัสดุที่กีดขวางลำน้ำ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ในพื้นที่ที่ศึกษาวิจัยซึ่งเป็นพื้นที่ต้นน้ำ และไม่เหมาะสมกับการใช้ระหัดวิดน้ำ เนื่องจากเหตุผลด้านสภาพทางภูมิประเทศดังกล่าวข้างต้น จึงไม่มีระหัดวิดน้ำ แต่ชาวบ้านจะใช้ระบบการจัดการน้ำอีกแบบหนึ่ง ที่มีความสอดคล้องกับพื้นที่ริบบุบเข้า และที่สูง เช่น การสร้างคลองส่งน้ำขนาดเล็ก หรือ คลองไส้ไก่ กระเจาลงไปในแปลงเกษตรของชาวบ้าน ซึ่งจะพบที่บ้านน้ำอุ่น บ้านวังปลา กวัน บ้านวังมน โดยต้นกำเนิดน้ำจะมาจากลำห้วยบันภูเขาริบบุบเข้าที่อยู่รอบหมู่บ้าน ส่วนพื้นที่บ้านทุ่งลุยลาย บ้านห้วยสนามทราย และห้วยทรายทอง จะไม่มีลักษณะการจัดการน้ำของทั้งสองแบบ เนื่องจากเป็นพื้นที่สูง และการผลิตจะเป็นการทำไร่ตามที่ริบบุบเข้า หรือที่ริบบุบเข้าที่มีบริเวณไม่กว้างมากนัก

3.2. ด้านสังคม วัฒนธรรมและความเชื่อของชุมชน

3.2.1 วัฒนธรรมความเชื่อของชุมชนกับการจัดการทรัพยากร

รายงานการศึกษาวิจัย : โครงการศึกษาการจัดการทรัพยากรน้ำแล้งในลุ่มน้ำเชินตอนต้น โดยองค์กรชุมชน

วิถีวัฒนธรรม ความเชื่อ จิตวิญญาณ มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับชุมชนในลุ่มน้ำเชินตอนต้น ในการใช้ทรัพยากรอย่างสำคัญ ตั้งแต่อดีตผู้เผ่าผู้แก่จะบอกกล่าวสืบท่อ กันมาต่อรุ่นว่า แหล่งน้ำ หรือป่าไม้ โดยเฉพาะต้นไม้ใหญ่จะห้ามตัด เพราะมีความเชื่อว่ามีผีสาบ เทวดาคุ้มครองรักษาป่า จึงพากันนำ根ไม่แกะล้ำตัดไม่ทำลายป่า ดังคำกล่าวที่ว่า “ไม้ต้นใหญ่มักมีผี สาวผู้ดีมีคนจอง” แหล่งน้ำและลำห้วยต่างๆ ก็เหมือนกันเชื่อว่ามีพญานาค หรือผีน้ำอาศัยอยู่ ไม่ให้ไปหากินในน้ำลึก เดียวพญานาค หรือผีน้ำดึงเข้า ให้หากินใกล้ๆ กับบ่อน้ำ

ความเชื่อที่นับถือกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ไม่ว่าจะเป็นแหล่งน้ำ หรือป่าไม้ ชุมชนถือว่าเป็นป่าดอนปูต้า เป็นน้ำผุดเจ้าพ่อ มีเจ้าที่ เจ้าทาง ดูแลรักษาอยู่ เป็นที่รวมชาติสร้างมาถือว่าเป็นที่สาธารณะที่ทุกคนในชุมชนสามารถใช้ประโยชน์ร่วมกัน ไม่ว่าจะเป็น ใช้กิน อาบ ทำการเกษตรหรือใช้ประโยชน์ด้านอื่นๆ จะต้องดูแลรักษาร่วมกัน ไม่มีใครกล้ายึดครองเป็นกรรมสิทธิ์ส่วนตัว เช่น กรณีบ้านน้ำคุณที่มีรูปแบบการจัดการรักษาดูแลแหล่งน้ำโดยใช้ความเชื่อ จิตวิญญาณ เป็นเครื่องมือ โดยบริเวณน้ำผุดน้ำคุณ พื้นที่หัวน้ำผุดจะมีการสร้างศาล (ศาลเจ้าพ่อชุมนิชัย) ไว้เพื่อเป็นที่สักการะบูชาให้คนนำ根ไม่แกะล้ำต้น เล่นน้ำหรือบุกรุกแห่งสถานที่ด้วยตัวเอง ไม่รบกวนน้ำผุด และจะมีพิธีกรรมในการ เช่น ไหว้เป็นประจำทุกปีเพื่อขอพรให้น้ำท่าอดมสมบูรณ์ โดยมี “เจ้าบ้าน” เป็นผู้นำในการประกอบพิธีและทุกครอบครัวต้องเข้าร่วมหรือส่งตัวแทนเข้าร่วมในพิธีกรรมด้วยทุกปี หากใครไม่เข้าร่วมก็จะไม่ได้รับการดูแลจากเจ้าพ่อ ก็จะประ深加工กับบัญชาในครอบครัวต่างๆ เป็นต้น ในอีกด้านหนึ่ง พิธีกรรม หรือความเชื่อดังกล่าว ถือเป็นกุศลburyของบรรพบุรุษที่ทำให้คนในชุมชน “ตั้มโอม” กัน หรือมีความร่วมมือสามัคคีกัน น้ำผุดถือว่าเป็นศูนย์รวมของคนในชุมชน ซึ่งแต่ก่อนคนมาตั้งน้ำ อาบน้ำ ซักผ้าฯลฯ ที่น้ำผุดทำให้คนได้พบปะพูดคุยกัน สารทุกชิ้นสักดิบกันในแต่ละวัน ถือได้ว่าเป็นสถานที่ศูนย์กลางของคนในชุมชน ทั้งนี้ ในแต่ละชุมชนจะมีการตั้งศาลไว้ประจำสถานที่สาธารณะ เช่นนี้แบบทุกหมู่บ้านในลุ่มน้ำเชิน เช่น ศาลเจ้าพ่อหินตั้ง ที่บ้านห้วยสนานทราย หรือศาลเจ้าพ่อตัวง บ้านวังปลา กวันเป็นต้น

3.2.2. การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนและความเป็นอยู่

จากการศึกษาในภาคสนาม พบร้า ลักษณะของการตั้งบ้านเรือนจะอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มๆ ในเขตชนบท นิยมตั้งบ้านเรือนตามเส้นทางคมนาคมที่ตัดผ่านหมู่บ้าน ตามพื้นที่ราบริมฝั่งแม่น้ำเชิน พื้นที่เกษตรกรรม หรือแหล่งที่มีทรัพยากรอุดมสมบูรณ์ การตั้งชื่อหมู่บ้านจะสะท้อนลักษณะของการพึ่งพิงรากฐานทรัพยากรที่สำคัญๆ การตั้งชุมชนตามลำห้วย หรือแหล่งน้ำต่างๆ จะเรียกชื่อหมู่บ้านโดยชื่อต้นด้วย “ห้วย” เช่น บ้านห้วยสนานทราย ห้วยทรายทอง เป็นต้น หรือตั้งชื่อตามหน่วยนิเวศน์อย่าง

ของลำน้ำเช่น บ้านวังปลา กวัน บ้านน้ำอุ่น บ้านวังมน เป็นต้น ทั้งนี้การตั้งถิ่นฐานมีความสัมพันธ์กับการทำมาหากินและระบบเครือญาติ ทำให้มีการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มใหญ่ เรียกว่า คุ้ม หรือ ชุม ลักษณะความเป็นอยู่โดยทั่วไปชาวบ้านจะมีความเป็นอยู่แบบเรียบง่าย และพึงพาอาศัยซึ่งกันและกัน ตามแบบสังคมเกษตรกรรม อาหารสามารถได้จากธรรมชาติไม่ค่อยนิยมซื้อ ยกเว้นในฤดูแล้งที่ ธรรมชาติไม่เอื้ออำนวย มีการปลูกพืช และเลี้ยงสัตว์ไว้บริโภคในครัวเรือน อาหารตามฤดูที่มีมาก ได้แก่ หน่อไม้ เห็ด ปลา น้ำจืดทุกชนิด แมลงที่กินได้ ถุง หอย ฯลฯ ในฤดูฝนสามารถจับปลาได้ เป็นจำนวนมากจึงมีการถอนมือไว้ทำการทำเป็นปลาร้า ปลาจอม ปลาแห้ง เก็บไว้บริโภคแทนทุก ครัวเรือน

3.2.3. วิถีชีวิต และความสัมพันธ์ของคนในชุมชน

จากการศึกษาในภาคสนามพบว่า ประเพณีเกี่ยวกับชีวิตมีรายละเอียดคล้ายกันที่ปฏิบัติ แตกต่างกันไปตามปัจจัยที่เอื้ออำนวยให้กระทำได้ของแต่ละครอบครัว แต่โดยทั่วไปภาพรวมของ ประเพณี พิธีกรรมจะมีความคล้ายคลึงกัน ซึ่งประเพณีส่วนใหญ่สะท้อนถึงความผูกพันของคนกับที่ อยู่อาศัยที่ทำกินและพื้นที่ถือกำเนิดของคนลุ่มน้ำเชิง เช่น ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด ที่สะท้อนให้เห็น ถึงความผูกพันกับที่อยู่อาศัยตั้งแต่เกิดจนตาย การคลอดบุตรเดิมจะคลอดที่บ้านกับหมอตำแย (กลุ่ม อายุประมาณ 30 ปีขึ้นไปโดยเฉลี่ย) ซึ่งแต่เดิมนั้นมีเด็กคลอดแล้วจะนำสายรกรังผ้าให้บ้าน ใช้ก็ไม่ทิ้งหมาลุ่มและเผาบนปากหลุม การชุดหลุมจะชุดลึกพอสมควรเชื่อว่าเด็กจะมีจิตใจเยื่อน เย็นลึกซึ้งหนักแน่น ขณะที่ชุดหลุดผ่านผู้ชุดก็จะพูดว่า “เมื่อเติบโตขึ้นไปอยู่แห่งหนตำบลใดก็ ขอให้ได้กลับมาอยู่บ้านอยู่ช่องเดิม อาย่าลีมบ้านเกิดเมืองนอนที่ฝังสายรกร้ายแท้ให้จิตใจ หนักแน่นอดทนเจริญก้าวหน้าลึกล้ำเหมือนความลึกของหลุมนี้” ลักษณะวิถีวัฒนธรรมดังกล่าว สะท้อน ความผูกพันธ์และความหวังแห่งในถิ่นที่อยู่ ที่ทำมาหากินของชาวบ้านอย่างสำคัญ

3.3 ด้านการเมือง

จากการศึกษาบทเรียน และประสบการณ์เกี่ยวกับกระบวนการแก้ไขปัญหาช้อพิพาก และ ความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากระหว่างหน่วยงานรัฐ เอกชน กับชาวบ้านในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำเชิง ในช่วงที่ผ่านมา ทั้งปัญหาที่ดิน ป่าไม้ การจัดการน้ำ และแร่ธาตุ พบว่า กระบวนการต่อสู้ขององค์กร ชาวบ้านมี พัฒนาการที่สัมพันธ์กับภาวะการตอบสนองการทำงานของหน่วยงานรัฐอย่างแยกไม่อกร กล่าวคือ เมื่อชาวบ้านผู้เดียวร้องในพื้นที่น้ำๆ ได้รับผลกระทบ จะเริ่มต้นจากการพูดคุย และเปลี่ยน ปัญหาในกลุ่ม จากนั้นจะมีการรวมกลุ่มผู้เดือดร้อน โดยการยื่นหนังสือต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้ง

ราชการและนักการเมือง ตั้งแต่ระดับห้องถินขึ้นไปถึงระดับนโยบาย เมื่อรู้สึกไม่สามารถจัดการปัญหาได้ ชาวบ้านจะเริ่มมีการปรับเปลี่ยนวิธีการเป็นการชุมนุม เรียกร้องเพื่อสร้างเวทีเจรจา ข้อตกลงและจัดกลไกการทำงานร่วมกัน ในขณะเดียวกันก็มีการเชื่อมโยงกับกลุ่มปัญหาอื่นๆ ในห้องถิน และเกิดเป็นเครือข่ายขึ้นในเวลาต่อมา ซึ่งจากบทเรียนดังกล่าวพบว่า หากไม่มีการติดตามของชาวบ้านอย่างต่อเนื่อง รัฐก็จะไม่ดำเนินการ ซึ่งเกิดจากกระบวนการติดตามของรัฐที่ไม่มีความเชื่อมั่นว่าประชาชนจะมีความสามารถลูกขึ้นติดตามปัญหาด้วยตนเอง นอกจากรากลุ่มบุคคลภายนอกมาปลูกปั่น ยุ่งเห่ากัน รวมทั้งการไม่ยอมรับข้อเท็จจริงที่ชาวบ้านได้นำเสนอ ในบางพื้นที่มีการชุมนุมร่วมกับเครือข่ายระดับประเทศเพื่อเปิดเวทีเจรจา กับผู้แทนรัฐบาล กระทั้งได้มีคณะกรรมการรัฐมนตรี แต่ถึงที่สุดกลับไม่สามารถดำเนินการอะไรได้ นอกจากนี้ การใช้ช่องทางผ่านกลไกอิสระตามรัฐธรรมนูญ เช่น คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ร่วมตรวจสอบ ติดตามการแก้ไขปัญหา ก็เป็นพัฒนาการอีกขั้นหนึ่งในการต่อสู้ของชาวบ้านเข่นกัน

บทเรียนของชาวบ้านในพื้นที่ลุ่มน้ำชีนดังกล่าวข้างต้น ได้นำมาสู่การพัฒนาเครือข่ายองค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ลุ่มน้ำชีน (คอบช.) ขึ้น ในช่วงเดือนกันยายน 2547 โดยมีสมาชิกผู้เดียวจากบ้านที่ดินสาธารณประโยชน์ ที่ชื่อ พื้นที่ป่าไม้ โรงโนหิน สวนปา จำกำเภอคอนสาร นำหน้า ภูมาม่าน และจำกำเหนือ รวมทั้งสิ้น 9 กรณี อย่างไรก็ตาม การรวมตัวของชาวบ้านในระยะแรกมีวัตถุประสงค์ และเงื่อนไขในการร่วมกันคือ การแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นในแต่ละพื้นที่ เมื่อการเคลื่อนไหวได้พัฒนามาขั้นตอนหนึ่ง ชาวบ้านได้สรุปบทเรียน และวิเคราะห์ปัญหา สาเหตุ จึงได้มีการพัฒนา ยุทธศาสตร์ เป้าหมาย และแผนงานของเครือข่าย โดยมียุทธศาสตร์หลัก คือ สร้างอำนาจการจัดการทรัพยากริมแม่น้ำชีนโดยชุมชน ทั้งนี้ สะท้อนถึงภาระจัดการทรัพยากริมแม่น้ำชีนและสิ่งแวดล้อมทั้งระบบ และการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนห้องถิน โดยมีแผนงาน มาตรการหลัก ได้แก่ การติดตามการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า การวางแผนการจัดการทรัพยากริมแม่น้ำชีน ให้ดี โดยชุมชนห้องถิน การศึกษา และพัฒนาองค์ความรู้ชุมชน การพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืน การพัฒนาระบบสวัสดิการเครือข่าย การประสานงานความร่วมมือกับองค์กรห้องถิน และภาครัฐ เผยแพร่ ทั้งนี้ การดำเนินการตามแผนงานดังกล่าวจะเป็นไปในระดับ และบางกิจกรรมเท่านั้น เช่น การจัดการป่าชุมชน การพัฒนาระบบกรรมสิทธิ์ในรูปแบบ “โฉนดชุมชน” การพัฒนากลุ่มทอผ้าย้อมสี ชุมชน การพัฒนากลุ่มเกษตรกรตัวอย่างเพื่อทำการผลิตแบบยั่งยืน กลุ่มออมทรัพย์ และกลุ่มอาชีวศึกษา ที่มีปัจจัย ข้อจำกัดหลักด้าน เช่น ขีดความสามารถและศักยภาพ ในการบริหารจัดการ ทรัพยากริมแม่น้ำชีน การดำเนินงาน เป็นต้น

การพัฒนาองค์กร เครือข่ายของชาวบ้านในพื้นที่ลุ่มน้ำชีนดังกล่าวข้างต้น กล่าวได้ว่าเป็นมาตรการสำคัญในการสร้างการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการจัดสรรทรัพยากริมแม่น้ำชีน ห้องถินอย่างแท้จริง อีกทั้งเป็นการยกระดับความรู้ ความสามารถในด้านพัฒนาตนเอง และชุมชน

ห้องถินในระยะยาว ทั้งนี้ หากมีการสนับสนุน และสร้างข้อตกลงร่วมของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในอนาคต สามารถยกระดับเป็นแผนแม่บทในการจัดการทรัพยากรและภารพัฒนาลุ่มน้ำเชิงอย่างยั่งยืนได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแก้ไขปัญหาข้อพิพาทที่เกิดขึ้นมาโดยตลอด แต่อย่างไรก็ตาม การดำเนินการดังกล่าวจำเป็นต้องสร้างความเข้าใจ และเกิดการยอมรับร่วมกันอย่างตรงไปตรงมา บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย

3.4 ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม

จากสภาพปัญหา และสาเหตุของความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ในพื้นที่ลุ่มน้ำเชิงตอนต้น ทั้งปัญหาที่ดิน น้ำ ป่าไม้ และแร่ธาตุ พบว่า มูลเหตุสำคัญเกิดจากการขาดการมีส่วนร่วมของชุมชน และสภาพการผูกขาดรวมศูนย์การจัดการโดยหน่วยงานรัฐเพียงฝ่ายเดียว อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางปัญหาข้อพิพาทดังกล่าว จากการศึกษาพบว่าชุมชนมีการคิดค้น พัฒนา มาตรการแนวทางการจัดการทรัพยากรของตนเองมาโดยตลอด เพียงแต่บางส่วนยังไม่สามารถอธิบาย และยกระดับให้เกิดการยอมรับโดยทั่วไปได้ทั้งในระดับชุมชน ห้องถิน หรือระดับการคุ้มครองและสนับสนุน ในทางนโยบาย ซึ่งสามารถพิจารณาตามประเด็นทรัพยากรได้ดังต่อไปนี้

3.4.1) การจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยองค์กรชุมชน สืบเนื่องจากพื้นที่ลุ่มน้ำเชิงตอนต้น มีพื้นที่ป่าสมบูรณ์ถึง 322,142 ไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 70.89 ของพื้นที่ลุ่มน้ำ และพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม 57,917 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 12.74 ของพื้นที่ลุ่มน้ำ (กรอบแผนงานการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนลุ่มน้ำเชิง (จังหวัดเพชรบูรณ์ ชัยภูมิ ขอนแก่น). 2542) โดยพื้นที่ป่าสมบูรณ์ส่วนใหญ่รัฐบาลประกาศเป็นป่าอนุรักษ์ตามกฎหมาย ได้แก่ อุทยานแห่งชาติน้ำหนาว อุทยานแห่งชาติภูผาเม่าน และเขตวัฒนาพันธุ์สัตว์ป่าเผ่าผื้ง โดยมีพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติที่มีสภาพป่าสมบูรณ์อยู่บางส่วน และโดยข้อเท็จจริงการประกาศเขตพื้นที่ป่าตามกฎหมายได้ทับซ้อนกับที่ดินทำกินของชาวเขา

อย่างไรก็ตาม การจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยรัฐเพียงฝ่ายเดียว เป็นการจำกัดศักยภาพของชุมชน ประชาชน ที่มีส่วนสัมพันธ์กับการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ในพื้นที่มาอย่างยาวนาน ดังนั้นชาวบ้านในหลายพื้นที่ทั่วประเทศได้นำเสนอ และผลักดันร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชนฉบับดังແຕบี พ.ศ. 2536 เป็นต้นมา แต่จนถึงปัจจุบันร่างกฎหมายดังกล่าวยังไม่มีผลบังคับใช้ เนื่องจากมีความเห็นแย้งเกี่ยวกับการจัดตั้งป่าชุมชนในพื้นที่อนุรักษ์ แต่ในขณะเดียวกัน ชาวบ้านในหลายพื้นที่ได้ปฏิบัติการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ตนเอง ทั้งภาคเหนือ ภาคใต้ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

กรณีของพื้นที่ลุ่มน้ำเชิงตอนต้น มีชาวบ้านในเขตพื้นที่ตำบลโคกมน อ.น้ำหนาว ได้วางกันจัดการป่าชุมชนของตนเอง เช่น ป่าชุมชนโคกเก้า โคกกลาง ซึ่งเป็นป่าอยุ่ต่อกันเขตอุทยานแห่งชาติ

น้ำหน้า และเป็นต้นน้ำของลำน้ำเชิน เนื้อที่ประมาณ 1,500 ไร่ ได้รับการจัดการโดยชาวบ้านกากบก และบ้านหัวยสนาหมาрай กรณีชาวบ้านวังมน ต.วังสวะ มีแนวทางในการจัดการพื้นที่ป่าบริเวณเข้าเทวดา ซึ่งอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติภูผาม่าน เนื้อที่ประมาณ 800 ไร่ มาจัดการในรูปแบบป่าชุมชน โดยชาวบ้านได้กำหนดแผนงานร่วมกันตั้งแต่การสำรวจจังหวัดพื้นที่ การจัดประชาคมในระดับหมู่บ้าน การแต่งตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน การกำหนดกฎระเบียบข้อตกลงในการจัดการป่าชุมชน รวมทั้งการประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งเจ้าหน้าที่ป่าไม้ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหมู่บ้านใกล้เคียงที่อยู่รอบป่าเข้าเทวดา นอกจากนี้ชาวบ้านทุกสัญลักษณ์ หมู่ที่ 1 และ 6 ได้จำแนกพื้นที่ที่ผู้อาชญากรรมที่ก่อตั้งหมู่บ้านกำหนดเป็นที่สาธารณะให้ชาวบ้านใช้ประโยชน์ เนื้อที่รวมประมาณ 4,000 ไร่ เป็นป่าชุมชนโดยแบ่งเป็น 2 แปลง ได้แก่ พื้นที่ป่าหัวฝาย และพื้นที่ป่าโคงยาوا แต่อย่างไรก็ตาม พื้นที่ดังกล่าวยังไม่สามารถดำเนินการได้ทั้งหมด เนื่องจากพื้นที่บริเวณป่าโคงยาوا ในอดีตเป็นที่ทำกินของชาวบ้านต่อมานา องค์กรอุตสาหกรรมป่าไม้ (ออป.) ได้เข้าดำเนินการปลูกสร้างสวนป่ายุคอลิปตัส ปัจจุบันชาวบ้านมีข้อเรียกร้องให้ ออป. ยกเลิกสวนป่า และนำที่ดินมาให้กับชาวบ้านจัดสรรง โดยจำแนกเป็นพื้นที่ทำกิน และสวนที่เป็นป่าธรรมชาติร่วมกันจัดการเป็นป่าชุมชนต่อไป สวนพื้นที่ป่าหัวฝาย ปัจจุบันถูกประกาศเป็นเขตราชพัสดุสัตว์ป่าฝาง แต่อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านยังคงกำหนดพื้นที่บริเวณนี้เป็นป่าชุมชน เนื่องจากพื้นที่แห่งนี้เป็นหนองน้ำสาธารณะที่ไหลลงสู่ฝายประจำหมู่บ้าน ที่ชาวบ้านได้ใช้ในการอุปโภคบริโภค อีกทั้งยังเป็นแหล่งหากินของชาวบ้าน จำพวกเห็ด หน่อไม้ ทำเดลี่ยงสัตว์ เป็นต้น สวนพื้นที่บริเวณภูถ้ำแกลบ ที่เอกชนขอประทานบัตรเพื่อประกอบอุตสาหกรรมเหมืองหิน ในเขตบ้านน้ำอุ่น ตำบลทุ่งนาเลา ชาวบ้านมีข้อเสนอแนวทางการจัดการพื้นที่ดังกล่าวในรูปแบบป่าชุมชน จำนวนเนื้อที่ทั้งสิ้น 1,142 ไร่ (จากการรังวัดด้วยเครื่องมือจีพีเอสโดยชาวบ้านและคณะวิจัย) ทั้งนี้ การจัดการจะเป็นความร่วมมือระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ร่วมกับชาวบ้านในตำบลทุ่งนาเลา ดังนั้น จึงก่อตั้งได้ว่า ป่าชุมชนถือเป็นหลักประกันในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ โดยองค์กรชุมชนอีกรูปแบบหนึ่ง ที่สามารถสร้างความสมดุลทางธรรมชาติ และการใช้ประโยชน์ที่ยั่งยืน

3.4.2) การปฏิรูปที่ดินและระบบการผลิตโดยชุมชน หมายถึงการสร้างกรอบสิทธิ์ร่วมในที่ดินและการพัฒนาระบบการผลิตที่สามารถแก้ไขปัญหาความเสื่อมโทรมของระบบในเสน่ห์ และปัญหาทางด้านเศรษฐกิจได้ อีกทั้ง เป็นการสร้างหลักประกันความมั่นใจของทุกฝ่ายร่วมกันว่า ที่ดินของเกษตรกรจะไม่ถูกเปลี่ยนมือไปตกอยู่กับนายทุน ซึ่งในปัจจุบันมีความพยายามของกลุ่มนayeทุนที่จะเข้ามากกว้านี้ที่ดินเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจ จำพวกอ้อย ยางพารา เป็นต้น

การปฏิรูปที่ดินและระบบการผลิตโดยชุมชน ถือเป็นกรอบสิทธิ์เชิงข้อน ที่สามารถเข้าไปในพื้นที่ดินของเอกชนที่เป็นสมาชิกของกลุ่มปฏิรูปที่ดินนั้นๆ หรือที่ดินที่สมาชิกได้จำแนกจัดสรรไว้เป็นสมบัติส่วนรวม โดยมีกฎระเบียบข้อตกลงที่สมาชิกได้พิจารณาร่วมกัน การเปลี่ยนมือซื้อขายที่ดินต้องผ่านการตัดสินใจโดยคณะกรรมการปฏิรูปที่ดิน หากมีความจำเป็นอาจนำที่ดินแปลงดังกล่าวขายฝาก

ให้กับกลุ่ม โดยกลุ่มนี้การจัดตั้งกองทุนที่ดินขึ้นมา เพื่อวัตถุประสงค์ในการแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของสมาชิก การสนับสนุนการผลิตในแปลงเกษตรของสมาชิก และการพัฒนาอาชีพทางเลือกที่สมาชิก มีความต้องการ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม แนวคิด และรูปธรรมเกี่ยวกับการปฏิรูปที่ดิน ตามนิยามดังกล่าวยังถือเป็นเรื่องใหม่ที่จำเป็นต้องแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างกว้างขวางจากทุกฝ่าย โดยในช่วงที่ผ่านมา มีชาวบ้าน ในหลายพื้นที่ได้เริ่มดำเนินการในลักษณะดังกล่าว เช่น ชาวบ้านพื้นที่ตอนยังเกลือ อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด พื้นที่ในหนองตลาด อ.น้ำพอง จ.ขอนแก่น และกลุ่มที่ดินจังหวัดลำพูน เป็นต้น ในส่วน พื้นที่ลุ่มน้ำเชิงตอนตัน มีชาวบ้านที่ประสบปัญหากรณีที่ดินสาธารณประโยชน์ต่ำบลดงกลาง อำเภอ คอนสาร ได้เริ่มดำเนินการจัดทำ “โฉนดชุมชน” และพัฒนา “กองทุนที่ดิน” ในช่วงกลางปี พ.ศ. 2549 และพื้นที่บ้านวังมน ต.วังสวาย ซึ่งชาวบ้านส่วนหนึ่งมีที่ทำกินในบริเวณลำห้วยสุ และมีข้อพิพาทกรณี เขตราชอาณาจักรป่าผ้าผึ้ง ที่ผ่านมาชาวบ้านได้มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับการสร้าง หลักประกันความมั่นคงในการถือครองที่ดินของเกษตรกรในพื้นที่ลำห้วยสุ โดยได้เสนอแนวทางในการ พัฒนาระบบกรรมสิทธิ์ร่วม และการพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืนในพื้นที่ ซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำของลำ น้ำเชิง ทั้งนี้ชาวบ้านได้จัดทำระบบฐานข้อมูลเกษตรกร การรังวัดที่ดินโดยเครื่องมือจีพีเอส (GPS) และสามารถวางแผนการพัฒนาระบบกรรมสิทธิ์ร่วมของกลุ่มเกษตรกรได้ในอนาคต ทั้งนี้อาจเริ่มจาก กลุ่มที่มีความสนใจ และเข้าใจวัตถุประสงค์ร่วมกันก่อนเป็นหลัก

3.4.3 การจัดการทรัพยากรน้ำโดยองค์กรชุมชน รูปธรรมการจัดการทรัพยากรน้ำโดยองค์กร ชุมชนในพื้นที่เป้าหมายโครงการศึกษาวิจัยพื้นที่ลุ่มน้ำเชิงตอนตัน พ布ว่า ชาวบ้านมีมาตรการในการ อนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากการรักษาความยั่งยืน และเกิดการกระจายน้ำอย่างทั่วถึงใน สมาชิกของชุมชนได้ ตามพื้นฐานความจำเป็น และสภาพพื้นที่ในแต่ละชุมชนที่มีความแตกต่างกัน โดยจากการศึกษาพบว่าแนวทาง ทางเลือกในการจัดการทรัพยากรน้ำของชุมชน มีดังต่อไปนี้

(1) การจัดการและกระจายน้ำโดยคลองขนาดเล็ก หรือ คลองไส้ไก่ โดยน้ำที่เหลือออกจากร่องน้ำ ผุด หรือลำห้วยต่างๆ จะเหลือรวมกันเป็นสายน้ำ ผ่านที่นาและชุมชนหมู่บ้าน ซึ่งชาวบ้านจะมีการปล่อย น้ำตามคลองเล็กๆ เป็น 3 สายหลัก ได้แก่ คลองสายที่หนึ่งปล่อยน้ำให้ไหลผ่านหมู่บ้าน เพื่อใช้สอย คุปโภค บริโภคของคนในชุมชน คลองอีกสายหนึ่งปล่อยน้ำให้ไหลผ่านรอบนอกหมู่บ้าน เพื่อให้คนที่ อยู่ริมหมู่บ้านได้ใช้ และสายสุดท้าย ให้ไหลผ่านบริเวณพื้นที่ทำการเกษตรของหมู่บ้านและให้ไหลไปสู่ หมู่บ้านอื่นที่อยู่ถัดไป ซึ่งชาวบ้านจะมีนาใช้ และทำการเกษตรอย่างทั่วถึง ลักษณะการจัดการน้ำโดย การแบ่งปันน้ำของไทยนี้ จำเป็นอย่างยิ่งต้องอิงอาศัยความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนเป็นอย่างมาก หากจะกล่าวเฉพาะในลุ่มน้ำเชิงตอนตัน ซึ่งเป็นชุมชนเก่าแก่และมีการขยายชุมชนโดยใช้ระบบ เครื่อญาติที่เข้มแข็งเป็นตัวกำหนดรูปแบบการจัดการ และการบริหารการใช้น้ำร่วมกันนั้น เป็นการ

จัดการโดยไม่มีรูปแบบขององค์กรตามที่หน่วยงานรัฐนิยมใช้กัน แต่เป็นการจัดการความสัมพันธ์ของชุมชนเกษตรกรรมที่มีแปลงเกษตรติดต่อกัน ที่มีการกำหนดและตกลงกันว่าจะใช้น้ำอย่างไร และจะจัดสรรอย่างไรให้ทุกคนได้รับน้ำทั่วถึงกัน หรือควรพิทักษ์เจ้าของด้วยเดิม (ผู้ชุดคลอง หรือมีที่นาติดแหล่งน้ำ) กล่าวคือ การแบ่งปันน้ำจำเป็นอย่างยิ่งต้องมีพื้นฐานของความสนใจสนม ความไว้ใจ และการพูดคุยทำความเข้าใจร่วมกันตลอดเวลา โดยตัวอย่างที่เห็นในลุ่มน้ำเชิง ที่หมู่บ้านน้ำอุ่น บ้านวังปลา กวัน และบ้านวังมน และอีกหลายหมู่บ้าน กลุ่มชาวบ้านจะพูดคุยกันในการกำหนดวันในการรับน้ำ โดยคนที่อยู่หัวน้ำ กลางน้ำและท้ายน้ำ จะพูดคุยเพื่อกำหนดเวลาในการเปิดน้ำเข้านา เช่น ถ้ากลุ่มน้ำมี 10 ราย ก็กำหนดให้แต่ละรายสามารถเปิดน้ำเข้านาได้รายละ 2 วัน ซึ่งแต่ละแปลงจะได้น้ำมากน้อยเพียงพอหรือไม่ เมื่อครบกำหนดก็จะปิดทางน้ำที่เข้านาตัวเองแล้วก็ไปแจ้งให้ผู้ที่อยู่แปลงถัดไปมาดูแลต่อ โดยทำเช่นนี้จนถึงแปลงสุดท้ายจนครบ ก็จะมาเริ่มต้นรอบใหม่

อย่างไรก็ตาม ลักษณะดังกล่าวจะสามารถทำได้เฉพาะชุมชนที่มีสภาพเป็นที่ราบลุ่ม ที่รับน้ำจากแม่น้ำผุดไหล และลำห้วยไหลผ่าน ส่วนมากจะเป็นชุมชนดั้งเดิม หรือชุมชนที่มีการขยายตัวออกไปจากชุมชนเดิม เช่น บ้านน้ำอุ่น บ้านวังปลา กวัน บ้านนาวงเดือน บ้านหัวยแล้ง บ้านหัวยไห บ้านน้ำพุหินลาด เป็นต้น

(2) แหล่งอนุรักษ์พันธุ์ป่าของชุมชน ในระบบนิเวศน์อย่างล้ำหนึ่งฯ จะมีบริเวณที่เป็นแหล่งอาศัยของปลาที่ชูกชุม โดยมีลักษณะน้ำลึก มีน้ำขังตลอดปี มีที่หลบซ่อนจำพวกหิน หรือต้นไม้ต้นเข็มหนาแน่น รวมทั้งเป็นบริเวณกว้าง หรือโกลักบดจุดที่สายน้ำไหลมาบรรจบกัน ลักษณะดังกล่าวชาวบ้านเรียกพื้นที่นี้ว่า “รังน้ำ” ซึ่งจะเป็นแหล่งหากินของคนในชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน แต่อย่างไรก็ตาม รูปแบบ วิธีการหาปลา และสัตวน้ำของคนในปัจจุบัน จะมีลักษณะที่ทำลายล้างเน้นปริมาณจำนวนมาก ไม่คำนึงถึงการสงวนพันธุ์สัตว์น้ำไว้ให้มีการขยายพันธุ์ในระยะยาว เช่น การใช้วิธีซื้อตปลา ระเบิดปลา เป็นต้น

พื้นที่ล้ำน้ำเชิง บริเวณบ้านวังมน ต.วังสวะ อ.ภูผาม่าน เป็นจุดที่มีลักษณะเป็น “รังน้ำ” ที่ชุมชนได้ใช้สอยประยุกต์จากการหาปลา จับสัตวน้ำ เพื่อดำรงชีพตั้งแต่อดีตเป็นต้นมา ต่อมาในปี พ.ศ. 2547 ชาวบ้านได้ร่วมกันอนุรักษ์พื้นที่ดังกล่าวเป็นแหล่งอนุรักษ์พันธุ์ป่าและสัตวน้ำ เนื่องจากปริมาณและความหลากหลายของสัตวน้ำลดจำนวนลง โดยมีการกำหนดบทลงโทษสำหรับผู้ที่ฝ่าฝืน และมาตรการในการใช้ประโยชน์ในพื้นที่อนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำบ้านวังมน การกำหนดบทลงโทษสำหรับผู้ที่ฝ่าฝืน เป็นมาตรการในการอนุรักษ์ พื้นที่พื้นที่รังน้ำของชุมชน เป็นต้น กรณีตัวอย่างข้างต้นจะเห็นได้ว่า การจัดการและพัฒนาแหล่งอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำโดยชุมชน เป็นอีกมิติหนึ่งในการสร้างความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจ และการจัดการทรัพยากร่น้ำของชุมชน

(3) ฝ่ายนินทั้ง ฝ่ายนินทั้งถือเป็นเครื่องมือในการจัดการน้ำขนาดเล็ก ที่ชุมชน และหน่วยงานท้องถิ่นได้ร่วมกันดำเนินการ เพื่อวัตถุประสงค์ ในการเก็บกักน้ำไว้ใช้ในการเกษตร ซึ่งในช่วงฤดูหนาว

และถูกแล้ง ชาวบ้านริมฝั่งแม่น้ำจะนิยมปลูกพืชผักอยู่สันเพื่อใช้บริโภคในครัวเรือน หรือเพื่อขาย เช่น ผักกาด ผักชี ถั่วฝักยาว พริก มะเขือ ห้อม กระเทียม เป็นต้น โดยวิธีการทำฝายหินทึ้ง ชาวบ้านจะซ้ายกันนำหินมาวางเรียงกันลำดับๆ หรือลำน้ำในระดับที่เหมาะสมที่เพียงพอต่อการใช้ประโยชน์ในรอบการผลิตหนึ่งๆ และมีการทำฝือกัน หรือ คำยันไว้ไม่ให้ก้อนหินถูกกระแทกสน้ำพัดออกจากแนวฝาย ในพื้นที่ลุ่มน้ำเชิน มีการทำฝายหินทึ้งหลายแห่ง ตั้งแต่เขตตำบลทุ่งพระ อำเภอคอนสาร ลงไปถึงเขตตำบลนาเพียง อำเภอชุมแพ ซึ่งเป็นจุดที่ลำน้ำพรมมาบรรจบกับลำน้ำเชิน แต่อย่างไรก็ตาม การทำฝายหินทึ้งอาจมีผลกระทบต่อการไหลของน้ำในช่วงฤดูน้ำหลาก เพราะจะเป็นแนวกีดขวางทางเดินของน้ำ ทกให้เกิดน้ำท่วมได้ ดังนั้น ต้องมีการวางแผนการร่วมกันของคนในท้องถิ่นเพื่อกำหนดพื้นที่และบริเวณในการทำฝายหินทึ้งให้เกิดความเหมาะสมสมต่อการใช้น้ำ และการป้องกันผลกระทบจากปัญหาน้ำท่วม

(4) การพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็ก และเหมืองฝายเพื่อการเกษตรของชุมชน พื้นที่การเกษตรของชุมชนหลายแห่งจะตั้งอยู่ในภูมิประเทศที่สูง มีข้อจำกัดในการจัดการระบบน้ำเพื่อใช้ในการผลิตดังนี้ อาจพิจารณาถึงการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็ก และระบบเหมืองฝายเพื่อใช้ในการเกษตร และการอุปโภค บริโภคของชุมชน นอกจากนี้ยังสามารถเป็นแหล่งห้ามอยู่หากินที่ชุมชนได้ใช้ประโยชน์อีกด้วย ดังเช่น กรณีชุมชนบ้านทุ่งลุยลาย อ.คอนสาร ที่มีหนองน้ำธรรมชาติในบริเวณป่าชุมชนห้ามฝายเนื้อที่ประมาณ 30 ไร่ มีน้ำตลอดปี เนื่องจากในช่วงฤดูฝนน้ำจะไหลจากพื้นที่สูงในเขตป่าลงสู่หนองน้ำ และจะไหลต่อไปยังฝายประจําหมู่บ้าน ทำให้ชาวบ้านมีน้ำใช้ตลอดทั้งปี

(5) การพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็กในแปลงเกษตรฯ โดยทั่วไปพื้นที่แปลงเกษตรของชาวบ้านจะจำแนกพื้นที่ที่ลุ่มต่ำที่สุดในแปลงไว้เป็นบ่อสร้าง เพื่อใช้ห้ามอยู่หากิน ทั้งเป็นแหล่งอาศัยของปลา สัตว์น้ำ ปลูกผักตามขอบบ่อ โดยเฉพาะในช่วงฤดูการทำนา โดยไม่จำเป็นต้องซื้อจากตลาด แต่อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันเกษตรกรส่วนใหญ่ได้ปรับระบบการผลิตในแปลงเกษตรเป็นพืชพานิชย์ ทำให้มีการปรับพื้นที่เกษตรให้หน้าดินเสมอ กัน แหล่งน้ำขนาดเล็กจึงลดปริมาณลงตามลำดับ ดังนั้น การพิจารณาสนับสนุนการชุดบ่อสร้างให้กับเกษตรกรของหน่วยงานราชการ จึงต้องให้ความสำคัญกับความต้องการของเกษตรกร ประสิทธิภาพของการใช้ประโยชน์ และมีระบบการติดตาม สนับสนุนที่ต่อเนื่อง โดยไม่เอกราบประมาณเป็นตัวตั้งเหมือนเช่นอดีตที่ผ่านมา

กล่าวโดยสรุป ทางเลือกในการจัดการทรัพยากร่น้ำ เพื่อแก้ไขปัญหาน้ำแล้ง ปริมาณน้ำไม่เพียงพอต่อความต้องการทางการเกษตร ในระดับชุมชน และครอบครัว จำเป็นต้องพิจารณาบนพื้นฐานความต้องการของชุมชน เกษตรกร สภาพพื้นที่ ฐานทรัพยากรในฐานะต้นทุนในการผลิตที่มีในเขตนิเวศน์ชุมชนนั้นๆ โดยในแต่ละพื้นที่ไม่จำเป็นต้องมีแบบแผนการปฏิบัติที่เหมือนกัน ขึ้นอยู่กับความเหมาะสม ความเป็นไปได้ในการพัฒนา และข้อเท็จจริงของชุมชนแต่ละแห่งเป็นด้านหลัก ตามเงื่อนไขที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

3.5 บทสรุป

จากรายละเอียดเกี่ยวกับทางเลือกทางออกในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นของชุมชน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ล้วนมีเนื้อหาใจกลางร่วมที่สำคัญในทุกด้าน คือ ลิทธิชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากร ทั้งนี้ด้วยความเชื่อว่า การให้องค์กรชุมชนเป็นผู้ดำเนินการหลัก ทั้งการศึกษาข้อมูล ข้อเท็จจริง การวางแผนการทำงาน การตัดสินใจ และการติดตามผล จะเป็นหลักประกันให้การทำงานมีความยั่งยืน และเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของกิจกรรมงานเหล่านั้น ทั้งนี้ การจัดระบบสนับสนุนในด้านต่างๆ ต้องเป็นไปอย่างเหมาะสม และมีลักษณะที่เอื้อให้เกิดการทำงานที่ก้าวหน้าต่อไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ

บทที่ 4

การปรับตัวของชุมชนลุ่มน้ำเชิน

ในประเทศไทยในปัจจุบันเป็นยุคที่อุตสาหกรรมและเทคโนโลยีกลายเป็นแม่แบบการพัฒนาของโลก รัฐบาลในเกือบทุกประเทศต่างเร่งผลิตนโยบายเพื่อตอบสนองต่อทิศทางดังกล่าว แต่กลับลืมที่จะพัฒนารากเหง้าของประเทศที่มีระบบการผลิตแบบเกษตรกรรมมาก่อน นอกจากนั้น การแสวงการพัฒนาดังกล่าวยังได้ก่อผลกระทบต่อปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ และการแย่งชิงพื้นที่เกษตรกรรมไปเพื่อใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ รวมถึงปัญหาการปรับเปลี่ยนวิธีคิด และมุ่งมองต่อการพัฒนาสังคม โดยผ่านระบบการศึกษา และการพัฒนา ดังจะเห็นได้จากรูปแบบการผลิตของสวนมากสวนพลูในพื้นที่ลุ่มน้ำเชิน เริ่มมีการจัดระบบในลักษณะการปลูกพืชเชิงเดี่ยวมากขึ้น เพื่อหวังผลทางด้านเศรษฐกิจเป็นด้านหลัก ขณะที่เริ่มมีการปรับพื้นที่สวนมากดังเดิมเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจ จำพวกพริก หน่อไม้ฝรั่ง มากขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งเกิดจากมาตรฐานการตรวจสอบสมรรถนะของภาควิสาหะและเอกชนให้ปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยวที่เน้นการขายอย่างถาวรสืบสืบ ข้อดีคือ เป็นต้น การจำกัดการมีสวนร่วมของชุมชนในการเข้าถึงการจัดการทรัพยากร ซึ่งหากอยู่ในภาวะดังกล่าวไปเรื่อยๆ ในอนาคต พื้นที่ลุ่มน้ำเชินตอนต้นที่เคยได้รับการกล่าวถึงความอุดมสมบูรณ์ อาจทำให้ชุมชนจำเป็นต้องดิ้นรนทำมาหากินลำบากมากขึ้น อันเนื่องมาจากสาเหตุของความเสื่อมโทรมของทรัพยากร รวมทั้งปัญหาด้านเศรษฐกิจของครอบครัว และชุมชน

ด้วยความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่นี้เองจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ภาคส่วนต่างๆ จะต้องตระหนักรู้ถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นในอนาคตต่อชาวบ้าน ชุมชน และทรัพยากร การกำหนดครูปแบบในการดำรงอยู่ของชุมชน การกำหนดแผนการพัฒนาต่างๆ ของรัฐ และมาตรการการส่งเสริมในด้านต่างๆ จึงต้องให้เหมาะสมสมดุลคล้องกับระบบภูมิศาสตร์ ความสมบูรณ์ของทรัพยากร และวิถีชีวิตของชุมชนเป็นอย่างยิ่ง

4.1 รูปแบบและกระบวนการการการปรับตัวทางสังคมของชุมชนลุ่มน้ำเชิน

ถ้ามองในมิติด้านสังคมและวัฒนธรรมจะเห็นว่า ลุ่มน้ำเชินซึ่งมีความเกี่ยวพันธุ์อย่างแยกไม่อกร กับวิถีชีวิตของชุมชนริมสองฝั่ง ลุ่มน้ำ ได้ถืออาศัยฐานทรัพยากรธรรมชาติในการดำรงชีวิตของชุมชนไม่ใช่จะเป็นการใช้ประโยชน์จากป่า การเก็บหาของป่าต่างๆ ในรอบปี การจัดการน้ำ ความเกี่ยวพันผูกพันกัน ผูกพันกับภูมิปัญญา ความรู้เกี่ยวกับยาสมุนไพร และอื่นๆ อีกมากมาย ที่สั่งสมและสืบทอดจนกลายเป็นภูมิปัญญา ของท้องถิ่น ซึ่งความสัมพันธ์ของชุมชนกับทรัพยากรส่วนใหญ่จะเป็นแบบอยู่ร่วมไม่เข้าไปจัดการหรือรุกรานมากทำให้อุตสาหกรรมสามารถดูแลและพึ่งตัวขึ้นมาได้ในช่วงระยะเวลาหนึ่งซึ่งจำเป็นต้อง

รายงานผลการศึกษา : โครงการศึกษาการจัดการทรัพยากรน้ำแล้งในลุ่มน้ำเชินตอนต้น โดยองค์กรชุมชน

สอดคล้องกับสภาพทางสังคมของพื้นที่นั้นๆ เช่น ได้อาศัยน้ำจากลำน้ำเพื่อการเพาะปลูก และการใช้สอยในด้านอื่น ๆ ดังคำกล่าวที่ว่า

“....เมื่อก่อนชาวบ้านทำระหัดวิดน้ำเข้ามา ค่ำมาได้ยินเสียงระหัดวิดน้ำทุกวัน น้ำแต่ก่อนจะใส มีปลาหลาย น้ำจะไหลตลอดปี ไม่เคยขาด...”

“...ชาวบ้านจะทำงาน ทำสวน ว่างจากนา ก็หาปลาในน้ำในห้วย ไม่มีอดอยาก...”

กระการแสดงนาข่องรัฐที่ต้องการให้ประเทศไทยสมัย เป็นประเทศคุณภาพรวม ทำให้ ในปี พ.ศ. 2512 รัฐบาลได้สร้างเขื่อนเพื่อผลิตกระแสไฟฟ้าพลังน้ำ กันล้น้ำพร้อมบริเวณเทือกเขาขุนผาย หรือที่เรียกว่าภูผายาว เขตcombeaucon จังหวัดชัยภูมิ ต่อมาได้มีการก่อสร้างเขื่อนห้วยกุ่ม เสริมขึ้นอีกแห่งหนึ่งทางตอนใต้ห่างออกไป 40 กิโลเมตร เพื่อเสริมการผลิตกระแสไฟฟ้าของเขื่อน จุฬารัตน์ และการชลประทาน เลือกเมื่อปี พ.ศ. 2523 จากการสร้างเขื่อนดังกล่าว ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านระบบนิเวศน์ของลำน้ำ ที่เดนชัคประการหนึ่งก็คือ จุดเดิมที่เป็นลักษณะนิเวศน์น้ำไหลตลอดปี เกิดการถ่ายเทหมุนเวียนอย่างสมดุลทางด้านลิงแวดล้อมในลำน้ำ เปลี่ยนมาเป็นระบบการกักกัน และปล่อยน้ำเป็นช่วง ๆ ทำให้ระบบนิเวศน์เดิมได้ถูกทำลายลง มีวัชพืชเกิดขึ้นในร่องน้ำ ในฤดูแล้งที่ประสบปัญหาขาดน้ำเป็นช่วง ๆ และเกิดภาวะน้ำเน่าเสีย ลำน้ำตื้นเขินทุก ๆ ปี นอกจากนี้ยังมีผลกระทบต่อจำนวน และปริมาณสัตว์น้ำต่างๆ ลดลง

จากการเปลี่ยนแปลงระบบบันนิเวศน์ทั้งระบบที่เกิดขึ้นดังกล่าว ย่อมส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนที่พึ่งพาอาศัยลำน้ำ ทั้งเพื่อการยังชีพจากการหาอาหาร และน้ำเพื่อการเพาะปลูก อาหารในลำน้ำที่เคยมีอยู่อย่างสมบูรณ์ลดลงอย่างน่าใจหาย ในฤดูแล้งน้ำขาดแคลน น้ำแห้งเป็นช่วง ๆ จากน้ำมีเครื่องไหลตลอดทั้งปี ไม่เคยขาด ก่อให้เกิดการแย่งชิงน้ำประเภทที่ว่า “มือคร้าย สาได้สาเอ” เพราะน้ำมีอยู่อย่างจำกัด โดยเฉพาะในฤดูแล้งตั้งแต่เดือนธันวาคม – พฤษภาคม ทุกปี ชาวบ้านต้องสร้างฝายกักกันน้ำไว้ใช้ในแต่ละหมู่บ้าน ซึ่งจากการสำรวจในพื้นที่นับตั้งแต่บ้านกุดยม อ.ภูเขียว จนถึงบ้านโนนเขียว อ.เกษตรสมบูรณ์ จ.ชัยภูมิ เป็นระยะทางเพียง 50 กว่ากิโลเมตร เท่านั้นมีฝายถึง 54 ฝาย ซึ่งไม่นับรวมกับฝายที่ชาวบ้านสร้างขึ้นเอง

เมื่อทางเขื่อนปล่อยน้ำลงมาเป็นระยะ ๆ ประมาณเดือนละ 2 – 3 ครั้ง ชาวบ้านที่อยู่ทางตอนเหนือจึงได้เบริ่งหนูบ้านทางด้านล่างทำให้ขาดแคลนน้ำเพื่อการเพาะปลูก เหล่านี้จะเห็นได้ว่า รัฐบาลไม่มีการดำเนินงานประสานงานระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องแต่อย่างใด

ข้ออ้างของรัฐในการสร้างเขื่อน

ท้ายที่สุดเราจะเห็นข้อเท็จจริงว่า นโยบายรัฐที่ผ่านมา และในปัจจุบันที่พยายามคาดอ้างสรรพคุณ นานับประการของการสร้างเขื่อนจะช่วยแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตรได้

เพราะข้อเท็จจริงที่ปรากฏไม่เพียงแต่กรณีเขื่อนลำน้ำพรม(เขื่อนจุฬาภรณ์) เท่านั้น ยังมีตัวอย่างอีกหลาย ๆ แห่งที่กำลังเผชิญปัญหาเช่นนี้

“...รัฐบาลแก้ไขปัญหาแต่เฉพาะหน้าไปแต่ละวัน แทนที่จะวางแผนที่นำไปสู่การลดลงต้นที่น้ำจากแม่น้ำเจ้าพระยา แม้แต่แม่น้ำที่มีอยู่แล้ว และที่สำคัญพอมาก็แค่เดือนเดียว ก็เรียบหายไป นอกเหนือจากน้ำที่ผ่านมา งบ กสช. หมู่บ้านต่าง ๆ นำมารักษา แหล่งน้ำกลับไปสร้างอยู่บนโคลน ที่สูง ๆ และไม่มีน้ำเก็บจริง เป็นการสูญเสียบประมาณไปโดยปริยาย ...”

เป็นคำกล่าวของชาวบ้านที่สะท้อนปัญหาน้ำความล้มเหลวการพัฒนาแหล่งน้ำของรัฐบาลที่ผ่านมาได้เป็นอย่างดี ซึ่งนอกจากไม่สามารถแก้ไขปัญหา และความต้องการที่สามารถตอบสนองต่อชาวบ้านได้ตรงจุดแล้ว ยังสร้างผลกระทบต่อระบบสิ่งแวดล้อมและสังคมชาวบ้านในลุ่มน้ำโดยรวมอีกด้วย

ข้อมูล : การศึกษาผลกระทบจากการสร้างเขื่อนจุฬาภรณ์, 2540

4.2 ระบบเศรษฐกิจและการปรับตัวของชุมชน

ส่วนมิติด้านเศรษฐกิจนั้นพบว่า ลำน้ำเชินถือได้ว่าเป็นสันเดื่อดใหม่ของชุมชนสองฝั่งน้ำ นอกจากใช้กิน อาบ แล้วยังเป็นปัจจัยหลักในการประกอบอาชีพ กล่าวคือ ใช้ในการทำการเกษตรกรรมโดยรูปแบบการเกษตรของชาวบ้านในเขตลุ่มน้ำเชินเป็นการทำเกษตรแบบหมุนเวียนตลอดทั้งปี รวมทั้งเป็นพื้นที่สำหรับเลี้ยงสัตว์ เช่น วัว ควาย เป็ด ฯลฯ ซึ่งลักษณะการเลี้ยงจะเลี้ยงแบบริมลำห้วยเป็นส่วนใหญ่ รวมถึงเป็นแหล่งอาหารกินของชาวบ้านไม่ว่าจะเป็นสัตว์น้ำชนิดต่างๆ และพืชผักตามธรรมชาติที่ขึ้นริมฝั่งน้ำ เช่น ผักกุด ผักหวาน ผักปอต เท่า เป็นต้น ซึ่งถือเป็นการลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือนได้ (ข้อมูล : จากการสำรวจชาวบ้านในพื้นที่เป้าหมาย 6 หมู่บ้าน)

ลุ่มน้ำเชิน เป็นลำน้ำที่มีลักษณะไม่กว้างนัก กระแสน้ำมีความเรียบและแรงโดยเฉพาะในช่วงฤดูฝน ทำให้คนในชุมชนมีการคิดค้น เพื่อนำน้ำมาใช้ประโยชน์ในด้านการเกษตรซึ่งถือเป็นอาชีพหลัก ตามลักษณะทั่วไปของสังคมเกษตรกรรม รูปแบบการทำเกษตรของคนในลุ่มน้ำเชิน หากกล่าวตั้งแต่ยุคที่ยังไม่มีการสร้างเขื่อนจุฬาภรณ์นั้น เกษตรกรบริเวณลุ่มน้ำเชิน จะเพาะปลูกข้าวเป็นหลัก ปละหนึ่งครั้ง และเพาะปลูกเพื่อเลี้ยงชีพ เพราะฉะนั้นการทำเกษตรจึงไม่ต้องใช้พื้นที่มากเหมือนเดิมวันนี้ การใช้น้ำจึงเพียงเพื่อความจำเป็นเท่านั้น ปัจจุบันระบบเกษตรบริเวณลุ่มน้ำเชินเปลี่ยนไปเป็นการทำเกษตรแบบเชิงเดียว ปลูกพืชพันธุ์เพื่อส่งป้อนโรงงาน อย่างเช่น ถั่วเหลือง อ้อย พรวิก กระหลา และข้าวโพด ฯลฯ ซึ่งล้วนแต่เป็นพืชที่น่วยงานรัฐนำมาส่งเสริมแทนทั้งสิ้น การทำเกษตรแบบนี้จึงต้องใช้พื้นที่มาก และต้องใช้ยาฆ่าแมลงในปริมาณที่มากด้วย ต้นทุนการผลิตจึงสูง

ตามไปด้วยแต่ในขณะเดียวกันก็ไม่สามารถกำหนดกลไกตลาดและราคาขายเองได้จึงเป็นเหตุให้เกษตรกรประสบปัญหาหนี้สิน และล้มเหลวจากการทำการเกษตรเรื่อยมา โดยตั้งแต่อดีตนั้นจะอิงอาศัยฐานทรัพยากรเป็นหลักในด้านแหล่งน้ำแต่ปัจจุบันเมื่อน้ำไม่พอจึงเกิดการแบ่งชิงน้ำเพื่อเพาะปลูกเพิ่มมากขึ้น

ตารางที่ 4.1 เปรียบเทียบระบบการผลิตจากอดีต-ปัจจุบัน

รูปแบบการผลิต	อดีต	ปัจจุบัน
1. ระบบเกษตรสวนหมาก-สวนพลุ	<ul style="list-style-type: none"> - เกษตรสวนหลังบ้าน กิน / ใช้ / แบ่งขาย - รูปแบบการปลูกดั้งเดิมตามธรรมชาติ 	<ul style="list-style-type: none"> - เพื่อการท้ามากขึ้น - มีการจัดการระบบการผลิต / ตีเปล่ง/ยกร่อง/ทำระบบน้ำ/ใส่ปุ๋ยเคมี
2. การทำงานอาชีวะ	<ul style="list-style-type: none"> - ตามฤดูกาล /ใช้น้ำฝน - พึ่งพาฐานทรัพยากรธรรมชาติ - ต้นทุนการผลิตถูก - ปลูกเพื่อกิน /ขาย - ชาวนาปลูกข้าวนำปี / ข้าวไร่ - แรงงานสัตว์ / แรงงานในครอบครัว / เอกงานเพื่อบ้าน 	<ul style="list-style-type: none"> - ตามฤดู ใช้น้ำฝน /มีเครื่องสูบน้ำ - ต้นทุนการผลิตสูง - ปลูกเพื่อกิน /ขาย - เลิกทำงานประมาณ 40% - ใช้เครื่องจักร / แรงงานจ้าง วันละ 130 บาท / ต่อวัน - เปลี่ยนที่นาเป็นไร่ อ้อยเพราฯ จัดการง่าย กว่าและต้นทุนถูกกว่าทำงาน (การปลูกอ้อยแต่ละรุ่นสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ประมาณ 3-4 ครั้ง ซึ่งอยู่กับการบำรุงรักษาต่ออ้อย) - ขายอ้อยซื้อข้าวกิน
3. การเลี้ยงสัตว์	<ul style="list-style-type: none"> - เลี้ยงตามป้าโคงแบบปล่อยผูก - หากินตามธรรมชาติ - เลี้ยงไว้กิน /ขาย 	<ul style="list-style-type: none"> - พื้นที่เลี้ยงสัตว์ประกาศเป็นเขตอนุรักษ์ - ห้ามเลี้ยงสัตว์ในเขตป้าอนุรักษ์ - ไม่ค่อยมีคนเลี้ยง - เลี้ยงชุดบ่อคืน / บ่อปูนซีเมนต์ /บ่อพลาสติก / กระชังตามลำน้ำ - เลี้ยงขาย
3.1. วัว / ควาย		
3.2. เป็ด / ไก่		
3.3. ปลา		
3.4. หมู		
4. การปลูกอ้อย	<ul style="list-style-type: none"> - ทำน้ำอ้อย /กิน /ขาย - ครอบครัว ละ 1-2 งาน 	<ul style="list-style-type: none"> - ขายโรงงานทำน้ำตาล(ภูเขียว/หนองเรือ) - แปลงขนาดใหญ่ ตั้งแต่ 10 ไร่ขึ้นไป - จ้างแรงงานต้นทุนการผลิตสูง -ใช้สารเคมีเพิ่มมากขึ้น

รายงานผลการศึกษา : โครงการศึกษาการจัดการทรัพยากรน้ำแล้งในลุ่มน้ำชีนตอนด้าน โดยองค์กรชุมชน

		<ul style="list-style-type: none"> - ใช้น้ำในการบำบัดตอมากร - รัฐและบริษัทส่งเสริมการปลูกอ้อยในพื้นที่ประกาศเป็นเขตส่งเสริมการปลูกอ้อย (สนับสนุนเงินทุน/ปัจจัยการผลิต) - เพิ่มพื้นที่เพาะปลูกอ้อย
5. การปลูกข้าวโพด	<ul style="list-style-type: none"> - ปลูกข้าวโพดพันธุ์พื้นบ้าน - ปลูกไว้กิน/เหลือขาย - เมล็ดพันธุ์ดังเดิม 	<ul style="list-style-type: none"> - ปลูกข้าวโพดพันธุ์ส่งเสริม ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อป้อนโรงงาน - ปลูกขายส่งพ่อค้า - เมล็ดพันธุ์ซื้อจากตลาด - ใช้สารเคมีเข้มข้น - มีการขยายพื้นที่เพาะปลูก
6. การปลูกผัก/พืชล้มลุก	<ul style="list-style-type: none"> - ปลูกไว้กินและขาย ครอบครัว ละ 1-2 งาน 	<ul style="list-style-type: none"> - ปลูกเพื่อขาย (กะหลា/คนนา/ถัวฝักยาว เป็นต้น) - ใช้สารเคมีเข้มข้น - ซื้อเมล็ดพันธุ์จากตลาด
7. การทำสวนไม้ยืนต้น	<ul style="list-style-type: none"> - ปลูกไว้กิน / เหลือขาย 	<ul style="list-style-type: none"> - ซื้อกิน - นำพื้นที่ไปปลูกอ้อย/พืชเศรษฐกิจ อาทิ ข้าวโพด/อ้อย/ยางพารา เป็นต้น
8. ถัวชนิดต่างๆ	<ul style="list-style-type: none"> - ปลูกไว้กิน เหลือขาย - ปลูกตามธรรมชาติ 	<ul style="list-style-type: none"> - ปลูกขาย เช่น ถัวเหลือง ถัวฝักยาว ถัวแดง ถัวเขียว เป็นต้น - ซื้อเมล็ดพันธุ์ - ใช้สารเคมี
9. การทำประมงพื้นบ้าน	<ul style="list-style-type: none"> - หาอยู่ หา กิน - เครื่องมือพื้นบ้าน อาทิ แทะ มอง สวิง สะตุ้งฯลฯ 	<ul style="list-style-type: none"> - หาอยู่ หา กิน - เพื่อขาย - ใช้ไฟฟ้าซ้อม หรือยาเบื้อง
10. การเก็บหาของป่า	<ul style="list-style-type: none"> - หาอยู่ หา กิน - เพื่อขาย 	<ul style="list-style-type: none"> - หาอยู่ หา กิน - หาเพื่อขาย - ขัดแย้งกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้

ที่มา ; จากการประชุมกลุ่มนักวิจัยชุมชน 6 หมู่บ้าน

ตารางที่ 4.2 แสดงการประกอบอาชีพของชาวบ้าน

อาชีพ	จำนวนเฉลี่ย % ร้อยละ	ประเภทอาชีพ
-------	----------------------	-------------

รายงานผลการศึกษา : โครงการศึกษาการจัดการทรัพยากรน้ำแล้งในลุ่มน้ำชีนตอนต้น โดยองค์กรชุมชน

1. ทำการเกษตร ทำนา ทำไร่	80	อาชีพหลัก
2. รับจ้างทั่วไป	60	อาชีพหลัก/อาชีพเสริม
3. อาชีพอื่นๆ ทั่วไป	60	อาชีพหลัก/อาชีพเสริม
4. เก็บหาขยะป่า	60	อาชีพหลัก/อาชีพเสริม
5. ทำประมงน้ำจืด	100	อาชีพเสริม(หากิน)
6. เลี้ยงสัตว์	30	อาชีพเสริม

ที่มา : ข้อมูลจากการประชุมกลุ่ม 6 หมู่บ้าน

จากตารางที่ 4.1 และ 4.2 จะพบว่าวิถีชีวิตส่วนใหญ่ของชาวบ้านในลุ่มน้ำเชินยังเป็นสังคมเกษตรกรรมและอิงอาศัยฐานทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่เป็นสำคัญ ซึ่งในรอบเวลา 1 ปีจะเห็นว่าแหล่งรายได้ใหญ่ๆ จะมาจากการเกษตร ถึงร้อยละ 80 และการเก็บหาขยะป่าเป็นรายได้เสริม ซึ่งชาวบ้านเองสามารถอยู่ได้หากยังสามารถดำรงชีพในรูปแบบเด่นนี้ได้ต่อไป ซึ่งแน่นอนว่าจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องได้รับอิสระในการใช้ประโยชน์และการกำหนดมาตรการในการจัดการทรัพยากรด้านต่างๆ จากองค์กรต่างๆ ทั้งหน่วยงานของรัฐและองค์กรต่างๆ ในท้องถิ่นเพื่อสนับสนุนเสริมต่อไป

4.3 การปรับตัวและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของชุมชนอย่างยั่งยืน

ด้วยความสำคัญของพื้นที่บริเวณดันน้ำเชิน ทั้งในฐานะทางนิเวศวิทยาที่เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารสำคัญของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่ชุมชนใช้ประโยชน์มาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีต จนถึงปัจจุบัน ซึ่งหากพิจารณาจากสถานภาพปัจจุบันหาการถูกงานของนายทุนแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ไม่เหมาะสม การมองทรัพยากรในมิติทางเศรษฐกิจเพียงด้านเดียวและยังมอง คนแปลงแยกจากทรัพยากรอยู่อย่างปัจจุบันมีแนวโน้มที่จะก่อให้เกิดปัญหาขึ้นมาในอนาคตได้ ไม่ว่าจะเป็นการสูญหายของภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชน ความขัดแย้งของผู้เข้ามามีส่วนร่วมจัดการทรัพยากรดั้งต่างๆ และการใช้ทรัพยากรที่นำมาซึ่งความเสื่อมโทรมอย่างที่ไม่มีทางเยียวยาได้ ทั้งหมดทั้งปวงล้วนส่งผลต่อการดำรงชีวิตของชาวบ้านแบบทั้งล้าน ซึ่งหากจะกล่าวว่าชีวิตคนในลุ่มน้ำเชินตั้งแต่เกิดจนตาย หรือตั้งแต่เข้ายังคง ล้วนต้องพึ่งพาประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่ทั้งในการใช้เป็นอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค และที่อยู่อาศัย ไม่ว่าจะเป็นการทำป่าเพื่อกิน เพื่อขาย การประกอบอาชีพ รักษาอาการป่วย หรือการซ้อมแซนบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ซึ่งล้วนแล้วแต่จะเป็นต่อการดำรงชีพทั้งล้าน โดยฐานทรัพยากรกรในอดีตนั้นมีอยู่อย่างสมบูรณ์สามารถเก็บหานุ่นชาวบ้านให้มีชีวิตอยู่ได้ตลอดทั้งปี แต่ ณ ปัจจุบัน แล้วค่อนข้างจะลดปริมาณและจำนวนลง รวมถึงการถูกห่วงกันการเข้าไปใช้ประโยชน์จากหน่วยงานรัฐແບບทั้งล้าน

รายงานผลการศึกษา : โครงการศึกษารักษารัฐพยากรณ์น้ำแล้งในลุ่มน้ำเชินตอนดัน โดยองค์กรชุมชน

ตารางที่ 4.3 การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในรอบปีของชุมชน

กิจกรรม/ชนิด	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.	หมายเหตุ
หาฟืน		↔											มี.ค.-เม.ย. จะ หาจ่าย (หาใช้)
เก็บผักต่างๆ น้ำ			↔										หากิน
เห็ดดิน, เห็ดโคลิก				↔								→	หากิน ขาย
หาเห็ดขอนขาว					↔								หากิน ขาย
เห็ดหนูหนู					↔								
หาหน่อไม้					↔						→		หากิน ขาย
เลี้ยงวัว ควาย	↔										→		เลี้ยงวัวในป่า
หา กุ้ง หอย ปลา	↔									→			หากิน
หาเก็บ เจียด	↔												หากิน
หาอิ่ง		↔	↔										หากิน ขาย
หา กบนา			↔	↔									หากิน
หาฟากไม้ซ้อมบ้าน (ไม้ไผ่)		↔											หาใช้
เกี่ยวหูน้ำค้า	↔												หาใช้
หาไม้ไผ่ทำตะกร้า และจักسان		↔									→		หาใช้
หาสมุนไพร	↔										→		หาได้บางชนิด ตามฤดู (หา ใช้)
เก็บผักหวาน			↔	↔									หากิน ขาย
หาผึ้ง				↔	↔								ขาย หากิน
หาเต่า แลน					↔		→						หากิน
หาแมง��											↔	↔	หากิน
ล่าสัตว์เล็ก	↔										→		หากิน
หาไข่มดแดง มดหี้		↔	↔										หากิน ขาย
ตัดยอดหวย หา เปง	↔											→	ก.พ.-มี.ค. หา จ่าย เพราะไฟ ไหม้ป่า
หาอิฐบล อิลอก					↔					→			หากิน ขาย

เก็บมะขามป้อม													หากิน หาขาย
มะกอก ส้มมอ													หากิน หาขาย
เก็บหมากก่อ													หากิน
หาไม้ข้าวหลาม													หากิน
เก็บเห็ดบด (เห็ด กะด้าง)													หากิน หาขาย
หาใช้จักจัน													หากิน
หาแมงทับ													หากิน
หาแมงอีนูน													หากิน
หาแมงกอก แมง คำน													หากิน
หาตุ่น อัน													หากิน

ที่มา : ข้อมูลจากการสัมภาษณ์สอบถามผู้รู้และชาวบ้านในชุมชนเป้าหมาย

จากตารางที่ 4.3 จะเห็นได้ว่าในรอบปีหนึ่งๆ ชาวบ้านจะมีกิจกรรมที่สัมพันธ์กับทรัพยากรป่าไม้ โดยตลอด โดยเฉพาะชาวบ้าน บ้านห้วยทรายทอง ห้วยสนамทราย และบ้านวังมน ซึ่งร้อยละ 80 เป็น ชาวบ้านที่ไม่มีที่ดินทำกินและที่ทำกินไม่เพียงพอ ซึ่งป่าและของป่าถือได้ว่าเป็นแหล่งอาหารที่มี ความสำคัญมาก ซึ่งเป็นการหากิน หาใช้ เป็นหลักหากได้มากพอหรือเหลือจากการบริโภคในครอบครัว และใช้ประโยชน์ในครอบครัวจะนำไปขยายสร้างรายได้ต่อไป และชาวบ้านบางรายก็เก็บหาของป่าเป็น อาชีพหลักอีกด้วย เช่น บ้านห้วยสนамทราย บ้านห้วยทรายทอง และบางส่วนของบ้านวังมน เป็นต้น

สถานภาพของพันธุ์ป่าในลุ่มน้ำเชิง

การหายไปของพันธุ์ป่าปะจำถินในลุ่มน้ำเชิงภายหลังการสร้างเขื่อนจุฬาภรณ์ จากการสำรวจ ของโครงการพัฒนาและอนุรักษ์ลำน้ำพรม ได้แบ่งพันธุ์ป่าที่เคยมีและเคยจับได้ในลำน้ำพรม และพันธุ์ ป่าที่สูญหายไปแล้วดังนี้

1. ป่าที่เคยมีและเคยจับได้ในลำน้ำพรมมี 52 ชนิด

1. ปลาปึง	2. ปลาอีจัน	3. ปลาบู่	4. ปลาค้าว
5. ปลาเป้า	6. ปลาปีกไก่	7. ปลานาง	8. ปลาเสือ
9. ปลาบักแปบ	10. ปลากรุ่ม	11. ปลาตอง (ปลากราย)	12. ปลายอน
13. ปลาชะได	14. ปลาเพี้ย	15. ปลาคุ้ยรวม	13. ปลาหลาด
17. ปลาชี้เขี้ย	18. ปลาแดง	19. ปลากราย	20. ปลาหมัด

รายงานผลการศึกษา : โครงการศึกษาระบบทดลองการจัดการทรัพยากรน้ำแม่น้ำในลุ่มน้ำเชิงตอนต้นโดยองค์กรชุมชน

21. ปลาไนล	22. ปลาอีไทย	23. ปลา กัด	24. ปลา กัง
25. ปลาสลิด	26. ปลาสร้อย	27. ปลาขาวเก	28. ปลาหลดทอง
29. ปลาอีด	30. ปลาป้าน	31. ปลาจากกล้วย	32. ปลาขาวนา
33. ปลาจاد	34. ปลาเชี่ยม	35. ปลาดูก	36. ปลาขาวมน
37. ปลาสูด	38. ปลาช่อน	39. ปลาไส้ตัน	40. ปลาנקเข้า
41. ปลาชิว	42. ปลาเข็ง (หมอก)	46. ปลาแขยง	44. ปลาแม่น้ำสีเงิน
45. ปลาตะโกก	46. ปลา กด	47. ปลาคาบข่อง	48. ปลาขาวเก้ง
49. ปลาหลด	50. ปลาหมู	51. ปลาฝา(ตะพาบ)	52. ปลากระเติด (กระดี่)

2. ปลาที่หายและคาดว่าจะสูญพันธุ์ไปแล้ว มี 24 ชนิด

1. ปลาปึง	2. ปลาชี้เยี้ย	3. ปลาฝา	4. ปลานาง
5. ปลาปีกไก่	6. ปลาสร้อยหัวเข็ง	7. ปลา กุ่ม	8. ปลาบักแปบ
9. ปลาอีไทย	10. ปลาชะโด	11. ปลาอน	12. ปลาหมู
13. ปลาอีจัน	14. ปลาคุ้ยราม	15. ปลาไส้ตัน	16. ปลาเป้า
17. ปลาเกิง	18. ปลาตะโกก	19. ปลาเดือ	20. ปลาเชี่ยม
21. ปลาขาวเก้ง	22. ปลาเพี้ย	23. ปลาנקเข้า	24. ปลาค่องกัง

ที่มา : ปรับปรุงจากการสำรวจของโครงการพัฒนาและอนุรักษ์ลำน้ำพروم, 2540 และการสำรวจของทีมวิจัย

จากการสำรวจพันธุ์ปลาของทีมวิจัยและการสัมภาษณ์ชาวบ้านที่ทำประมงน้ำจืดพบว่า ปริมาณปลาที่หายได้มีน้อยลงและรุ่งชาดไม่เหมือนเดิม ทำให้ปลาที่จับได้พอเพียงสำหรับบริโภคในครอบครัวแต่ไม่พอเพียงต่อการนำไปขยายวงร่างรายได้แต่ทั้งนี้ในหลายชุมชนก็มีมาตรการในการอนุรักษ์แหล่งพันธุ์ปลาไว้เป็นเป็นแหล่งอาหารของชุมชน ดังอย่างเช่น บ้านวังมน เป็นต้น

4.4 วิถีชีวิตและวัฒนธรรม ประเพณี ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากร

หากจะดูในแง่ของวิถีวัฒนธรรม ความเชื่อ และจิตวิญญาณ ดังเดิมของคนในลุ่มน้ำเขินตอนต้น จะเห็นได้ว่าทุกหมู่บ้านในแบบลุ่มน้ำเขินจะตั้งชื่อหมู่บ้านตามชื่อลำห้วยสายน้ำๆ ที่ไหลผ่านชุมชน เช่น บ้านห้วยสนนามทราย ห้วยทรายทอง บ้านรังปลา กวน บ้านน้ำอุ่น บ้านวังมน เป็นต้น หรือบางชุมชนที่เป็นชุมชนดั้งเดิม มีรูปแบบการจัดการเพื่อรักษาดูแลน้ำโดยใช้ความเชื่อด้านจิตวิญญาณเป็นเครื่องมือ ในการ

รายงานผลการศึกษา : โครงการศึกษามากการจัดการทรัพยากรน้ำแล้งในลุ่มน้ำเขินตอนต้น โดยองค์กรชุมชน

ทำมาหากินจะอยู่กินแบบพึ่งพาธรรมชาติ ชีวิตอยู่กับป่าจะมีร่องน้ำหาส่องเขียวดอี萱郁 กลบลืน เยียด ปูหิน หน่อไม้ เห็ด ผักต่างๆ กระอกกระแต นก ไก่ป่า เก้ง กวาง หากินตามป่า ปลูกพริก ถั่ว พืชผักต่างๆ กินเอง น้ำกินซึมน้ำซับ (น้ำซ่าง) ไม่มีการซื้อ ฝ่ายก็ท้ออ้ว ดีด ผ้าถุง ผ้าห่ม มุ้ง ฯลฯ ตอนเย็นจะพากันไปหาเก็บฟืนแต่ไม่ได้ตัดต้นไม้ จะเอาไม้ที่ตายแล้วชีวิตคนป่าไม่ได้ตัดต้นไม้ทำลายป่า โดยเฉพาะต้นไม้ใหญ่เชื่อว่า มีจิตพากลวี “ไม้ต้นใหญ่มีสิ สาวผู้ดีมีคนจอง” พ่อชา (ผู้ทำพิธี) จะห้ามตัดต้นไม้ใหญ่มีความเชื่อว่า มีฝีสาร เทวดาคุ้มครองรักษาป่า น้ำก็เหมือนกันเชื่อว่ามีพญานาค ไม่ให้ไปหากินในน้ำลึก เดียวพญานาค ดึงเอาให้หากินใกล้ๆ กับผู้ดึงจึงพากันกลัวแต่ไม่เคยเห็น เป็นความเชื่อที่นับถือกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ รูปแบบพิธีกรรมที่ใช้ในการจัดการดูแลรักษาทรัพยากรมีดังนี้

มีการตั้งศาลปู塗ตามหัวน้ำผุด หรือตามลำห้วยสำคัญ เช่น เจ้าพ่อหินตั้ง ที่บ้านห้วยสนามหาราย เจ้าพ่อขุนวิชัยที่บ้านน้ำอุ่น หรือเจ้าพ่อตัวบ้านวังปลา ก่วน เป็นต้น เพื่อเป็นที่สักการะและยำเกรงให้ ชาวบ้านไม่กล้าทำลาย

การใช้ระหัดวิดน้ำ ถือได้ว่าเป็นภูมิปัญญาเก่าแก่ตั้งเดิมของชุมชนในแหล่งน้ำเชิง ในอดีตวิถี ชีวิตของชาวบ้าน ปัจจุบันระหัดวิดน้ำที่ยังคงสภาพสมบูรณ์และใช้ประโยชน์มาอย่างต่อเนื่องเหลืออยู่เพียง แห่งเดียว บริเวณบ้านโนนหัน ต.โนนสะอาด อ.ชุมแพ จ.ขอนแก่น ต่อเนื่องกับบ้านโนนหัวน้ำไฟ ต.คงบัง อ.คอนสาร จ.ชัยภูมิ ทั้งนี้ เนื่องจากพัฒนาการด้านเทคโนโลยีในการใช้ประโยชน์จากน้ำได้รับความนิยม จากชาวบ้านมากขึ้น ซึ่งนั่นหมายความถึงวิถีการผลิตที่เปลี่ยนแปลงไปด้วยเช่นกัน การใช้ระบบเครื่องกล และการเครื่อพากวน ซึ่งรูปแบบวิถีกัมโนธรรม ความเชื่อ บางอย่างได้สูญหายไปตามกาลเวลา

1.5 บทสรุป

จากการศึกษาของทีมวิจัยเกี่ยวกับรูปแบบและวิธีการปรับตัวของชุมชนในลุ่มน้ำเชิง พบร่วมที่ใน เทศลุ่มน้ำเชิงตอนต้น ถือได้ว่าเป็นเขตนิเวศที่มีความสำคัญทั้งในด้านเศรษฐกิจและการพึ่งตนเอง สังคม วัฒนธรรม ที่เก่าแก่ และทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เป็นแหล่งต้นน้ำสำหรับสำคัญของภาค ตะวันออกเฉียงเหนือที่ยังคงสภาพของความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติ มีความหลากหลายทั้งพันธุ์พืชพันธุ์ สัตว์ มีความอุดมสมบูรณ์ทั้งดิน น้ำ ป่าไม้ และแหล่งชາตุ เป็นพื้นที่ซึ่งเหมาะสมแก่การทำเกษตรเป็น อย่างยิ่ง ซึ่งมีการปลูกข้าวเพื่อกินเพื่อขาย การทำสวนเกษตรผสมผสาน การปลูกสวนหมาก สวนพลู การ ทำไร่ ทำสวน และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ซึ่งผูกโยงอยู่กับประวัติศาสตร์ วิถีชีวิตการกิน การอยู่ และความสัมพันธ์ของคนในชุมชน กระทั้งปัจจุบันมาก ได้กล่าวเป็นพื้นที่เศรษฐกิจที่มีความสำคัญของ ชาวบ้านและส่งขายไปยังต่างประเทศอีกด้วย

บทที่ 5

ข้อเสนอต่อการแก้ไขปัญหาและรูปแบบการจัดการปัญหาของชุมชน

จากปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในลุ่มน้ำเชินไม่ว่าจะเป็นปัญหาน้ำ ปัญหาความไม่มีความมั่นคงในการถือครองที่ดินและที่อยู่อาศัยซึ่งเกิดจากพื้นที่ส่วนใหญ่ยังทับซ้อนกับพื้นที่ของรัฐ และเอกสารมาตรากรการสาธารณูปโภคต่างๆ ที่ขาดการศึกษาความเหมาะสมของพื้นที่และการมีส่วนร่วมของชุมชนนั้นได้ส่งผลให้เกิดปัญหาทางสังคมด้านต่างๆ ตามมาในระดับท้องถิ่น

ผลการศึกษาถึงสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในลุ่มน้ำเชินตอนต้นในด้านต่างๆ ที่เกิดขึ้น พบว่า ชุมชนเองต้องการการเข้าถึงและการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมที่ชัดเจนกับภาคส่วนต่างๆ โดยมีชุดข้อเสนอต่อการบริหารจัดการทรัพยากรดังนี้

5.1 ข้อเสนอต่อการแก้ไขปัญหา

5.1.1. ข้อเสนอแนวทางการจัดการพัฒนาและฟื้นฟูลำน้ำ

1.) กรณีบ้านทุ่งลุยลาย ที่เป็นชุมชนในพื้นที่สูง รัฐต้องสนับสนุนเพื่อพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็ก สนับสนุนทุนให้เปล่าในการஆடுaje ขาดขาดเพื่อการเกษตรสำหรับเกษตรกรที่ขาดแคลนน้ำและไม่มีแหล่งน้ำตามธรรมชาติ

2.) แผนการพัฒนาด้วยการஆடுaje ลดลง หรือลำน้ำเป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องทำแต่มีข้อควรปฏิบัติดังนี้

(1) ต้องไม่ทำลายต้นไม้ใหญ่น้อยริมฝั่นน้ำเป็นเด็ดขาด เพราะเท่ากับทำลายระบบนิเวศน์ของลำน้ำ รวมทั้งที่อยู่อาศัยที่หากินของสัตว์น้ำ

(2) ต้องนำดินหรือตะกอนเอาไปทิ้งที่อื่น เพราะเนื่องจากดินหรือตะกอนนั้น เป็นดินราย หรือโคลนตามพนักงานจะให้ลงลำน้ำ เช่นเดิม ตัวอย่างเช่น โครงการอีสานเขียวที่ลอกลำหัวย

(3) การทำฝายกันลำหัวยต้องการทำฝายน้ำล้นและมีขนาดความสูงลดหลั่นไปตามความลาดเอียงของลำน้ำที่ไหลไป มีฉะนั้นจะเกิดปัญหา เช่น ฝายโนนเขวain ลำน้ำพร้อมที่ทำสูงเกินกว่าฝายอื่นๆ น้ำจึงมีแต่ถูกกักไว้ที่ฝายโนนเขวai จึงเกิดปัญหาน้ำไม่พอในช่วงปลายน้ำจึงเกิดการตามน้ำโดยชาวบ้าน และห้ามทำเขื่อนแบบประตุน้ำเด็ดขาด ทำให้ปลาก้ามสามารถขึ้นไปวางไข่ที่ต้นน้ำได้

3.) แนวทางการจัดสรรน้ำจะต้องตั้งเป็นคณะกรรมการในระดับลุ่มน้ำอยโดยมีตัวแทนเกษตรกรผู้ใช้น้ำเข้ามาร่วมในการจัดสรรด้วยมีฉนัณเป็นปัญหา เช่น ลำน้ำพรอมที่เป็นปัญหาในปัจจุบัน ซึ่งขึ้นอยู่ว่าการไฟฟ้าฝ่ายผลิตเป็นเจ้าของลำน้ำพรอม จะเปิดปิดน้ำเมื่อไหร่ได้ และการไฟฟ้าฝ่ายผลิตเป็นครก็เป็นเครื่องวิสาหกิจที่หากำไรเข้าตัวและอยากตั้งเป็นบริษัทอยากขายไฟแพง ๆ โดยใช้เงินภาษีและลำน้ำสาธารณะของชาวบ้าน

4.) สนับสนุนการทำเกษตรแบบเกษตร หรือในส่วนผสม หรือเกษตรผสมผสานในพื้นที่ต้นน้ำ หรือวิมลลำน้ำ และรณรงค์ให้เกษตรกรเปลี่ยนแปลงรูปแบบการทำเกษตรที่ใช้สารเคมีอย่างจริงจัง เพื่อรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมและเพื่อการลดต้นทุนการผลิตของเกษตรกรด้วย

5.1.2 ข้อเสนอต่อหน่วยงานรัฐในระดับพื้นที่

- 1.) กฎหมายและนโยบายของรัฐต้องสนับสนุนส่งเสริมการทำเกษตรที่ดี การทวิภาคีของชุมชนท้องถิ่น
- 2.) ชุมชนต้องมีสิทธิหรืออำนาจในการจัดการทรัพยากรของท้องถิ่นได้ เช่น การส่งเสริมการอนุรักษ์แหล่งพันธุ์ป่า การฟื้นฟูและจัดการพื้นที่ต้นน้ำอย่างมีส่วนร่วม การจัดการป่าชุมชนของชาวบ้าน เป็นต้น การดำเนินการใดๆ ที่มีผลกระทบต่อชุมชน ต้องได้รับความเห็นชอบจากชุมชนก่อน
- 3.) องค์ความรู้ และภูมิปัญญาของชาวบ้านต่างๆ ต้องได้รับการศึกษาพัฒนาอย่างระดับและตอบสนองต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต เศรษฐกิจและ สังคม ของชุมชนท้องถิ่น
- 4.) ให้ยกเลิกการประกาศเป็นเขตแหล่งแร่และการให้สัมปทานทำเหมืองหินในพื้นที่ ต้นน้ำลำธาร และที่ตั้งชุมชน
- 5.) พิจารณาจัดหาที่ดินทำกินให้กับชาวบ้านที่ไม่มีที่ดินทำกินและที่ดินทำกินไม่เพียงพอและจัดหาแหล่งน้ำสำรองสำหรับทำการเกษตรที่เหมาะสมโดยเฉพาะ ส่งเสริมการทำเกษตรแบบยั่งยืนของชาวบ้าน

5.2. รูปแบบการจัดการปัญหาของชุมชน

5.2.1. การใช้ภูมิปัญญาวัฒนธรรมความเชื่อในการจัดการทรัพยากร

ภูมิปัญญา และจารีต ประเพณีความเชื่อของชุมชนสามารถจัดการทรัพยากรได้ อาทิ ระหวัดวิดน้ำถือได้ว่าเป็นภูมิปัญญาเก่าแก่ตั้งเดิมของชุมชนที่อยู่อาศัยบริเวณลำน้ำเขينโดยสร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ในการนำน้ำเข้าสู่แปลงเกษตร เนื่องจากระดับน้ำในแม่น้ำเขินนั้นมีระดับต่ำกว่าพื้นที่ทำกิน

รายงานผลการศึกษา : โครงการศึกษาการจัดการทรัพยากรน้ำแล้งในลุ่มน้ำเขินตอนต้นโดยองค์กรชุมชน

คนดังเดิมจึงคิดค้นวิธีในการที่จะนำน้ำเข้าสู่ที่นา จากการศึกษาและสำรวจบริเวณลุ่มน้ำเชิน พบร่วมกับหัวදินน้ำที่ยังคงสภาพที่สมบูรณ์และใช้ประโยชน์มาอย่างต่อเนื่องจากอดีตจนถึงปัจจุบันซึ่งเหลืออยู่เพียงอันเดียว อยู่ที่บ้านโนนหัน ตำบลโนนหัน อำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น รวมถึงการใช้วิธีระบบเครือญาติ ระบบอาชูโสและความเชื่อที่สะสมมาแต่บรรพบุรุษ ในการจัดการปัญหาในชุมชนและการดูแลรักษาใช้ประโยชน์จากทรัพยากร อาทิ การตั้งศาลเจ้าพ่อ บิเวณแหล่งน้ำดูดต่างๆ เพื่อปักปักรักษาแหล่งน้ำและทรัพยากรให้คนเคารพยำเกรงไม่กล้าบุกรุกทำลาย เป็นต้น

ภาควิถีของต้องยอมรับความหลากหลายของชุมชนในการจัดการน้ำด้วยองค์กรชุมชน ซึ่งชุมชนท้องถิ่นต่างๆ มีรูปแบบและภูมิปัญญาในการบริหารจัดการทรัพยากรอยู่แล้วในรูปแบบของ Jarvis ประเพณี ความเชื่อซึ่งที่ผ่านมาสร้างไว้ให้ความสนใจเท่าที่ควร เช่น ภาคเหนือ มีระบบเหมือนฝ่ายภาคอีสาน มีระหัด ระบบเครือญาติในการแบ่งปันน้ำ เป็นต้น แต่บทเรียนที่ผ่านมาจะเห็นได้ว่าการที่รัฐผูกขาดการจัดการทรัพยากรที่ผ่านมาล้วนสร้างความขัดแย้งในชุมชน ลดthonสิทธิของชาวบ้านผู้ใช้น้ำให้เหลือเพียงสิทธิในการครอบครองการจัดสรรจากรัฐ โดยปิดช่องทางการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรน้ำของชาวบ้านผู้ใช้น้ำไปโดยปริยาย เช่น กรณีเชื่อกาญจน์ เชื่อนราเช่ศิล หรือเชื่อนจุฬาภรณ์ เป็นต้น

5.2.2. การสร้างการมีส่วนร่วมในชุมชน

ในการจัดการน้ำทุกระดับ ต้องเปิดให้มีส่วนร่วมของประชาชน ในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำที่ผ่านมา รัฐได้ให้ความสำคัญกับลุ่มน้ำขนาดใหญ่เป็นหลัก เป็นภาพรวมของปัญหาเรื่องน้ำของทั้งประเทศ และมีบทบาทในการครอบงำการจัดการน้ำในส่วนอื่นๆ ของประเทศมาโดยตลอด ในปัจจุบันแม้จะมีการแบ่งลุ่มน้ำทั่วประเทศออกเป็น 25 ลุ่มน้ำ และมีการแต่งตั้งคณะกรรมการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในลุ่มน้ำต่างๆ ไปแล้วมากกว่า 10 ลุ่มน้ำ แต่ฐานของปัญหาและทิศทางในการจัดการยังคงถูกครอบงำโดยรัฐ จึงทำให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของกลุ่มผู้มีส่วนได้เสียกลุ่มต่างๆ ในกระบวนการบริหารจัดการ นอกจากนี้การใช้ภาพรวมของลุ่มน้ำใหญ่ไม่สามารถสะท้อนสภาพปัญหาและข้อเท็จจริงในระดับลุ่มน้ำอย่างซึ้งมีความแตกต่างหลากหลายตามบริบททางสังคม วัฒนธรรม และกลุ่มชาติพันธ์ในแต่ละลุ่มน้ำได้

ทั้งนี้รวมถึงสิทธิในการจัดการน้ำของชุมชน สิทธิในน้ำ ต้องมีความหลากหลาย ทั้งสิทธิของรัฐ สิทธิของเอกชน และสิทธิของชุมชน หรือสิทธิในการเข้าถึง สิทธิในการใช้ สิทธิในการจัดการ สิทธิในการกีดกัน และสิทธิในการถ่ายโอน มีทั้งสิทธิที่ผูกติดอยู่กับที่ดินและผูกติดอยู่กับการใช้ ดังนั้นเรื่องสิทธิ จึงเป็นเรื่องที่มีความซับซ้อน และจำเป็นต้องมีการศึกษาให้มีความชัดเจนมากขึ้น (กนกวรรณ มะโนรมณ์, 2547) ซึ่งการกำหนดรูปแบบการมีส่วนร่วมต้องยึดหลักความเสมอภาคและความเที่ยมกัน

ระหว่างรัฐและชุมชน ไม่ใช่ว่าให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมเพียงรับรู้ และร่วมปฏิบัติเท่านั้นแต่ยังต้องร่วมถึงการร่วมศึกษาความเป็นไปได้ในการจัดการทรัพยากรที่เหมาะสมกับภูมิศาสตร์ของชุมชนท้องถิ่นและทำการกำหนดครุภัณฑ์แบบแนวทางที่สอดคล้องต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนนั้นๆ ด้วย

5.2.3. การสร้างโครงข่ายและขยายความรู้ความเข้าใจในการดูแลจัดการ

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดกับลุ่มน้ำเชินไม่ว่าจะเป็นเหตุมาจากธรรมชาติหรือชุมชนและแนวโน้มการจัดการทรัพยากรของรัฐ ไม่ว่าจะเป็นความเสื่อมโทรมของลำน้ำและคุณภาพน้ำ ความเสื่อมโทรมการใช้ประโยชน์ในที่ดินอย่างไม่เหมาะสม การจัดการฟื้นฟูลำน้ำอย่างขาดความความเข้าใจ ล้วนเป็นสาเหตุให้ทรัพยากรลดจำนวนลงอย่างรวดเร็วซึ่งก่อผลกระทบโดยตรงต่อการใช้ชีวิตของคนชุมชนในพื้นที่นั้นอย่างขาดเสียมิได้ ดังนั้น คน หรือชุมชนใดที่มีวิถีชีวิตในการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องกำหนดครุภัณฑ์แบบการใช้ประโยชน์และการดูแลทรัพยากรของชุมชนให้มีความสมบูรณ์และยั่งยืนสืบไปจนชั่วลูกหลาน รวมถึงการสร้างเครือข่ายเพื่อเชื่อมร้อยกันในการจัดการดูแลรักษาทรัพยากร่วมกันทั้งระบบโดยการ

- 1.) จัดทำแผนแม่บทลุ่มน้ำ ชุมชนต้องกำหนดครุภัณฑ์แบบการใช้ทรัพยากรที่เหมาะสมร่วมกัน
- 2.) การจัดรูปองค์กรชาวบ้าน และการประสานงานเครือข่ายพันธมิตร ชาวบ้านผู้เดือดร้อนจะรวมกลุ่มแก้ไขปัญหาร่วมกันในระยะแรก เมื่อกระบวนการทำงานมีพัฒนาการมากขึ้น กิจกรรมการดำเนินงานของกลุ่มจะขยายผลมากขึ้น เช่น การดูแลอนุรักษ์พื้นฟูลุ่มน้ำ การเฝ้าระวังคุณภาพลุ่มน้ำ การขยายพันธมิตรและเครือข่าย การแสวงหาแนวร่วมพันธมิตรกับองค์กรชาวบ้าน หรือกลุ่มพันธมิตรอื่นๆ เช่น นักวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชน เป็นต้น

- 3.) การจัดการทรัพยากรโดยองค์กรชาวบ้าน ในอีกด้านหนึ่งความพยายามในการนำเสนอทางเลือกการจัดการทรัพยากรโดยองค์กรชุมชนถือเป็นมาตรฐาน แนวทางที่จะนำไปสู่การสร้างหลักประกันความยั่งยืนของชุมชน เช่น การจัดการฟื้นฟูพื้นที่ป่าชุมชน การพัฒนามาตรการจัดการที่ดินโดยชุมชน การพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืน เป็นต้น ซึ่งการดำเนินการดังกล่าวเป็นไปทั้งการสร้างรูปธรรมระดับพื้นที่และการผลักดันเชิงนโยบาย เช่น การผลักดันร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชนร่างพระราชบัญญัติปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกร เป็นต้น

- 4.) การพัฒนาบุคลากรในชุมชน ในการวิเคราะห์ปัญหาเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกและตระหนักรถึงคุณค่าของการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน

5.3. บทสรุป

รายงานผลการศึกษา : โครงการศึกษากิจกรรมจัดการทรัพยากรน้ำแล้งในลุ่มน้ำเชินตอนต้น โดยองค์กรชุมชน

กล่าวโดยสรุปแล้วโครงการพัฒนาและจัดการทรัพยากรของรัฐฯ จำนวนมาก ทั้งโครงการขนาดเล็ก ขนาดกลาง จนถึงโครงการขนาดใหญ่ หรือนโยบายในการจัดการน้ำของรัฐฯ หรือมาตรการฟื้นฟูลำน้ำเชิงที่ขาดการมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่น ล้วนส่งผลให้เกิดการทำลายความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรที่เป็นพื้นฐานในการทำมาหากินของชุมชน ทำลายแหล่งพื้นที่เป็นฐานการผลิตของชุมชน ทำลายที่อยู่อาศัย ทำลายแหล่งน้ำอุปโภค บริโภค ทำให้ชุมชนที่เกิดผลกระทบ มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่ขาดความมั่นคงในด้านอาหาร การทำมาหากิน การเมือง สิ่งแวดล้อม สุขภาพ ความสามัคคีในชุมชน รวมทั้งการละเมิดสิทธิของชุมชน ทั้งนี้ล้วนก่อให้เกิดปัญหาความเดือดร้อนกับประชาชน เรื่อยมา ไม่ว่าจะเป็นการสูญเสียที่ดินทำกิน ที่อยู่อาศัย จากการประกาศเขตป่าอนุรักษ์ต่างๆ ทับซ้อน รวมถึงทรัพย์สิน ภาระหนี้สินสะสม ปัญหาสังคมเคราะห์สูง และการละเลยต่อขับบธรรมเนียม ประเพณีความเชื่อที่สั่งสมมาตั้งแต่บรรพบุรุษในการปรับตัวให้อยู่ร่วมกับธรรมชาติ

ดังนั้นเพื่อแก้ปัญหาในพื้นที่ลุ่มน้ำเชิงตอนต้นให้ชาวบ้านสามารถ ทำการเกษตรกรรมได้ การแก้ปัญหาอุทกวัยและภัยแล้งที่ไม่ให้เกิดความเสียหายต่อชุมชนและไว่นา เป็นการแก้ไขปัญหาความยากจนเด็ดขาดตามนโยบายของรัฐบาลนั้น การจัดการทรัพยากรในทุก ขั้นตอน รัฐต้องเปิดให้ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงและในการบริหารจัดการทรัพยากร รัฐต้องให้สิทธิชุมชนในการบริหารจัดการในแต่ละลุ่มน้ำ รวมถึงรัฐต้องยอมรับความหลากหลายของชุมชนต่างๆ ในการจัดการทรัพยากรของชุมชนด้วยองค์กรชุมชนนั้นๆ

บรรณานุกรม

ก. เอกสารอ้างอิง

กรมที่ดิน กระทรวงมหาดไทย : แนวทางการจัดทำแผนแม่บ้านการจัดการที่ดินแห่งชาติ. (เอกสารอัสดสำเนา)

กรมป่าไม้ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. นโยบายป่าไม้แห่งชาติ 2528.

กรมอุตสาหกรรมพื้นฐานและการเมืองแล้ว : พระราชบัญญัติเร่ พ.ศ. 2510 แก้ไข พ.ศ. 2545.

กรมทรัพยากรน้ำ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2548. รวมกฎหมายทรัพยากรน้ำ.

กรุงเทพ : ห้องหุ่นส่วนจำกัด จิรัชการพิมพ์.

กรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงาน กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม, 2536. รายงาน
แผนพัฒนาและโครงการและผลการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม : โครงการโขง-ชี-
มูล.

กนกวรรณ มะโนรมน์, 2547. นโยบายรัฐกับทรัพยากรอีสานจากทศวรรษ 2500-2540. คณะ
ศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

เกริกเกียรติ พิพัฒน์เสรีธรรม, 2521. ที่ดินกับชาวนา : ปฏิวัติหรือปฏิรูป. กรุงเทพฯ. โรงพิมพ์เรือน
แก้วการพิมพ์

โครงการพื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ, 2545. ภาคประชาชนกับการจัดการน้ำในภูมิภาคสู่น้ำโขง. คณะ
ศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

เจมศักดิ์ ปันทอง, บรรณาธิการ. 2535. วิัฒนาการของงานบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่า. พิมพ์
ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ. สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

จังหวัดชัยภูมิ สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม การไฟฟ้าฝ่ายผลิต, 2540. เอกสาร
ประกอบการสัมมนา : โครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำจุฬารัตน์แบบสูบกลับ.

ชุมชนชีวิชัยก่อระบบน้ำชลประทานบทางและเพื่อน, 2546. ชำแหละนโยบายที่ดินรัฐไทย : ใครได้ประโยชน์
จากแปลงสินทรัพย์เป็นหนี้. กรุงเทพฯ: แซทโพร์พรินติ้ง.

ชุมชนชีวิชัยก่อระบบน้ำชลประทานบทางและเพื่อน, 2545. ศักยภาพชุมชนอีสานในการจัดการ
ทรัพยากรธรรมชาติ. กรุงเทพฯ: หจก. เม็ดทรายพรินติ้ง.

ไซเอนร์ค์ เศรษฐ์เชื้อ, พ.ค. 2543. ภัยพิบัติเขื่อนปากมูน : บทสรุปผลการศึกษารณีเขื่อนปาก
มูนโดยคณะ กรรมการเขื่อนโลก.

ทวีศิลป์ สีบัววนะ, บรรณาธิการ. 2546. เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ : ชุด
โครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคอีสาน ประวัติศาสตร์การขยายตัวชุมชนลุ่มน้ำ
ชี. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

รายงานการศึกษาวิจัย : โครงการศึกษาการจัดการทรัพยากรน้ำแล้งในลุ่มน้ำชีนตอนต้นโดยองค์กรชุมชน

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, บรรณาธิการ. 2540. วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง (ฉบับที่ 1). กรุงเทพฯ : เอดิสันเพรส โปรดักส์.

ประกอบ วิจัยนักวิจัย และทุกชั้น ศรีวารมาศ, 2543. รายงานผลการวิจัย เรื่อง คุณสมบัติการให้เชิงน้ำท่าจากลุ่มน้ำในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. ศูนย์วิจัยทรัพยากร่น้ำ คณะวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

มิงสร ขาวสะอาด และคณะ, 2544. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์เรื่องแนวโน้มนโยบายการจัดการน้ำในประเทศไทย. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

เริงชัย ตันสกุล. รวมความและสรุปความเห็น, 2546. เอกสารประกอบการสอน : โครงการศึกษาการจัดการลุ่มน้ำ ป่าต้นน้ำ การใช้ที่ดินและการพัฒนาที่ยั่งยืน. คณะทำงานวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมและพลังงาน. สถาบัติปรีกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

วรลักษณ์ ศรีไย บรรณาธิการ, 2547. ยุทธศาสตร์การพัฒนาภูมิจังหวัด : สู่การพัฒนาหรือทำลาย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เดือนตุลา.

สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย, 2537. การดูแลรักษาป่าและการเพิ่มพื้นที่สีเขียว โดยการมีส่วนร่วม. สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม จ. ขอนแก่น, 2542. เอกสารประกอบการประชุมเชิงปฏิบัติการ : การบูรณาการแผนงานและโครงการในการป้องกันแก่ไขและฟื้นฟูแม่น้ำพอง.

สำนักงานคณะรวมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 พ.ศ. 2504-2509.

สำนักงานคณะรวมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2547.

สารแม่ขุน ฉบับพิเศษ, 2548. อิสานวิถี : กับการจัดการน้ำ. อุบลราชธานี : ศิริธรรม ออฟเช็ต.

อาณันท์ กาญจนพันธุ์, 2545. เส้นทางบังภูเข้า. กรุงเทพฯ. สถาบันพัฒนาการเมือง.

เอกสารอัดสำเนา, 2536. สถานการณ์ลุ่มน้ำเชิง พรม พอง และแนวทางการแก้ไข

เอกสารแผ่นพับคำขอคونสาร (ม.ป.พ.), เอกสารอัดสำเนา.

ข. แหล่งที่มาของข้อมูลการสัมภาษณ์

1. นาย จัด ภูผาดแสง อายุ48 ปี บ้านเลขที่ 153 หมู่ 6 ต.ทุ่งพระ อ.ค่อนสาร จ.ชัยภูมิ,2548
2. นาย คำดี ตลับแก้ว อายุ 55 ปี บ้านเลขที่ 194 หมู่6 ต.ทุ่งพระ อ.ค่อนสาร จ.ชัยภูมิ,2548
3. อบต.บุญส่ง โตประสิทธิ อายุ42 บ้านเลขที่155 หมู่6 ต.ทุ่งพระ อ.ค่อนสาร จ.ชัยภูมิ,2548
- 4.ชาวบ้านที่ปลูกอ้อยบ้านนาบัว ต.คงบัง/บ้านน้ำอุ่น ต.ทุ่งนาเลา อ.ค่อนสาร จ.ชัยภูมิ, 2548
5. ตู้คำพัน เต็มวงศ์ บ้านน้ำอุ่น หมู่ 9 ต.ทุ่งนาเลา อ.ค่อนสาร จ.ชัยภูมิ ,เม.ย. 2548
6. พ่อใหญ่วัน อนุมา อายุ 55 ปี ,พ.ย. 2548
7. พ่อแต่ง ลาสุ บ้านวังมน ต.วังสวап จ. ขอนแก่น ,2548
8. นายทองเป สังพิมพ์, บ้านวังมน ต.วังสวап จ. ขอนแก่น ,2548
9. นายประดิษฐ์ บำรุงถิน บ้านวังมน ต.วังสวап จ. ขอนแก่น ,2548
- 10.นายทัด รีเวียง บ้านโนนหมุดดู ต.โนนหัน อ.ชุมแพ จ. ขอนแก่น,2548
12. นายทองดี เหลาทอง (บ้านโนนหัน) อ.ชุมแพ จ. ขอนแก่น,2548
11. นายสมควร เดชวิจารณ์ บ้านน้ำอุ่น ต.ทุ่งนาเลา อ.ค่อนสาร จ.ชัยภูมิ,2548
12. นายเด่น คำเหลล บ้านทุ่งลุยลาย ต.ทุ่งลุยลาย อ.ค่อนสาร จ.ชัยภูมิ,2548
13. นายทองดี ปลื้มวงศ์ บ้านน้ำอุ่น ต.ทุ่งนาเลา อ.ค่อนสาร จ.ชัยภูมิ,2548
14. นายหนูเมฆ ปลื้มวงศ์ บ้านห้วยแแล้ง ต.ทุ่งนาเลา อ.ค่อนสาร จ.ชัยภูมิ,2548
15. นายเสียน เที่ยมเวียง บ้านทุ่งพระ ต.ทุ่งพระ อ.ค่อนสาร จ.ชัยภูมิ,2549
16. พ่อมหาบุญเกิด แพงจันทร์ ต.ค่อนสาร อ.ค่อนสาร จ.ชัยภูมิ,2549

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

1. ข้อมูลทั่วไปของพื้นที่ศึกษาในลุ่มน้ำเชินตอนต้น

1.1. บ้านห้วยสนามทราย ตำบลโคกมน อำเภอหนานา จังหวัดเพชรบูรณ์

● ประวัติบ้านห้วยสนามทราย หมู่ 6

เริ่มแรกในปี พ.ศ. 2450 นายบุญไยม ตีกลองทอง ชาวอำเภอ dane จ.เลย ได้อพยพยกข้ามจากอยุ่บบริเวณห้วยสนามทราย ลักษณะการอพยพเพื่อหาพื้นที่ทำเลเลี้ยงสัตว์มาเรื่อยๆ โดยเข้ามาตั้งทับเพื่อเลี้ยงวัว ควาย และทำไร่ จนมาลงหลักปักฐานที่ห้วยสนามทราย และมีลูกสาว ลูกชาย ติดตามมาด้วย เมื่อลูกสาวได้แต่งงานกับคนบ้านห้วยแล้ว ห้วยแก้ว และกอกะบก ตามลำดับ จึงเริ่มมีการก่อตั้งเป็นชุมชนเมื่อปีประมาณ 4-5 ครัวเรือน ในช่วงปี พ.ศ. 2512 ในระยะแรกการประกอบอาชีพส่วนใหญ่คือการเลี้ยงวัว ควาย ทำไร่ เช่น ข้าวไร่, ข้าวโพด, ฝ้าย, พริก, พืชผักต่างๆ เพื่อกินในครอบครัวรวมถึงการเก็บหาของป่าเพื่อประทังชีพเป็นหลัก โดยในช่วงนี้ยังเป็นเขตการปกครองของอำเภอหล่มเก่า จ.เพชรบูรณ์ และมีผู้ใหญ่บ้านในตอนนั้นคือ นายสิงห์ (ไม่ทราบนามสกุล)

และในปีเดียวกันนี้ได้มีการสร้างถนนหลวงสายชุมแพ-หล่มสัก และเริ่มมีชาวบ้านซึ่งมาจากทั่วสารทิศได้อพยพมาอยู่ในบริเวณบ้านจำนวนมาก

ปี พ.ศ. 2514-2515 หลังจากนั้นได้มีการจับจองพื้นที่เพื่อทำไร่ ทำสวนเพิ่มจำนวนมากขึ้น

และในปี พ.ศ. 2515 กรมป่าไม้ได้ประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติน้ำหนา และต่อมาได้ประกาศเป็นอุทยานแห่งชาติน้ำหนาตามลำดับ ก็ได้มีความคุ้มพื้นที่บริเวณนี้ทำให้มีการอพยพชาวบ้านซึ่งชาวบ้านบางส่วนได้ย้ายเข้ามาอยู่บ้านห้วยสนามทราย ซึ่งช่วงนั้นเริ่มประกอบอาชีพเกษตรกรรมซึ่งมีลักษณะเป็นแหล่งน้ำสำคัญและมีรากน้ำหลายวัน เช่น วังพาคำ วังเตาไหง วังขอนแดง วังหินแดงมีชื่ออยู่ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 4-5 กิโลเมตร จากนั้นได้มีการพัฒนามากขึ้นโดยที่เมื่อก่อนจากที่ต้องใช้น้ำบ่อในการบริโภคก็เริ่มเปลี่ยนมาเป็นการใช้ร่อง ปี พ.ศ. 2521-2522 มีเครื่องปั่นไฟประมาณปี 2500

● อาณาเขต ทิศเหนือ ติดต่อกับ บ้านป่าราก อ.น้ำหนา จ.เพชรบูรณ์

ทิศใต้ ติดต่อกับ ล้าน้ำเชิน อ.คอนสาร จ.ชัยภูมิ

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ ล้าน้ำเชิน อ.ภูพาม่าน จ.ขอนแก่น

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ ล้าน้ำเชิน เขตอุทยานแห่งชาติน้ำหนา

● ศาสนา วัฒนธรรม นับถือศาสนาพุทธ ทำบุญพระเวศ ประเพณีสูชัญแต่งงาน สูชัญต่างๆ

- ความเชื่อ มีศาลอธิชารบ้านเดкарพนับถือคือ ศาลชั้นต่ำซึ่งเชื่อว่ามีในสมัยพ่อขุนนางเมือง นับถือเจ้าป่าเจ้าเขา
- ฐานทรัพยากรธรรมชาติ สายน้ำสำคัญมี 2 สาย คือลำน้ำเชินและห้วยสนามทรายและห้วยพยากรป่าไม้
- การประกอบอาชีพ จำแนกเป็น ทำการเกษตร เช่นทำไร่ และทำสวน บริเวณริมลำน้ำห้วยสนามทราย ลำน้ำเชิน เก็บหาของป่าขาย และรับจ้างทั่วไป
- จำนวนประชากร เป็นชุมชนที่มีความหลากหลายทางเชื้อชาติ เพราะเป็นชุมชนอพยพมาจากหลายพื้นที่ เช่น จาก อ.ค่อนสาร ชัยภูมิ จ.เลย จ.ขอนแก่น จ.เพชรบูรณ์ เป็นต้น โดยประชากรส่วนใหญ่อพยพมาจาก อ.หล่มสัก เป็นส่วนใหญ่ จำแนกเป็น

จำนวนครัวเรือน	จำนวนประชากร/คน	เพศชาย/คน	เพศหญิง/คน
144	775	386	389

(สัมภาษณ์ พ่อใหญ่วัน อนุมา อายุ 55 ปี ,พ.ย. 2548)

- สภาพปัจจุบัน ชาวบ้านส่วนใหญ่กว่า 80 % เป็นราชภัฏที่ไม่มีที่ดินทำกินและเป็นชุมชนที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ในที่ดินเนื่องจากที่ดังชุมชนและที่ทำกินอยู่ในเขตป่าสงวนฯ ป่าอนุรักษ์ และเป็นชุมชนที่อยู่อาศัยฐานทรัพยากรจากป่าเป็นหลักในการเลี้ยงชีพและแหล่งรายได้ตามฤดูกาลแต่ก็ยากเจ้าน้ำที่ป่าไม้หงอกกันไม่ให้เข้าไปใช้ประโยชน์และถูกจับกุม ดำเนินคดี

1.2. บ้านทุ่งลุยลาย ตำบลทุ่งลุยลาย อำเภอคอนสาร จังหวัดชัยภูมิ

- ความเป็นมาและประวัติการตั้งถิ่นฐานชุมชนบ้านทุ่งลุยลาย
ปีพ.ศ. 2496 มีนายพรหม บุญบำรุง ได้เดินทางนำผู้คนกลับบ้าน ขึ้นไปเลี้ยงอยู่ทุ่งลุยลาย

ปีพ.ศ. 2501 ได้มีครอบครัวจาก อ. คอนสาร นำกระเบื้องขึ้นมาเลี้ยงด้วยกันอยู่ทุ่งลุยลาย เริ่มแรกขึ้นมาอยู่ประมาณ 50 คน หลังจากนั้นได้จับจองที่ดินเพื่อเป็นที่ดินทำกินเริ่มแรกได้ตั้งหมู่บ้านขึ้นที่บ้านฝาย (บริเวณอ่างเก็บน้ำทุ่งลุยลายในปัจจุบัน) หลังจากนั้นมาได้มีชาวบ้านทุกสารทิศได้มาจับจองที่ดินทำกินมีคนจากโคราช ก้าฟสินธุ์ คอนสาร และบริเวณใกล้เคียงไปจับจองโดยการซื้อประมาณไว้ละ 150 บาทในสมัยนั้น

ปี 2508 ได้ขยายขยายเป็นชุมชนใหญ่ขึ้นแล้วขึ้นต่อตำบล ทุ่งพระในสมัยนั้น

ปี 2493 มีนายธงชัย อินทรารักษ์ ได้สัมปทานป่าแล้วได้ทำถนนเพื่อลาดไม้ซุกจากทุ่งกระมังลงสู่จังหวัดชัยภูมิ

ปี 2510 ชุมชนได้ขยายบ้านอีกตั้งหนึ่งหลังบ้านอยู่ใกล้ๆ เส้นทางรถลากซุ้งจากทุ่งกะมังลงสู่ชัยภูมิ

ปี 2511 ก็ได้ตั้งหมู่บ้านขึ้นอย่างเป็นทางการที่ได้ขึ้นกับตำบลทุ่งพระ ใช้นามว่าบ้านทุ่งลุย ลายโดยนายพร บุญบำรุง เป็นผู้ใหญ่บ้านแล้วหลังจากนั้นแบ่งเขตจากทุ่งพระมาเป็นตำบลหัวยาย โดยมีนายบุญ บุญบำรุงได้เป็นผู้ใหญ่บ้าน จากชุมชนเล็กๆ ได้ขยายใหญ่ขึ้นและบ้านทุ่งลุยลายได้มีตั้งตำบลขึ้นคือตำบลทุ่งลุยลายคือในปัจจุบันนี้

● ลำดับเหตุการณ์ สำคัญของบ้านทุ่งลุยลาย

ปีพ.ศ. 2499	พ่อพวงได้เข้าไปอยู่ทำกินก่อนแล้ว
ปีพ.ศ. 2501	บ้านเหล่า 20 หลังคาเรือน แยกออกจากบ้านฝ่าย ก่อนตั้งเป็นบ้านทุ่งลุยลาย ชื่อเดิม คือ บ้านเหล่า
ปีพ.ศ. 2502	พ่อพร บุญบำรุง มาอยู่ก่อน (มีชุมชนอยู่ก่อนแล้วบริเวณบ้านฝ่าย)
ปีพ.ศ. 2507-2508	ให้สัมปทานตัดไม้ (บ.ชัยภูมิทำไม้) ลูกจ้างสัมปทาน บุกเบิกที่ทำกิน
ปีพ.ศ. 2512	สร้างเขื่อนจุฬารัตน์ – ตัดถนน (ตั้งบ้านทุ่งลุยลาย) พ่อสีทอง อพยพ เข้าไปประมาณ 20 ครอบครัว เพื่อเข้าไปทำกินโดยการ ปลูกข้าวโพด , ปลูกถั่ว , ปลูกฝ้าย , ปลูกข้าวไร่ โดยสภาพในตอน นั้นเป็นพื้นที่ป่า
ปีพ.ศ. 2517-2518	อพยพชาวบ้านออกจากรา 2 หมู่บ้าน บ้านน้อยหลักไฟ ประมาณ 12 ครอบครัว บ้านน้อยสามเหลี่ยม ประมาณ 7-8 ครอบครัว
ปีพ.ศ. 2527-2528	ดำเนินการอพยพ 10 หมู่บ้าน ประมาณ 257 ครอบครัว -บ้านห้วยโป่ง ประมาณ 35 ครอบครัว -บ้านพรหมน้ำใส ประมาณ 35 ครอบครัว -บ้านแปลก ประมาณ 30 ครอบครัว -บ้านป่ายขาว ประมาณ 20 ครอบครัว -บ้านพรหมชั่ง ประมาณ 20 ครอบครัว -บ้านปางม่วง ประมาณ 40 ครอบครัว -บ้านหนองไอกะ ประมาณ 30 ครอบครัว -บ้านผาผึ้ง ประมาณ 30 ครอบครัว -บ้านดงคำเตย ประมาณ 30 ครอบครัว

ปีพ.ศ. 2530 มีหน่วยงานหรือศูนย์ประสานงานโครงการพระราชดำริน้ำ นำโดยพันตรี ยิ่งยศ ศรีเจริญและคณะ นายสุพน ภูไหสงค์ นายชาญชัย ยอดศรี นายเด็จ นายสนอง กองแก้ว แล้วได้มาระดมชาวบ้านว่าผู้ถือครองที่ดินในเขตบ้านส่วนแห่งชาติ เพื่อให้ชาวบ้านขอพยพออกจากพื้นที่ แต่ได้ซึ่งแจงกับชาวบ้านทุ่งลุยลายว่าจะหาที่ดินทำกินที่ใหม่ให้กับชาวบ้านทุ่งลุยลาย บอกให้ชาวบ้านออกจากพื้นที่ก่อน ก่อนจะจัดสร้างให้ แต่ชาวบ้านก็ไม่ยอมจึงได้มีการขอกำลังจากทหารปราบ ทพ. 25 ชุมแพ (ค่ายบ้านโนนหินแห่ง) อ.ชุมแพ จ.ขอนแก่นใช้กำลังทหารปราบบังคับเข้มข้นให้ชาวบ้านทุ่งลุยลายออกจากพื้นที่ดินทำกิน แล้วเอาหน่วยปลูกป่า เข้าไปปลูกป่าฯ ทับที่ดินทำกินของชาวบ้านทุ่งลุยลายแล้วนายยิ่งยศ ศรีเจริญ อ้างว่าด้วยโครงการอีสานเขียวของ พลเอกเชาวลิต ยงใจยุทธ ชาวบ้านจึงไม่พอใจ จึงได้ร่วบรวมตัวกันเรียกร้องต่อ พณฯ ท่านนายกรัฐมนตรี แล้วชาวบ้านก็ไม่ได้รับคำตอบที่ชาวบ้านมาร้องเรียน ประชาชนจึงเข้าไปทำกินในป่าฯ ที่เป็นพื้นที่โครงการอีสานเขียว

ปีพ.ศ. 2535 นายเทพ ใจจนทองคำได้ไปเจรจาภักบ้านป่าไม้ ชย.4 ชัยภูมิ แล้วได้รับการฟ่อนปวนมาจนถึงปี 2541

ปีพ.ศ. 2542 นายยิ่งยศ ยันจันทร์ นายคำเกอคอนสารสั่งให้ป่าไม้ ชย.4 ชัยภูมิ เข้าไปจับกุมราชภูมิทุ่งลุยลาย

ปีพ.ศ. 2545 – ปัจจุบัน ประชาชนจึงรวมตัวกันเรียกร้องหน้าที่ว่าการคำเกอคอนสาร แล้วก็ได้รับการฟ่อนผันให้ทำกินในพื้นที่ และนายคำเกอได้ตั้งคณะกรรมการขึ้นเพื่อไปตรวจสอบพื้นที่ดินทำกินของราชภูมิทุ่งลุยลาย จำนวน 272 ครอบครัว ที่มา ; ข้อมูลจากการประชุมกลุ่มย่อยชาวบ้านทุ่งลุยลาย

- ที่ตั้งและอาณาเขต

ทิศเหนือ	ติดกับ เขตวัดเขาพันธุ์สัตว์ป่าพาฝึ้ง
ทิศใต้	ติดกับ บ้านโนนคิลา
ทิศตะวันออก	ติดกับ บ้านร่องแวง
ทิศตะวันตก	ติดกับ เขื่อนจุฬาภรณ์

- ประชากร บ้านทุ่งลุยลายมีประชากรจำนวน 383 คน เรือน จำแนกเป็น ประชากรเพศชาย 789 คน ประชากรหญิง 777 คน รวมทั้งสิ้น 1,566 คน
- ศาสนา พุทธ
- ความเชื่อ เมื่อคนอีสานทั่วไป

- ฐานทรัพยากรธรรมชาติ

- 1.) แหล่งน้ำ

- 1.1 อย่างเก็บน้ำ อคิตาชินะจากห้วย ข้ามปลาดัง บ้านฝ่าย, บ้านทุ่งลุยลาย การไฟฟ้าสร้างให้มีปี พ.ศ. 2515 เสร็จปี พ.ศ. 2516
    - 1.2 แหล่งน้ำใช้ / ประจำ / เกษตรทำสวนครัว
    - 1.3 น้ำกิน / น้ำฝน / เจาบ่อबាតាល 1 บ่อ洋ไม่สมบูรณ์ หมู่บ้านที่ใช้ประโยชน์คือหมู่บ้านโนนศิลา บ้านทุ่งลุยลาย ประมาณ 500 ครอบครัว
    - 1.4 สร่าน้ำรายเปลง เพื่อทำการเกษตร / ไม่วะบุจำนวน
  - 2.) ทรัพยากรป่าไม้ เช่น ป่าสงวนแห่งชาติภูเขามาก เขตวัฒนาพันธ์สัตว์ป่าผาผึ้ง เขตวัฒนาพันธ์สัตว์ป่าภูเขียว

- สถานการณ์ปัญหาในปัจจุบัน

ปี 2548 ก็ได้เริ่มมีการจับกุมกันอีกครั้ง จึงทำให้ประชาชนได้รับความเดือดร้อนจนถึงปัจจุบันนี้ และมีปัญหางักน้อยต่อเนื่อง เพราะมีการประกาศเขตวัฒนาพันธ์สัตว์ป่ามาทับที่ดินทำกินของตำบลทุ่งลุยลายโดยมีการมาลงวัด ประกาศเป็นพื้นที่ต้นน้ำชั้น 1A และมีราษฎร 10 คนที่ถูกจับกุมที่เข้าไปทำกินในพื้นที่

- ปัญหาที่ดินทำกิน

- 1.1. สวนป่าผาผึ้งทับที่ดินทำกินของชาวบ้าน
  - 1.2. เขตวัฒนาพันธ์ขยายที่สวนปา ทับที่ดินทำกิน ที่อยู่อาศัยของชาวบ้าน
  - 1.3. สิทธิในการเข้าทำประมง (พื้นที่ป่าไม้)
  - 1.4. ไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัย ที่ตั้งชุมชน (ขาดความมั่นคง)

- สภาพปัญหาน้ำแล้ง

บ้านทุ่งลุยลาย ปัญหาไม่มีน้ำเพียงพอ ในการอุปโภค บริโภค ช่วงปี 2547 - 2548 ขาดแคลนน้ำในการอุปโภคบริโภคและทำการเกษตร เรื่อยมาเนื่องจากเป็นชุมชนในพื้นที่สูงและไม่มีแหล่งกักเก็บน้ำที่เพียงพอต่อจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นถึงแม้จะอยู่ใต้เขื่อนก็ตาม

- แนวทางแก้ไขปัญหา

กรมทรัพยากรธรรมชาติ ปี 2547 มีแผนจะสร้างอ่างเก็บน้ำห้วยผาน้อย

- ข้อเสนอต่อการแก้ไขปัญหา

- 1. ให้วัสดุผ่านน้ำโดยต่อท่อส่งน้ำจากเขื่อนลงอ่างเก็บน้ำ ข้ามปลาดัง ระยะทาง 12 กม. อบต. เสนอขออนุมัติ ทำแก้มลิงรับน้ำ
  - 2. ทำฝายน้ำล้นในห้วยข้ามปลาดัง 19 จุด
  - 3. ทำอ่างเก็บน้ำห้วยผาน้อย ห้วยเดื่อ / ห้วยยาง

1.3. บ้านน้ำอุ่น ตำบลทุ่งนาเลา อำเภอคอนสาร จังหวัดชัยภูมิ

● ประวัติการตั้งถิ่นฐาน

ก่อนจะมีการก่อตั้งบ้านน้ำอุ่นนั้นเดิมพื้นที่เป็นป่า เป็นดง มีความอุดมสมบูรณ์เป็นอย่างมาก เพราะมีแหล่งน้ำ เช่น น้ำผุด ลำห้วยวังปลา กวนไหล่ฝ่าน และแม่น้ำสักว้าป่าชูกุน จึงมีชาวบ้านจากบ้านนา เกาะเข้ามาล่าสัตว์ พบร่องรอยที่มีความอุดมสมบูรณ์ เหมาะสมต่อการทำไร่ ทำสวน จึงได้จับจองพื้นที่เพื่อทำไร่ ทำสวน ในบริเวณน้ำผุดน้ำอุ่น ซึ่งต่อมาประมาณ ปีพ.ศ. 2438 ได้มีชาวบ้านเดินทางเข้าไปจับจองทำไร่ทำสวนจำนวน 2 ครอบครัว คือ ครอบครัวนายไอล ต่อชีวัน และนายเอียง ต่อชีวัน ย้ายมาจากบ้านนาเกะ ได้ตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยเรื่อยมา

ปีพ.ศ. 2502 มีชาวบ้านได้อพยพเข้ามาเพิ่มมากขึ้น จนเป็นชุมชนใหญ่ขึ้น จึงมีการตั้งเป็นหมู่บ้านน้ำอุ่นขึ้น สาเหตุที่มีเชือกว่าบ้านน้ำอุ่น เพราะ น้ำในน้ำผุดเป็นน้ำที่มีลักษณะอุ่นสบายเวลาลงอาบน้ำดูหน้า จะรู้สึกอุ่นน้ำไม่เย็นจัด

● ที่ดังและอาณาเขต

ทิศเหนือ	ติด	ภูเขาผักหานาม (เขตวักราษฎร์สัตว์ป่าพาผึ้ง)
ทิศใต้	ติด	ภูเขาเบี้ยดบ้านปากช่อง
ทิศตะวันออก	ติด	บ้านนาเกะ
ทิศตะวันตก	ติด	บ้านวังปลา กวนไหล่

- **ประชากร** มีประชากรจำนวน 158 คน เรือน จำแนกเป็น ประชากรเพศชาย 347 คน ประชากรหญิง 342 คน รวมทั้งสิ้น 689 คน

● ฐานทรัพยากรธรรมชาติ

1. น้ำผุดน้ำอุ่น ลักษณะเป็นบ่อ่น้ำพุ จำนวน 3 บ่อ (ตามน้ำ) บริเวณบ่อ่น้ำพุทั้ง 3 บ่อเป็นป่าดัน หมายของชาวบ้านล้อมรอบ ชาวบ้านวักราษฎร์ป่าวิเวช ไว้เพื่อเป็นการรักษาแหล่งด้านน้ำเอาไว้ใช้เพื่อ การเกษตรมีเนื้อที่ 50-60 ไร่ มีน้ำให้ตลอดปี

2. ลำห้วยวังปลา กวน ซึ่งช่วงที่ไหลผ่านบ้านน้ำอุ่นชาวบ้านเรียกว่าห้วยน้ำอุ่น
3. และทรัพยากรป่าไม้จากภูเขารากหานาม

- **ประเพณี/วัฒนธรรม** ทำบุญเดือน 5 บุญเดือน 6 และเข้าวัด ก่อนทำนามมีการเลี้ยงผีตาปุ้ แผลหลังเก็บเกี่ยวเสร็จมีการเลี้ยงผีตาheyd เลี้ยงด้วยข้าวເเม້ງ มีระบบความเชื่อผู้เม້ງ ผู้แก่ เป็นผู้จัดการปัญหาความขัดแย้งในชุมชน และเป็นผู้นำในการแก้ปัญหาชุมชน มีระบบการ การปลูกผักให้ลูกหลานรุ่นต่อมากดูแลรักษาทรัพยากร เช่นน้ำผุด และป่าไม้ เช่น ในเดือน 9 ของทุกปี ขึ้น 9 ค่ำ จะต้องมีการเลี้ยงเจ้าพ่อน้ำผุด (เจ้าพ่อชุมชนวิชัย) เพื่อความอุดมสมบูรณ์

ของน้ำท่าและของป่า โดย ในเดือน 6 ของทุกปี จะต้องทำพิธีต่อชะตาน้ำ ทำร่วมกันกับ บ้านวังปลา กวนบริเวณศาลเจ้าพ่อถ้ำเงิน (เจ้าพ่อด้วง) บ้านวังปลา กวน เป็นต้น

- **ความเชื่อ ชาวบ้านเชื่อว่าเมืองป่า เจ้าเขา ไฟบ่อ่น้ำพุ (ตามน้ำ) คือเจ้าพ่อชุมชนวิชัย เป็นผู้ปกปักรักษาตามน้ำและป่าไม้ ในเดือน 5 ของทุกปีชาวบ้านจะทำบุญเลี้ยง อาหาร หวาน หวาน เหล้า ไห่ ไก่ ตัว เป็นประจำทุกปี และมีการทรงเจ้าหรือที่ชาวบ้านเรียกว่าแม่เจ้า แม่เจ้าคือตัวแทนเจ้าชุมชนวิชัย (บริวารหรือทาสหรือผู้รับใช้) เพื่อเดิยงทางความอุดมสมบูรณ์ของน้ำท่าและความสงบสุขของชุมชนในปีนั้นๆ**
- **ด้านการจัดการน้ำ ได้มีการขุดร่องน้ำ คลองส่งน้ำ ไปยังท้องทุ่งนา และมีการจัดเกรปิด-เปิดน้ำเพื่อป้องกันการแย่งน้ำ โดยมีการจัดการร่วมกันโดยพูดคุยแบ่งวันกันเข้าบ้าน เข้านา คลอง ซอยแต่ละสายจะมีกลุ่มผู้ใช้น้ำร่วมกันประมาณ 10-15 ราย ซึ่งผู้ใช้น้ำจะมีความสัมพันธ์เป็นเครือญาติกัน**

(ข้อมูลจากการสำรวจตัวค้ำพัน เต็มวงศ์ 2548)

1.4. บ้านวังปลา กวน ตำบลทุ่งนาเลา อำเภอคอนสาร จังหวัดชัยภูมิ

- **ประวัติการตั้งถิ่นฐาน**

เป็นหมู่บ้านที่ขยายการปักครองมาจากบ้านน้ำอุ่น ในช่วงปี พ.ศ. 2542 ซึ่งเดิมเป็นพื้นที่ทำการของชาวบ้านน้ำอุ่น เมื่อประชากรเพิ่มขึ้นและมีการแต่งงานแยกครอบครัวจึงมีการขยายชุมชนออกไปเพื่อตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยซึ่งแต่เดิมก็ใช้ชื่อบ้านน้ำอุ่น หมู่ที่ 9 (คุ้มวังปลา กวน)

- **ที่ดังและอาณาเขต**

ทิศเหนือ	ติด	ภูเขา เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าผาผึ้ง
----------	-----	------------------------------------

ทิศใต้	ติด	ภูเขา เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าผาผึ้ง
--------	-----	------------------------------------

ทิศตะวันออก	ติด	บ้านน้ำอุ่น
-------------	-----	-------------

ทิศตะวันตก	ติด	ภูเขา เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าผาผึ้ง
------------	-----	------------------------------------

- **ประชากร มีประชากรจำนวน 93 คน เรือน จำแนกเป็น ประชากรเพศชาย 214 คน ประชากรหญิง 190 คน รวมทั้งสิ้น 404 คน**

- **วัฒนธรรมความเชื่อ เช่นเดียวกับบ้านน้ำอุ่น เพราะเป็นเครือญาติเดียวกัน**

- **อาชีพ ประมงส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำการเกษตรเป็นหลัก รับจ้างทั่วไป และเก็บหาของป่าเพื่อยังชีพและขาย**

- **ฐานทรัพยากรธรรมชาติ**

1.) ห้วยถ้ำเงิน ลักษณะเป็นน้ำตกจากเขาของภูเขาชั้นนำ น้ำลดมาจากป่าเหล่าไถ่ ลดตามที่อกเขาภูชั้นนำ มากอกริบบ้านวังปลา กวน (คุ้มถ้ำเงิน) บริเวณที่อกริบมีศาลเจ้าปู่ด้วง

(ศีปะชา) ชาวบ้านให้ความเห็นชอบนับถือมากและจัดให้มีพิธีเลี้ยงศาลเจ้าปู่ด้วงทุกปี โดยพิธีจัดในช่วงเดือน 6 ขึ้น 15 ค่ำ (หากปีหน้าไม่จัดพิธีเลี้ยงศาลปีนั้นจะมีนำออกน้ำอยไม่พ่อเพียงต่อการทำเกษตร)

- 2.) หัวยอเมือง ลักษณะเป็นเน้าลดดอตออกจากเข้าซ้ำๆ สำหรับหัวยอเมือง
- 3.) ทรัพยากรป่าไม้ภูเขารักษาพันธุ์สัตว์ป่าผาผึ้ง

1.5. บ้านหัวยಥรายทอง ตำบลทุ่งพระcombeconสาร จังหวัดชัยภูมิ

- ประวัติความเป็นมา

ก่อตั้งเมื่อปีพ.ศ. 2512 ชื่อเดิมชื่อบ้านทรัพย์สมบูรณ์ (บ้านหัวยಥรายทอง) ปัจจุบันชื่อบ้านหัวยಥรายเดิมการปกครองเป็นบ้านหัวยอเมือง ให้กับบ้านหัวยอเมืองนั้นคือ นายสง่า (ไม่ทราบนามสกุล) และการปกครองกับบ้านหัวยอเมือง เมื่อปีพ.ศ. 2530 โดยผู้ใหญ่โภมล รุ่นจิต เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก ซึ่งรวมมีการประกอบอาชีพทำไร เลี้ยงสัตว์ ทำนา และมีการอพยพเข้าอยู่อาศัยเพิ่มขึ้นเมื่อปีพ.ศ. 2530 สายน้ำหลักคือ ลำน้ำเชิน มีบ่อน้ำอุ่น (ตาหน้า) จำนวน 1 แห่ง บริเวณติดลำน้ำเชิน

(ข้อมูลจากการสำรวจ นายจัด ภูผาดแสง, นายคำดี ตัลับแก้ว, อบต. นายบุญส่ง โตประสิทธิ, 6 ธ.ค. 2548)

- **ภูมิประเทศ** ลักษณะโดยทั่วไปทิศตะวันตกเป็นภูเขาสูง คือ ป่าภูเขารักษาพันธุ์สัตว์ป่าผาผึ้ง จากระดับน้ำทะเลปานกลาง 500 เมตร ลาดต่ำไปทางทิศตะวันออกมีลำน้ำสำคัญ คือ ลำน้ำ เชิน
- **ที่ตั้งและอาณาเขต**
ทิศเหนือ ติดต่อกับ เขตอำเภอหนองนา อุทยานภูผาผึ้ง
ทิศใต้ ติดต่อกับ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าผาผึ้ง
ทิศตะวันออก ติดต่อกับ บ้านเขาวง
ทิศตะวันตก ติดต่อกับ อุทยานแห่งชาติน้ำหนาว
- **ศาสนา** นับถือศาสนาพุทธ
- **วัฒนธรรมประเพณี** ทำบุญพระ逝世 ประเพณีสูชัญญแต่งงาน สูชัญญอินฯ
- **ความเชื่อ** มีศาลที่ชาวบ้านเคารพนับถือคือ ศาลเจ้าพ่อขุนตาลซึ่งเชื่อว่ามีในสมัยพ่อขุนผาเมือง นับถือเจ้าป่าเจ้าเขา
- **ฐานทรัพยากรธรรมชาติ** สายน้ำสำคัญมี 2 สาย คือ ลำน้ำเชินและหัวยಥรายและทรัพยากรป่าไม้
- **การประกอบอาชีพ** จำแนกเป็น ทำการเกษตร เช่นทำไร และทำสวน บริเวณริมลำน้ำหัวยಥราย ลำน้ำเชิน เก็บหาของป่าขาย และรับจ้างทั่วไป
- **ประชากร** ส่วนใหญ่เป็นชนชนพม่าจากหลายพื้นที่

รายงานการศึกษาวิจัย : โครงการศึกษาการจัดการทรัพยากรน้ำแล้งในลุ่มน้ำเชินตอนต้น โดยองค์กรชุมชน

หมู่ที่	บ้าน	จำนวนครอบครัว	ประชากร		รวมคน(คน)	หมายเหตุ
			ชาย(คน)	หญิง(คน)		
	ห้วยสนามทราย (ห้วยทรายทอง)	207	554	546	1,100	-

ที่มา : งานทะเบียนอำเภอคอนสาร

- **อาชีพ** ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำการเกษตรเป็นหลัก รับจ้างทั่วไป และเก็บหาของป่าเพื่อยังชีพและขาย
- **สภาพปัญหา**
  - 1.) ไม่มีที่ดินทำกิน(ไม่มีความมั่นคงในที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัย เพราะไม่มีเอกสารสิทธิในที่ดิน)
  - 2.) ปัญหาหนี้สิน

1.6. บ้านวังมน ตำบลลังสวะป อำเภอภูพาม่าน จังหวัดขอนแก่น

- **พัฒนาการตั้งชุมชน**

เมื่อปี พ.ศ. 2510 ได้มีราชบูรณะจำนวน 37 ครัวเรือน มาจากหลายฯ จังหวัด มากตามกันจัดตั้งหมู่บ้านขึ้นซึ่ง “บ้านห้วยโป่ง” โดยอาศัยลำห้วยซึ่งเป็นสายน้ำหลักในการอุปโภคและบริโภคตลอดจนใช้ในการเกษตรกรรม

ในระยะแรกของการตั้งถิ่นฐานทำกิน ชาวบ้านจะทำการปลูกข้าวโพด ถั่วแดง ยาสูบ ซึ่งมีรายได้ต่อปีจากการขายสินค้าการเกษตรเพียงพอต่อการอยู่อาศัย

ปี พ.ศ. 2528 สำนักงานป่าไม้เขตนครราชสีมา ร่วมกับส่วนราชการอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องดำเนินการอพยพราชบูรณะออกจากพื้นที่ บ้านห้วยโป่ง จำนวน 37 ครัวเรือน ที่เคยอยู่อาศัยและทำมาหากินมาเป็นเวลา 19 ปีเศษ โดยกระบวนการอพยพเจ้าหน้าที่จากหน่วยปางม่วง – ผาผึ้ง ได้เข้ามาเจรจาภาระภารบ้านห้วยโป่ง โดยมีเงื่อนไขว่าจะจัดสรรเตรียมที่ดินทำกินชดใช้แทนที่ดินทำกินเดิมหรือชดใช้เป็นค่าใช้จ่ายขนย้ายทุกกรณี จำนวนทั้งสิ้น 3 ครัว ต่อมาต้นเดือน มีนาคม 2528 ตัวแทนราชบูรณะบ้านห้วยโป่งก็ยอมรับเงื่อนไขของเจ้าหน้าที่พิทักษ์ปางม่วง – ผาผึ้ง ยินยอมอพยพขนย้ายออกจากพื้นที่บ้านห้วยโป่งตามเงื่อนไขตามข้อตกลง โดยสันติวิธีและขอเวลาเก็บเกี่ยวผลผลิตให้แล้วเสร็จภายในระยะเวลา 3 เดือน

เดือนมีนาคม 2529 ก็ถูกอพยพออกจากเมืองถึงวันที่กำหนดอพยพออกจริงๆ เจ้าหน้าที่หน่วยพิทักษ์ปางม่วง – ผาผึ้ง ได้สัญญาว่า จะให้ราชบูรณะบ้านห้วยโป่งย้ายไปภูมิลำเนาเดิมก่อนชั่วคราว

โดยหน่วยพิทักษ์จะจัดหาที่ดินเพื่อจัดสร้างให้ชาวบ้านให้ได้ก่อน แล้วจะแจ้งให้ตัวแทนราษฎรทราบภายหลัง

ราษฎรที่ถูกอพยพออกจากบ้านหัวยไปร่วมก่อรับค่าตอบจากสำนักงานหน่วยพิทักษ์ ปางม่วง – ผาผึ้ง ตั้งแต่ปี พ.ศ.2529 จนถึงปี พ.ศ.2548 ก็ยังไม่ได้รับค่าตอบตามข้อตกลงและสัญญาที่น่วงงานหรือสำนักงาน เลยแม้แต่ครั้งเดียว

ในกรณีราษฎรบ้านวังมนเป็นอีกหมู่บ้านหนึ่งที่ร้องรับครัวเรือนที่อยู่พอกอกมาจากบ้านหัวยไปร่วง ราษฎรที่อพยพออกจากบ้านหัวยไปร่วงล้วนแล้วก็ไม่มีที่ดินทำกิน

● ประวัติการตั้งหมู่บ้านวังมน

เดิมที่หมู่บ้านวังมน มี 2 ครัวเรือน โดยมีปู่ตา เดชบำรุง กับตาหลอด (ไม่ทราบนามสกุล) เป็นผู้บุกเบิกอาชีพ ทำไร่ ทำนา ปลูกผัก พริก มะเขือ ฯลฯ และหาของป่าเลี้ยงชีพ ต่อมามีชาวบ้านอพยพจากบ้านหนองแห้วและหมู่บ้านไกลเดียง เข้าอยู่อาศัย จากคำบอกเล่าชาวบ้านวังมนตั้งมาก่อน ปี พ.ศ. 2423 – 2473 โดยประมาณ เริ่มแรกเขตการปกครองขึ้นกับบ้านเขาวง และได้ตั้งเป็นหมู่บ้านวังมนในปี 2521 จนถึงปัจจุบัน

เหตุการณ์สำคัญ ปี 2502 ได้เกิดน้ำท่วมหมู่บ้าน ชาวบ้านได้อพยพมาอยู่โรงเรียนหนองแห้วชั่วคราว มีการให้ส้มปท่านป้าไม่ประมาณปี 2516 และปลูกป่าทดแทนในปี 2521 และปีเดียวกันได้เกิดน้ำท่วมใหญ่อีกครั้ง

(ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ พ่อแต่ง ลาสุ, 2548)

● ที่ดังและอาณาเขตบ้านวังมน

ทิศเหนือ	มีอาณาเขตติดต่อกับ	เขตอุทยานแห่งชาติภูม่าน จ.ขอนแก่น
ทางทิศใต้	ติดกับ	เขตวักรษาพันธุ์สัตว์ป่าผาผึ้ง
ทิศตะวันออก	ติด	ลำน้ำเชิน (เขตวักรษาพันธุ์สัตว์ป่าผาผึ้ง)
ทิศตะวันตก	ติด	ถนนสายซุ่มแพหล่มลักษ (บ้านเขาวง)

- **ด้านความเชื่อ** ที่นับถือมีศาลเจ้า ศาลปู่ตาที่นับถือและทำบุญทุกปี มีข้อห้าม (คงลำ) ผิดตากห้ามทำงาน ห้ามหากฝ้า ห้ามน้ำพื้นเข้าบ้าน (สิงไม่ดี)

- **ศาสนา พุทธ**

- **ประเพณี** ทำบุญตามประเพณีไทยอีสาน เช่น บุญสงกรานต์ บุญเดือน 4 บุญเดือน 6 บุญเข้าพรรษา

- **การพัฒนาของรัฐ** สร้างถนน(ถนนสายเอชหมายเลข 12) และก่อสร้างเขื่อนจุพารอน ในปี พ.ศ. 2512

- **ฐานทรัพยากรธรรมชาติ** สายน้ำหลัก ได้แก่ ลำน้ำเชิน และลำน้ำสู ซึ่งมีชนิดพันธุ์ป่ามากมาย เช่น ปลาขาว ปลาหมากແປນ ฯลฯ และทรัพยากรป่าไม้

- **การปักครอง** แยกการปักครองจากบ้านเขาวงใน ปี 2520 เป็นบ้านเขาวง ต่อมาได้แยกจากบ้านเขาวง เมื่อ 20 กันยายน 2531 เป็นบ้านวังมน เดิมที่ซื้อบ้านหนองแヘัว ตำบลโนนคอม อำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น แยกขึ้นตำบลภูผาม่าน อ.ภูผาม่าน จ.ขอนแก่น ต่อแยกเป็นตำบลลังสวะป กับอำเภอภูผาม่าน จังหวัดขอนแก่น

- **การประกอบอาชีพ**

1.) ทำนาทำไร่ 50 %

2.) เก็บหาของป่าขายตามแนวเขตปา พอมีรายได้เพื่อยังชีพไปวันๆ บางทีก็ถูกเจ้าหน้าที่ไล่จับ

เป็นคดีความตามกฎหมาย เป็นประจำ 100 %

3.) อาชีพรับจ้างทั่วไปในภาคการเกษตร 100 %

4.) เป็นแรงงานอพยพ 50 % ราชภรรบ้านวังมน ซึ่งเป็นอีกหมู่บ้านหนึ่งที่มีประชากรออกไปรับจ้างในต่างจังหวัดมาก จะมีการพัฒนาบุคลากรหรือชุมชนก็ลำบาก

- **จำนวนประชากร**

หมู่ที่	บ้าน	จำนวนครอบครัว	ประชากร		รวมคน(คน)	หมายเหตุ
			ชาย (คน)	หญิง (คน)		
	วังมน	87	327	250	577	-

- **สภาพปัญหา**

มีพื้นที่ของหมู่บ้านแบ่งออกเป็นส่วนๆ เหลือพื้นที่ทำการเกษตรไม่ถึง 300 ไร่ ชาวบ้านไม่มีที่ดินทำกิน ไม่มีความมั่นคงในการถือครองที่ดินทำกิน (ไม่มีเอกสารสิทธิ์) ทำให้ต้องอพยพแรงงานเข้าสู่กรุงเทพฯ และมีภาวะหนี้สินมากขึ้นตามลำดับ

(ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ นายทองเป ลังพิมพ์, นายประดิษฐ์ บำรุงถิน, 2548)

2. ตารางกิจกรรม

2.1 แผนกิจกรรมโครงการศึกษา ระยะที่ 1 ตั้งแต่วันที่ 15 มิถุนายน พ.ศ. 2548 – 15 มิถุนายน พ.ศ. 2549

กิจกรรม	กิจกรรม	แหล่งที่มาของข้อมูล	ระยะเวลา	ผู้รับผิดชอบ
1.) เตรียม คณะทำงาน	ประชุมเตรียมความพร้อม 2 ครั้ง 1. เตรียมทีมร่วบรวมเอกสาร 2. วางแผนเพื่อดำเนินงาน 3. ออกแบบเครื่องมือในการ เก็บข้อมูล	ประชุม คณะทำงาน เดือนละ 1 ครั้ง	มิ.ย. - ก.ค. 48	ทีมวิจัย
2.) ศึกษาเอกสาร มือสอง	1. งานศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้อง 2. เอกสารจากหน่วยงาน ราชการที่เกี่ยวข้อง	1. สำนักงาน บริหารจัดการต้น น้ำ บ้านหัวย สนา�ทราย 2. สำนักงาน บริหารจัดการลำ น้ำน้ำเชิน 3. เขื่อนจุฬา ภรณ์	มิ.ย. - ก.ค. 48	ทีมวิจัย
3.) เก็บข้อมูล พื้นฐานชุมชน	ประชุมผู้นำ 6 หมู่บ้าน 1. ชี้แจงวัตถุประสงค์ โครงการ 2. กำหนดแผนงาน เก็บ ข้อมูล 3. เก็บข้อมูลพื้นฐานชุมชน	1. อบต. 2. กำนัน/ ผู้ใหญ่บ้าน 3. ส่วนราชการที่ เกี่ยวข้อง 4. สัมภาษณ์	ส.ค.- ต.ค. 48	1. ทีมวิจัย 2. ผู้นำชุมชน
4.) ประชุมกลุ่ม อย 6 หมู่บ้าน	ตรวจสอบความถูกต้องข้อมูล	ประชุมกลุ่มอย 1. บ้านน้ำอุ่น 2. บ้านวังปลา ^ก วน 3. บ้านวังมน	ต.ค. – พ.ย. 48	1. ทีมวิจัย 2. ผู้นำชุมชน หมู่บ้าน เป้าหมาย

รายงานการศึกษาวิจัย : โครงการศึกษาการจัดการทรัพยากร้ำแล้งในลุ่มน้ำเชินตอนต้น โดยองค์กรชุมชน

		4. บ้านห้วย สนามทราย 5. บ้านทุ่งลุย ลาย		
5.) เรียนรายงาน ความก้าวหน้า	1. รวมรวมข้อมูล 2. สังเคราะห์ข้อมูล	1. เตรียมข้อมูล 2. ประชุมทีม ตรวจสอบข้อมูล	พ.ย. 48	ทีมวิจัย
6.) ส่งรายงาน ความก้าวหน้า ระยะที่ 1 (6 เดือน)	1. รายงานความก้าวหน้า 6 เดือน 2. รายงานการเงิน 3. แผนงานกิจกรรมต่อเนื่อง 4. ส่งหนังสืออนุมัติ งบประมาณงวดที่ 2	-	พ.ย. 48	ทีมวิจัย

2.2 แผนกิจกรรมโครงการศึกษาวิจัย ระยะที่ 2 ตั้งแต่ วันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ. 2548 – 30 เมษายน พ.ศ. 2549

กิจกรรม	วิธีการ	ผลที่ได้รับ	ระยะเวลา	ผู้รับผิดชอบ
1.) จัดเวทีเพื่อ สังเคราะห์ข้อมูล	1. ประชุมทีม คณะทำงาน 2. ประมวลผลข้อมูล	1. ได้ข้อมูลเพื่อจัดทำ รายงานฉบับสมบูรณ์ 2. เพื่อตรวจสอบข้อมูลที่ ได้	ธันวาคม 2548	1. ทีมวิจัย
3.) เก็บข้อมูล เพิ่มเติม/ตรวจสอบ ข้อมูล	1. จัดประชุมกลุ่มย่อย (focus group) 2. เก็บข้อมูลเพิ่มเติม	1. ได้ข้อมูลที่ถูกต้อง 2. ได้ข้อมูลเพิ่มเติม	ธันวาคม 2548- มกราคม 2549	ทีมวิจัย
2.) นำเสนอผลการ ดำเนินงาน เบื้องต้นระดับ พื้นที่	จัดเวทีนำเสนอข้อมูล ระดับพื้นที่ 1 ครั้ง	1. ตรวจสอบข้อมูล 2. กำหนดแผนงาน กิจกรรมในพื้นที่ เป้าหมาย	กุมภาพันธ์ 2549	1. ทีมวิจัย 2. ตัวแทน ชุมชน เป้าหมาย
3.) ทำแผนพื้นที่	1. ประชุมทีม	1. ได้แผนงานในการ	กุมภาพันธ์	1. ทีมวิจัย

รายงานการศึกษาวิจัย : โครงการศึกษาการจัดการทรัพยากร้ำแล้งในลุ่มน้ำเจนตอนต้น โดยองค์กรชุมชน

น้ำผุดป้านน้ำอุ่น	คงจะทำงาน 2. ประสานงานแก่น้ำ 3. ประชุมระดมจัดทำ แผน 4. วางแผนปฏิบัติการ	พื้นฟูทรัพยากร 2. สร้างกลไกการมีส่วน ร่วมของชุมชน	2549	2. ตัวแทน ชุมชน เป้าหมาย 3. กลุ่ม ชาวบ้านที่ สนใจ
4.) ทำแผนแหล่ง อนุรักษ์พันธุ์ปลา บ้านวังมน	1. ประชุมทีม คงจะทำงาน 2. ประสานงานแก่น้ำ 3. ประชุมระดมจัดทำ แผน 4. วางแผนปฏิบัติการ	1. มีทรัพยากรที่อุดม สมบูรณ์ 2. มีแผนงานและระบบที่ ชัดเจนใน การใช้ ประโยชน์และการดูแล รักษาทรัพยากรอย่าง ยั่งยืน 3. ประชาชานเกิด [†] จิตสำนึกรักษาทรัพยากรของชุมชน 4. เป็นแหล่งหารอาหาร ตามธรรมชาติของชุมชน	กุมภาพันธ์ 2549	1. ทีมวิจัย 2. ตัวแทน ชุมชน เป้าหมาย 3. กลุ่ม ชาวบ้านที่ สนใจ
5.) พัฒนาระบบท เกษตรกรรม ทางเลือกในชุมชน เป้าหมาย	1. ประชุมทีม คงจะทำงาน 2. ประสานงานแก่น้ำ 3. ประชุมระดมจัดทำ แผน 4. วางแผนปฏิบัติการ	1. มีแผนงานและระบบที่ ชัดเจนใน การใช้ ประโยชน์และการดูแล รักษาทรัพยากรอย่าง ยั่งยืน 2. เพื่อพัฒนาระบบทการ ทำการเกษตรทางเลือกที่ เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม 3. ลดการใช้สารเคมี 4. คุณภาพของน้ำในลุ่มน้ำ น้ำซึ่นดีขึ้น	มีนาคม 2549	1. ทีมวิจัย 2. ตัวแทน ชุมชน เป้าหมาย 3. กลุ่ม ชาวบ้านที่ สนใจ
6.) ทำแผนพื้นฟู ลำน้ำเชิงและภูมิ	1. ประชุมทีม คงจะทำงาน	1. มีทรัพยากรที่อุดม สมบูรณ์	มีนาคม 2549	1. ทีมวิจัย 2. ตัวแทน

รายงานการศึกษาวิจัย : โครงการศึกษาการจัดการทรัพยากรน้ำแล้งในลุ่มน้ำเชิงตอนต้น โดยองค์กรชุมชน

ปัญญา	2. ประสานงานแก่น้ำ 3. รับรวมแผนงานและ ภูมิปัญญาชาวบ้านใน ลุ่มน้ำเชิน 4. จัดทำฐานข้อมูลลุ่ม น้ำเชิน	2. มีแผนงานและระบบที่ ชัดเจนในกราฟซึ่ง ประยุกต์และการดูแล รักษาทรัพยากรอย่าง ยั่งยืน 3. ประชาชานเกิด จิตสำนึกรักษาทรัพยากรของชุมชน 4. เป็นแหล่งหารอาหาร ตามธรรมชาติของชุมชน		ชุมชน เป้าหมาย 3. กลุ่ม ชาวบ้านที่ สนใจ
7.) ศึกษาดูงาน การจัดการ ทรัพยากรน้ำโดย องค์กรชุมชน	1. ศึกษาดูงานการ จัดการน้ำโดยชุมชน 2. ศึกษาการจัดการ องค์กรในการบริหาร จัดการทรัพยากรโดย องค์กรชุมชน	1. มีแผนงานในการ ดำเนินการที่ชัดเจน 2. มีแนวทางปฏิบัติที่ ชัดเจนร่วมกัน 4. เกิดเวทีแลกเปลี่ยน ประสบการณ์การจัดการ ทรัพยากรโดยองค์กร ชุมชน 5. นำประสบการณ์และ บทเรียนที่ได้มาปรับใช้ใน การจัดการทรัพยากร 6. เกิดเครือข่ายพันธมิตร ภาคประชาชน	-	1. ทีมวิจัย 2. ตัวแทน ชุมชน เป้าหมาย
8.) จัดตั้งองค์กร ระดับเครือข่ายลุ่ม น้ำเชินตอนต้น	1. ประชุมแก่น้ำชา บ้านเป้าหมาย 2. ประสานงานหมู่บ้าน เป้าหมาย	1. มีแผนงานในการ ดำเนินการที่ชัดเจน 2. มีแนวทางปฏิบัติที่ ชัดเจนร่วมกัน 3. เกิดเวทีแลกเปลี่ยน ประสบการณ์การจัดการ ทรัพยากรโดยองค์กร ชุมชน	มีนาคม- เมษายน 2549	1. ทีมวิจัย 2. ตัวแทน ชุมชนในลุ่ม น้ำเชิน ตอนต้น

รายงานการศึกษาวิจัย : โครงการศึกษาการจัดการทรัพยากรน้ำแล้งในลุ่มน้ำเชินตอนต้น โดยองค์กรชุมชน

9.) สำรวจลุ่มน้ำ เชิง	1. เตรียมความทํางาน 2. วางแผนงาน/นัดหมาย	1. ปฏิบัติการสำรวจลุ่มน้ำเชิง 2. สร้างกลไกการมีส่วนร่วมของชุมชน	มีนาคม-เมษายน 2549	1. ทีมวิจัย 2. ตัวแทนชุมชน เป้าหมาย 6 หมู่บ้าน 3. ช่างเทคนิค 4. ชาวบ้านที่สนใจ
10.) จัดทำแผนที่ลุ่มน้ำ	1. ประชุมแกนนำชาวบ้านเป้าหมาย 2. ประสานงานหมู่บ้าน เป้าหมาย 3. จัดทำแผนที่ร่วมกัน	ได้รับริบทและสถานภาพของลุ่มน้ำเชิงทั่วไปเพื่อจัดทำฐานข้อมูล	มีนาคม-เมษายน 2549	1. ทีมวิจัย 2. ตัวแทนชุมชน เป้าหมาย 3. ช่างเทคนิค
11.) จัดทำฐานข้อมูลลุ่มน้ำ เชิงตอนต้น	1. เตรียมความทํางาน 2. วางแผนงาน/นัดหมาย	1. ได้ชุดข้อมูลของลุ่มน้ำเชิง 2. กำหนดมาตรการใน การจัดการทรัพยากรใน ลุ่มน้ำเชิงได้อย่างเป็นระบบ	มีนาคม-เมษายน 2549	ทีมวิจัย

รายงานการศึกษาวิจัย : โครงการศึกษาการจัดการทรัพยากรน้ำแล้งในลุ่มน้ำเชิงตอนต้น โดยองค์กรชุมชน

2.3 แผนกิจกรรมโครงการศึกษาวิจัย ระยะที่ 3

ระยะที่ 3 ระหว่าง เดือน พฤษภาคม 2549- มิถุนายน 2549				
1.) จัดเวที สังเคราะห์ข้อมูล และข้อเสนอแนะ	1. ประชุมทีม คณะกรรมการ 2. ประเมินผลข้อมูล	1. ได้ข้อมูลเพื่อจัดทำรายงานฉบับสมบูรณ์ 2. เพื่อตรวจสอบข้อมูลที่ได้ 3. นำประสบการณ์และบทเรียนที่ได้มารับใช้ในการจัดการทรัพยากร 4. เกิดเครือข่ายพันธมิตรภาคประชาชน	เมษายน- พฤษภาคม 2549	1. ทีมวิจัย 2. ตัวแทนชุมชน
2.) จัดเวทีสรุปผล การศึกษา	1. ประชุมทีม คณะกรรมการ 2. ประสานงานแกนนำ 3. ร่วบรวมแผนงานและภูมิปัญญาชาวบ้านในลุ่มน้ำเชิง 4. ระดมความคิดเห็น จัดทำฐานข้อมูลลุ่มน้ำเชิง	1. ได้ข้อมูลเพื่อจัดทำรายงานฉบับสมบูรณ์ 2. เพื่อตรวจสอบข้อมูลที่ได้	พฤษภาคม 2549	1. ทีมวิจัย 2. ตัวแทนชุมชน เป้าหมาย 3. หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
3.) ตรวจสอบ ความถูกต้องของ ข้อมูล	1. เตรียมคณะทำงาน 2. วางแผนงาน/นัดหมาย	1. เพื่อตรวจสอบข้อมูลที่ได้	พฤษภาคม 2549	ทีมวิจัย
4.) เขียนรายงาน ฉบับสมบูรณ์	1. เตรียมคณะทำงาน 2. วางแผนงาน/นัดหมายเขียนรายงาน	1. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์	พฤษภาคม 2549	ทีมวิจัย
5.) สรุปรายงาน ฉบับสมบูรณ์			มิถุนายน 2549	ทีมวิจัย

รายงานการศึกษาวิจัย : โครงการศึกษาการจัดการทรัพยากรน้ำแล้งในลุ่มน้ำเชิงตอนต้น โดยองค์กรชุมชน

3. ประชากรที่ได้รับผลกระทบ และไปลงทะเบียนแก้ไขปัญหาความยากจน

จากข้อมูลการจัดทะเบียนแก้ปัญหาสังคมและความยากจนเชิงบูรณาการ มีประชากรใน 6 ชุมชน many น จดทะเบียน แยกเป็น

1. บ้านน้ำอุ่น ต.ทุ่งนาเลา อ.ค่อนสาร จ.ชัยภูมิ	จำนวน	181	ราย
2. บ้านวังปลา ก วน ต.ทุ่งนาเลา อ.ค่อนสาร จ.ชัยภูมิ	จำนวน	119	ราย
3. บ้านวังมน ต.วังสถาป อ.ภูผาม่าน จ.ขอนแก่น	จำนวน	80	ราย
4. บ้านหัวยสนา นามทราย ต.โคกมน อ.น้ำหน้า จ.เพชรบูรณ์	จำนวน	198	ราย
5. บ้านหัวยทรายทอง ต.ทุ่งพระ อ.ค่อนสาร จ.ชัยภูมิ	จำนวน	262	ราย
6. บ้านทุ่งลุยลาย ต.ทุ่งลุยลาย อ.ค่อนสาร จ.ชัยภูมิ	จำนวน	486	ราย
รวมทั้งสิ้น	จำนวน	1,326	ราย

สำนักงานเขตช่วงคุณ้ำหลาก ช่วงเดือน ก.ค.

ลำน้ำเชินในถลุงแล้ง มี.ค.-พ.ค. (เขื่อนไม่ปล่อยน้ำ)

พื้นที่ทำการในลุ่มน้ำเชิง (ไร่พริก)

พื้นที่ทำการในริมแม่น้ำสู

ที่ทำการกินริมน้ำสู่ (ไร่ข้าวโพดพสมส่วนไม้ผล)

ที่ทำการกินริมน้ำสู่ (ที่นา)

ที่นา

สวนไม้ยืนต้น

ระหัดวิดน้ำในลุ่มน้ำเชิน

